

Pandemiyadan sonrakı Azərbaycanda rəqəmsal pul köçürmələri: tələb və təklif tərəflərinin təhlili

QIYMƏTLƏNDİRMƏ HESABATI

Bu nəşrdəki fikirlər müəlliflərə, Anna Proxorova, İlham Qafarov və Səbinə Tağıyevaya aiddir və Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının (BMqT) mövqeyini əks etdirməyə bilər. Nəşrdə istifadə edilmiş məlumatlar və məzmunun təqdimatı hər hansı bir ölkənin, ərazinin, şəhər və rayonun və ya onun idarəetməsi, sərhədləri və hüduqlarının hüquqi statusu barədə BMqT tərəfindən hər hansı fikrin ifadə edilməsi anlamına gəlmir.

BMqT miqrantlar və cəmiyyət üçün humanist və nizamlı miqrasiyanın faydalı olması prinsipinə sadıqdır. Hökumətlərarası təşkilat kimi BMqT beynəlxalq ictimaiyyətdəki tərəfdaşları ilə birgə miqrasiyanın operativ problemlərinin həllinə yardım etmək, miqrasiya məsələlərinin daha da dərindən dərk edilməsinə nail olmaq, miqrasiya vasitəsilə sosial və iqtisadi inkişafı təşviq etmək və miqrantların şəxsi ləyaqət və rifahını dəstəkləmək məqsədilə fəaliyyət göstərir.

Bu nəşr BMqT-nin İnkişaf Fondunun dəstəyi ilə BMqT-nin Azərbaycandakı Nümayəndəliyi və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Miqrasiya Xidməti tərəfindən icra edilən "Azərbaycan pul köçürmələrinin sosial-iqtisadi təsirlərinin yaxşılaşdırılması" layihəsi çərçivəsində hazırlanmışdır. Bu nəşrdə əks olunan fikirlər müəlliflərə aiddir və yuxarıda göstərilən qurumların mövqeyini əks etdirməyə bilər.

Naşir: Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı
BMqT-nin Azərbaycandakı Nümayəndəliyi
İbrahimpaşa Dadaşov küç. 31
AZ1069 Bakı
Azərbaycan
Tel.: +994 12 563 44 27
Faks: +994 12 563 44 25
E-poçt: iomazerbaijan@iom.int
Veb-sayt: www.iom.int; www.azerbaijan.iom.int

Bu nəşr BMqT-nin rəsmi redaktəsi olmadan dərc edilmişdir.

Bu nəşr BMqT-nin Nəşrlər Departamentinin təsdiqi olmadan dərc edilmişdir.

Bu nəşr BMqT-nin Tədqiqat Departamenti tərəfindən yoxlanmadan dərc edilmişdir.

Bu nəşr BMqT-nin Tərcümə Departamenti tərəfindən rəsmi tərcümə edilmədən dərc edilmişdir.

İngilis dilində "Digital remittances in post-pandemic Azerbaijan: supply- and demand-side analysis" başlıqlı orijinal versiyanın qeyri-rəsmi tərcüməsidir.

Üzlükdəki foto: © "PRINTLAND" MMC 2022

Tələb olunan istinad: A. Proxorova, İ. Qafarov and S. Tağıyeva, 2022. *Pandemiyadan sonra Azərbaycanda rəqəmsal pul köçürmələri: tələb və təklif aspektləri üzrə təhlil*. Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı (BMqT), Bakı.

© BMqT 2022

Bəzi hüquqlar qorunur. Bu nəşr [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 IGO License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/igo/legalcode) (CC BY-NC-ND 3.0 IGO) lisenziyası altında dərc edilib.*

Əlavə məlumat üçün [Müəllif Hüquqları və İstifadə Şərtləri](#) ilə tanış olmağınız xahiş olunur.

Bu nəşr təhsil məqsədləri (məsələn, dərsliklərdə istifadə) istisna olmaqla, bilavasitə kommersiya maraqları və ya pul kompensasiyası üçün nəzərdə tutulmuş və ya yönəldilmiş məqsədlər üçün istifadə edilməməli, dərc edilməməli və ya yenidən çap edilməməlidir.

İcazələr: Kommersiya istifadəsi, əlavə hüquqlar və lisenziya almaq üçün müraciətlər publications@iom.int ünvanına göndərilməlidir.

* <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/igo/legalcode>

“PANDEMİYADAN SONRA AZƏRBAYCANDA RƏQƏMSAL PUL KÖÇÜRMƏLƏRİ: TƏLƏB VƏ TƏKLİF ASPEKTLƏRİ ÜZRƏ TƏHLİL”

Anna Proxorova
İlham Qafarov
Səbinə Tağıyeva

Dekabr 2022

MİNNƏTDARLIQ

Tədqiqat qrupu tədqiqata şərait yaradılmasında və həyata keçirilməsində göstərdikləri dəstəyə görə BMqT-nin Azərbaycandakı nümayəndəliyinə və Dövlət Miqrasiya Xidmətinə minnətdarlığını bildirir. Biz Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin, “Azərpoçt” MMC-nin, ABB, Rabitəbank və Bank Respublikanın Azərbaycanda və xaricdə pul köçürmələri zamanı ödəyicilər və vəsait alanlar arasında onlayn və oflayn sorğuların keçirilməsində marağını və əməkdaşlığını yüksək qiymətləndiririk. Yuxarıda qeyd olunan qurumlara əlavə olaraq, təklif tərəfinin tədqiqatı ilə bağlı ekspert müsahibələrində iştirak etdiyinə və layihənin nəticələrinə dəyərli töhfələr verdiyinə görə Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankına, Maliyyə Monitorinqi Xidmətinə, Kapital Banka və Azərbaycan Banklar Assosiasiyasına təşəkkür etmək istərdik. Nəhayət, Lənkəranda vəsait alan şəxslərlə fokus qrup müzakirələrinin təşkilində inzibati dəstəyə görə Lənkəran Şəhər İcra Hakimiyyətinə minnətdarlığımızı bildiririk.

AKRONİMLƏRİN VƏ İXTİSARLARIN SİYAHISI

ABB	Azərbaycan Beynəlxalq Bankı (ABB)
AML	Pulların leqallaşdırılmasına qarşı mübarizə (PL)
BPM6	BVF-nin Tədiyyə balansı və beynəlxalq investisiya vəziyyətinə dair təlimatının altıncı nəşri
BTC	Baki-Tbilisi-Ceyhan (BTC)
CBAR	Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı (ARMB)
CDD	Müştərilərin lazımı yoxlanılması (MLY)
CFT	Terrorizmin maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə (TMM)
CIS	Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB)
DR	Rəqəmsal pul köçürmələri
EBRD	Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AYİB)
EECCA	Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiya (ŞAQMA)
FATF	Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupu (MTİQ)
FGD	Fokus qrup müzakirələri (FQM)
FIMSA	Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası (MBNP)
FINDEX	Əhalinin maliyyə xidmətləri ilə əhatə olunmasına dair global məlumat bazası
FIU	Maliyyə Kəşfiyyatı Bölməsi (MKB)
GDP	Ümumi daxili məhsul (ÜDM)
IFAD	Beynəlxalq Kənd Təsərrüfatının İnkişafı Fondu (BKTİF)
IMF	Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF)
IOM	Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı (BMqT)
KYC	“Öz Müştərini Tanı” (ÖMT)
MTO	Pulköçürmə sistemi (PKS)
OECD	İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (İƏİT)
RR	Ödəyicilər
RS	Vəsait alanlar
RSP	Pul köçürmə xidməti təminatçısı
SDG	Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (DİM)
SMS	Dövlət Miqrasiya Xidməti (DMX)
SWIFT	Ümumdünya Banklararası Maliyyə Telekommunikasiyaları Cəmiyyəti
TRASECA	Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizi
UN	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT)
USD	Amerika Birləşmiş Ştatları dolları (ABŞ dolları)
VAT	Əlavə dəyər vergisi (ƏDV)

MÜNDƏRİCAT

Fəsil 1. Tədqiqatın konteksti və motivasiyası	1
Fəsil 2. Metodologiya	3
2.1. Analitik çərçivə və məlumatların toplanması üsulları.....	3
2.2. Əsas anlayışlar	4
Fəsil 3. 2020-ci ildən sonra Azərbaycanda beynəlxalq pul köçürmələri: Azərbaycanı “pul köçürmələrinin” fərqli hekayəsi edən nədir	6
3.1. Azərbaycana xaricdən pul köçürmələri	6
3.2. Azərbaycandan xaricə pul köçürmələri	9
3.3. Azərbaycanda maliyyə inklüzivliyi və rəqəmsal ödənişlər	10
Fəsil 4. Azərbaycan Respublikasında mövcud pul köçürmə sistemi və rəqəmsal pul köçürmə xidmətlərinin icmalı	13
4.1. Azərbaycanda transsərhəd pul köçürmələrinin qanunvericilik aspektləri	13
4.2. Rəqəmsal pul köçürmələri infrastrukturu	17
Fəsil 5. Rəqəmsal pul köçürmələri təcrübələri: tələb aspekti üzrə əsas nəticələr	22
5.1. Azərbaycanda vəsait alanlar və ödəyicilər.....	22
5.2. Bakı və Lənkəranda azərbaycanlı vəsait alanlar	25
5.3. Xaricdə azərbaycanlı ödəyicilər	27
Fəsil 6: Tədqiqatın tələb və təklif aspektlərinin ümumiləşdirilməsi	34
Nəticələr	34
Təvsiyələr	40
Bibliografiya	38
Əlavələr	41
Əlavə 1. 2021-2022-ci illərdə Azərbaycan Respublikasına daxil olmuş fiziki şəxslərin pul baratları barədə məlumat	41
Əlavə 2. Azərbaycanda daxili və beynəlxalq pul köçürmələri xidmətləri göstərən pulköçürmə sistemlərinin siyahısı.....	41
Əlavə3. Əməkdaşlıq etməyən ölkələrin siyahısı	43
Əlavə 4. Azərbaycanda ödəyicilər və vəsait alanlar arasında fərdi şəkildə cavablandırılan oflayn sorğu anketi.....	44
Əlavə 5. Xaricdə işləyən və yaşayan Azərbaycan Respublikası vətəndaşları arasında onlayn sorğu anketi	46
Əlavə 6. Azərbaycanda vəsait alanlarla fokus qrup müzakirələri üçün suallar	52
Əlavə 7. Müsahibə aparılan qurumların siyahısı	54

FƏSİL 1.

TƏDQIQATIN KONTEKSTİ VƏ MOTİVASİYASI

Bir milyondan çox azərbaycanlı Azərbaycan Respublikasından kənarında yaşayır, onların çoxu işləyir və xaricdən pul köçürməklə Azərbaycanda ailələrinə maddi dəstək göstərirlər. Azərbaycana və Azərbaycandan pul köçürmələrinin sosial-iqtisadi təsirləri əsasən mövcud pul köçürmə xidməti infrastrukturunu, eləcə də ödəyicilərin və vəsait alanların maliyyə davranışı modelləri ilə müəyyən edilir. Bu kontekstdə, pul köçürmələri ilə bağlı xidmətlər də daxil olmaqla ödəniş xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılması daha çox maliyyə inklüzivliyinə və daha yüksək maliyyə savadlılığına şərait yarada bilər və nəticədə əmanət və investisiya yönümlü maliyyə davranış modellərini təşviq edə bilər.

COVID-19 pandemiyası rəqəmsal pul köçürmələrinin bütün dünyada yayılmasına təkan vermişdir. Bu, həm pulun köçürülməsi və ya vəsaitin alınması üçün məntəqələrə fiziki olaraq daxil ola bilməyən istifadəçilərin tələbi, həm də sosial pul köçürmələri üçün hökumətlər tərəfindən ödəniş kartlarının təmin edilməsi və bankların yeni müştərilər banka şəxsən gəlmədən onlara xidmət göstərmək cəhdləri ilə əlaqədardır. Pul köçürmələrinin rəqəmsallaşdırılması Dünya Bankı tərəfindən 2020-ci il COVID-19 pandemiyası zamanı xarici işçilərin yerli əmək bazarının ehtiyaclarına uyğunlaşması və bəzi qəbul edən ölkələr tərəfindən qeyri-rezidentlərə maliyyə dəstəyinin göstərilməsi ilə yanaşı, pul köçürmələrinin sürətli bərpasına töhfə verən amillərdən biri kimi göstərilmişdir. (Dünya Bankı, 2021-ci il).

Rəqəmsal pul köçürmə xidmətlərinə artan tələbat həm də ümumilikdə rəqəmsal maliyyə xidmətlərinin yayılması üzrə global tendensiyanı əks etdirir: 2020-ci ildə 123 ölkədə yetkin əhali arasında aparılan sorğuya əsaslanan FINDEX-in (Əhalinin maliyyə xidmətləri ilə əhatə olunmasına dair global məlumat bazası) son hesabatına əsasən, inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlarda (Çin istisna olmaqla) kart, telefon və ya internetdən istifadə edərək ticarət üçün rəqəmsal ödəniş edən yetkin əhalinin 40 faizi və inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlarda kommunal xidmət haqqını birbaşa hesabdan ödəyən yetki əhalinin üçdə biri bunu COVID-19 pandemiyası başlayandan sonra ilk dəfə etmişdir.¹

Azərbaycanın maliyyə xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılması sahəsində global tendensiyaya əməl etdiyi görünür. 2021-ci ildə nağdsız ödənişlərin həcmi əhəmiyyətli dərəcədə artarkən, digər nağdsız texnologiyaların tətbiqi və elektron ticarət də genişlənməmişdir. 2022-ci il yanvarın 1-nə dövrüyyədə olan 11,5 milyon ödəniş kartlarının 65 faizi təmassız ödənişləri dəstəkləmişdir. Ödəniş kartlarının sayı keçən illə müqayisədə 20 faiz, təmassız kartların sayı isə həmin dövrdə 2 dəfə artmışdır; verilmiş ödəniş kartlarının 88 faizi (10,1 milyon ədəd) hazırda debet kartları, 12 faizi (1,4 milyon) isə kredit kartlarıdır.² Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının 2021-2023-cü illər üçün Rəqəmsal Ödənişlər Strategiyasında kart əməliyyatlarında nağdsız dövrüyyə üzrə əsas fəaliyyət göstəricisi 2023-cü ildə 40 faiz səviyyəsində müəyyən edilmişdir ki, bu da 2020-ci ildəki 23 faiz rəqəmindən təxminən iki dəfə çoxdur.

Ödəyicilər və vəsait alanlar rəqəmsal maliyyə xidmətlərinə çıxış və istifadə imkanı əldə etməkdə xüsusilə maraqlıdırlar, çünki onlardan müntəzəm olaraq əməliyyatlar aparmaq tələb olunur. Bununla belə, bu kateqoriyadan olan istifadəçilərin maliyyə davranışına dair son məlumatlar hazırda mövcud deyildir. Azərbaycanda vəsait alanlar üzrə ən son ixtisaslaşdırılmış sorğu 2007³-ci ilə aiddir və maliyyə inklüzivliyi ilə bağlı ən son araşdırmalar 2015⁴ və 2017⁵-ci illərdə aparılmışdır. Beləliklə, azərbaycanlı ödəyicilərin və vəsait alanların pul köçürmə davranışına pandemiyanın təsirini hələlik kəmiyyətlə qiymətləndirmək mümkün deyildir.

¹ Əhalinin maliyyə xidmətləri ilə əhatə olunmasına dair global məlumat bazası 2021-ci il. COVID-19 əsrində maliyyə inklüzivliyi, rəqəmsal ödənişlər və dayanıqlılıq.

² 2021-ci ilin yanvar-dekabr ayları üzrə ödəniş sistemlərinin icmalı. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı. Fevral, 2022-ci il.

³ Pul köçürmələri üzrə Azərbaycan Milli İctimai Rəy Sorğusu. AYİB, 2007-ci il.

⁴ Dünya Bankı (2016-cı il). Azərbaycan Respublikasında maliyyə imkanlarının gücləndirilməsi.

⁵ Əhalinin maliyyə xidmətləri ilə əhatə olunmasına dair global məlumat bazası. 2017-ci il.
<https://microdata.worldbank.org/index.php/catalog/3253>

Bu baxımdan qeyd etmək vacibdir ki, Azərbaycan Respublikası 2030-cu ilədək Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə (DİM) nail olmaq öhdəliyi götürmüşdür və pul köçürmələri bu məqsədlərə müxtəlif yollarla nail olmağa kömək edə bilər:

- Ailələr səviyyəsində: pul köçürmələrinin ailələrə və icmalara müsbət sosial-iqtisadi təsirini anlamaqla (DİM 1-6).
- İcma səviyyəsində: pul köçürmələri və maliyyə inklüzivliyi arasında sinerjiya effektini təbliğ etmək, bazar rəqabətini və normativ-hüquqi bazanın islahatlarını təşviq etmək və iqlim dəyişikliyi nəticəsində yaranan hər hansı mənfi təsiri azaltmaq üçün siyasətləri və xüsusi tədbirləri dəstəkləməklə (DİM 7, 8, 10, 12 və 13).
- Milli səviyyədə: Dayanıqlı İnkişaf üçün yenilənmiş Qlobal Tərəfdaşlığın – DİM 17-də qeyd edildiyi kimi – və Təhlükəsiz, nizamlı və qanuni miqrasiya üzrə Qlobal Paktın pul köçürmələri ilə bağlı bütün sektorlar arasında əməkdaşlığa şərait yaratmasını təmin etməklə.

Beləliklə, bu tədqiqatın məqsədlərinə aşağıdakılar daxildir:

- 1) Azərbaycanda ödəyicilərin və vəsait alanların maliyyə davranışına dair mövcud məlumat çatışmazlıqlarını aradan qaldırmaq.
- 2) Pandemiyadan sonrakı dövrdə pul köçürmələrinin dayanıqlılığını araşdırmaq, bu dayanıqlılığı dəstəkləyən və məhdudlaşdıran amillərə diqqət yetirmək.
- 3) Yetkin əhalinin pul köçürmələri üzrə əməliyyatlarında iştirak edən hissələrinə dair məlumatları təmin etməklə 2021-2023-cü illər üzrə Rəqəmsal Ödənişlər Strategiyasının və hökumətin digər müvafiq strateji təşəbbüslərinin həyata keçirilməsi çərçivəsində Azərbaycanda maliyyə sektorunun inkişafını dəstəkləmək.

Hesabat istifadə olunan analitik yanaşmanın və məlumatların toplanması üsullarının təsviri ilə başlayır. Daha sonra, 2020-ci il pandemiya sonrası tendensiyalara diqqət yetirilməklə, xaricdən pul baratları alan və xaricə pul baratları göndərən ölkə kimi Azərbaycanın xüsusiyyətlərini təsvir edən ədəbiyyatın təhlili verilir. Xüsusilə, bu hesabatda, pul baratları axınları, Azərbaycan Respublikasında ödəyicilər və vəsait alanlara dair mövcud məlumatların icmalı təqdim edilir. Bu giriş fəsilərindən sonra 2022-ci ilin iyun-iyul aylarında Azərbaycanda keçirilmiş ekspert müsahibələrinin, sorğuların və fokus qrupu müzakirələrinin nəticələri əsasında Azərbaycanda pul köçürmələri bazarının tələb və təklif aspektlərinin təhlili verilir.

FƏSİL 2. METODOLOGİYA

2.1. Analitik çərçivə və məlumatların toplanması üsulları

Bu tədqiqatda mövcud pul köçürmələri infrastrukturunu və azərbaycanlı ödəyicilər, Azərbaycanda işləyən əcnəbilər və Azərbaycanda vəsait alanlar arasında pul köçürmələri üzrə əsas maliyyə davranış modellərini qiymətləndirmək üçün tələb-təklif aspektləri üzrə yanaşmadan istifadə edilmişdir.

Bu tədqiqat çərçivəsində biz hesab edirik ki, maliyyə inklüzivliyi ödəyicilər və vəsait alanlar tərəfindən rəqəmsal pul köçürmələrinin istifadəsi üçün zəruri şərt, bank ödəniş kartı isə rəqəmsal pul köçürmə xidmətlərinə çıxışı təmin edən zəruri alətdir. Təklif aspektində pulköçürmə sistemləri və pul köçürmə agentləri tərəfindən pul köçürmə xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılması rəqəmsal pul köçürmələrinin istifadəsi üçün əsas şərtədir, mobil proqramlara/mobil bankçılıq proqramlarına inteqrasiya olunmuş pul köçürmə xidmətləri isə zəruri aləti təşkil edir (Cədvəl 1).

Cədvəl 1: Əməkçi miqrantlar və onların ailələri tərəfindən rəqəmsal pul köçürmələrinin istifadəsini təmin edən amillər

	Tələb tərəfi	Təklif tərəfi
Şərt	Ödəyicilərin və vəsait alanların maliyyə inklüzivliyi	Pulköçürmə sistemləri və vəsait köçürən / ödəyici agentlər tərəfindən pul köçürmə xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılması
Alət	Bank ödəniş kartı	Mobil proqram, mobil bankçılıq

Qiymətləndirmənin təklif aspekti üzrə hissəsinə Azərbaycan Respublikasında qanunvericilik bazasının, infrastrukturun, miqrantlar və pul köçürməsi alan ailələr üçün mövcud olan xidmət növlərinin təhlili daxildir. Xüsusilə, tədqiqat ölkədə rəqəmsal pul köçürmə xidmətlərinin mövcudluğunu, əlçatanlığını və əlverişliliyini təmin edən amillərə yönəldilmişdir. Təklif aspektinin təhlili məlumatların toplanmasının iki üsuluna əsaslanır – kabinet tədqiqatı və əsas informantlarla müsahibələr. Azərbaycan vətəndaşları⁶ və əcnəbilər tərəfindən Azərbaycanda transsərhəd pul köçürmələri ilə bağlı miqrasiya qanunvericiliyi, maliyyə sektoru qaydaları və rəqəmsal pul köçürmə xidmətlərindən istifadəni məhdudlaşdıran amillər haqqında məlumat toplamaq üçün kabinet tədqiqatından istifadə edilmişdir. Maraqlı tərəflərdən Azərbaycan vətəndaşları və əcnəbilər tərəfindən Azərbaycanda rəqəmsal pul köçürmə xidmətlərinin istifadəsi ilə bağlı fikirlərin toplanması üçün ekspert müsahibələrindən istifadə edilmişdir.

Qiymətləndirmənin tələb aspekti hissəsi azərbaycanlı miqrantlar, Azərbaycan Respublikasındakı əcnəbilər və öz ölkəsində vəsait alan Azərbaycan vətəndaşları arasında pul köçürmələri ilə bağlı profilin və üstünlük təşkil edən maliyyə davranış modellərinin, həmçinin rəqəmsal pul köçürmə modellərinin daha geniş şəkildə istifadəsinə olan müvafiq maneələrin, o cümlədən maliyyə inklüzivliyinin cari səviyyəsinin təhlilinə əsaslanır. Tələb tərəfinin təhlilində istifadə edilən məlumatların toplanması üsullarına xaricdə azərbaycanlı ödəyicilər arasında onlayn sorğu, Azərbaycanda ödəyicilər və vəsait alanlar arasında fərdi şəkildə cavablandırılan oflayn sorğu, Bakı və Lənkəranda vəsait alanlar ilə iki fokus qrup müzakirəsi daxildir.

Xaricdən pul köçürən Azərbaycan vətəndaşlarının onlayn sorğusu Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiya (ŞAQMA) ölkələri üçün hazırlanmış və 2021-ci ildə post-pandemiya kontekstində yenilənmiş Miqrasiya və Pul köçürmələri üzrə Uyğunlaşdırılmış Modul, eləcə də maliyyə savadlılığı və maliyyə inklüzivliyi haqqında əlavə suallar blokunu özündə ehtiva edən Rusiya Federasiyası və Mərkəzi Asiya dövlətləri arasında rəqəmsal pul köçürmələrinə dair BMqT-nin ən son tədqiqatında tətbiq olunan sorğu alətləri əsasında hazırlanmışdır.

⁶ Hesabat boyu vətəndaşlar vətəndaş kimi başa düşülməlidir; yəni Azərbaycan vətəndaşlığı olan şəxslər.

Onlayn sorğu anketinə aşağıdakı tematik sual blokları daxil edilmişdir: 1) Miqrasiya; 2) Məşğulluq və maliyyə rifahı; 3) Maliyyə inklüzivliyi və pul köçürmə modelləri; 4) Sosial-demoqrafik status. Sorğu survio.com onlayn platformasında iki dildə - Azərbaycan və ingilis dillərində yerləşdirilmişdir.

Sorğu 16 iyun 2022-ci ildə Beynəlxalq Pul Köçürmələri Günündə başlanmış və 18 iyul 2022-ci il tarixində başa çatdırılmışdır. Sorğu anketinə keçid Azərbaycan Respublikasının Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin layihəsi çərçivəsində tərtib edilmiş Diaspor Xəritəsi⁷ məlumat bazası əsasında xaricdə azərbaycanlıların diaspor təşkilatları arasında elektron poçt vasitəsilə yayılmışdır. Elektron məktublar göndərildikdən sonra mesajın ünvanlanan şəxslərə çatdığından əmin olmaq və sorğunun məqsədlərini izah etmək üçün bir sıra əlavə zənglər edilmişdir. Bəzi zənglərə cavab verilməmişdir, bəzi elektron poçt ünvanlarına düzəlişlər edilməli olmuşdur və mesaj yenidən göndərilmişdir. Diaspor təşkilatlarına göndərilən məktublara əlavə olaraq, sorğunun internet keçidi Facebook, Telegram, Twitter və LinkedIn vasitəsilə “qartopu” seçmə metodundan istifadə etməklə, VKontakte sosial şəbəkəsi vasitəsilə Rusiyanın iki əsas pulköçürmə sistemi- CONTACT və Zolotaya Koronanın abunəçilərini əhatə edən məqsədli seçmədən istifadə etməklə və həmçinin bir neçə Telegram kanalında yayılmışdır. Məlumatlar emal edildikdən sonra doldurulmuş anketlərin ümumi sayı 216 olmuşdur, onlardan 136-sı Azərbaycan dilində, 80-i isə ingilis dilində doldurulmuşdur; onlayn seçmə sorğusunda 25 ölkədən 13-də hər iki dildə respondentlər iştirak etmişdir.

Onlayn sorğu keçirərkən seçmə çətinlikləri labüd şəkildə sorğunun representativliyinə təsir göstərmişdir. Biz bu çatışmazlığı etiraf edirik və onlayn sorğu metodunu seçərək, mümkün qədər çox cavab almağı hədəfləmişdik. Nəticə etibarilə, respondentlərin – xaricdən pul köçürənlərin seçməsi bu ölkələrdəki azərbaycanlı miqrant əhali baxımından deyil, pul köçürmələrinin əsas mənşə ölkələri baxımından təmsil olunur. Buna görə də, onlayn sorğunun nəticələrinə ehtiyatla yanaşılmalıdır və nəzərə almaq lazımdır ki, bu sorğu xaricdə azərbaycanlı pul köçürənlərin yalnız bir hissəsini, yəni ilk növbədə daha yüksək təhsilli, gənc insanları təmsil edir və müxtəlif təyinat ölkələri arasında müqayisə aparmağa imkan vermir.

Azərbaycanda ödəyicilər və vəsait alanlar arasında oflayn rejimdə fərdi şəkildə cavablandırılan sorğu Azərbaycanın 12 iqtisadi rayonundakı bank filiallarında və Azərpoçt şöbələrində paylanmış eyni sorğu anketlərinə (əlavə 4) əsaslanır. Doldurulmuş anketlər daha sonra Azərpoçt və bankların əməkdaşları tərəfindən skan edilmiş və tədqiqat qrupuna elektron poçtla göndərilmişdir. Bu vasitələrlə alınan məlumatlar daha sonra Excel verilənlər bazasına daxil edilmiş və sonrakı təhlil üçün kodlaşdırılmışdır. Məlumatları emal etdikdən sonra təhlil üçün 871 sorğu anketimiz olmuşdur, onlardan 302-si ödəyicilər və 569-u vəsait alanlardan idi. Sorğumuz nağd pul almaq və ya köçürmək üçün gələnləri əhatə etmişdir. Biz bu yanaşmadan istifadə etdik, çünki bu, bizə ən qısa müddət ərzində seçim meyarlarımıza cavab verən respondentlərdən çox sayda cavab toplamaq imkanı verdi. Bununla belə, sorğu anketlərinin ingilis dilində versiyasının təqdim edilməsinə baxmayaraq, bu üsul köçürən xarici vətəndaşları əhatə edə bilmədi.

Məlumatların toplanmasının bütün üsulları 17 may 2022-ci il tarixində İşçi Qrupunun ilk görüşündə maraqlı tərəflərin irəli sürdüyü təklifləri, resursların mövcudluğu və layihənin müddətləri nəzərə alınmaqla seçilmişdir.

2.2. Əsas anlayışlar

Rəqəmsal pul köçürmələri (RPK) “onlayn və ya müstəqil şəkildə ödəniş aləti vasitəsilə göndərilən və bank hesabı, mikromaliyyə təşkilatı hesabı və ya mobil pul hesabı da daxil olmaqla əməliyyat hesabına daxil olan” pul köçürmələridir.⁸ Bu araşdırma çərçivəsində biz həmişə beynəlxalq pul köçürmələrinə istinad edirik. Pul köçürmə əməliyyatı, həmçinin yalnız ödəyici tərəfdə rəqəmsal ola bilər, yəni ödəyici nağd pul köçürmədikdə, lakin vəsaitin alınması üçün nağd pul metodunu seçdikdə. Bunun əks modeli də mümkündür: ödəyici nağd puldan vəsait alanın bank kartını doldurmaq üçün istifadə edə bilər. Buna görə də, bu iki model yalnız qismən rəqəmsal pul köçürmələridir. Nəhayət, pul kartdan karta göndərildikdə, bu, tam rəqəmsal pul köçürmə əməliyyatını təşkil edir. Konkret pul köçürmə modelinin seçimi rezidentlər və qeyri-rezidentlər üçün maliyyə xidmətlərinin əlçatanlığının müxtəlif dərəcələrindən asılıdır. Buna görə də, bu tədqiqatın məqsədləri üçün biz

⁷ <http://diasporamap.com/en/>

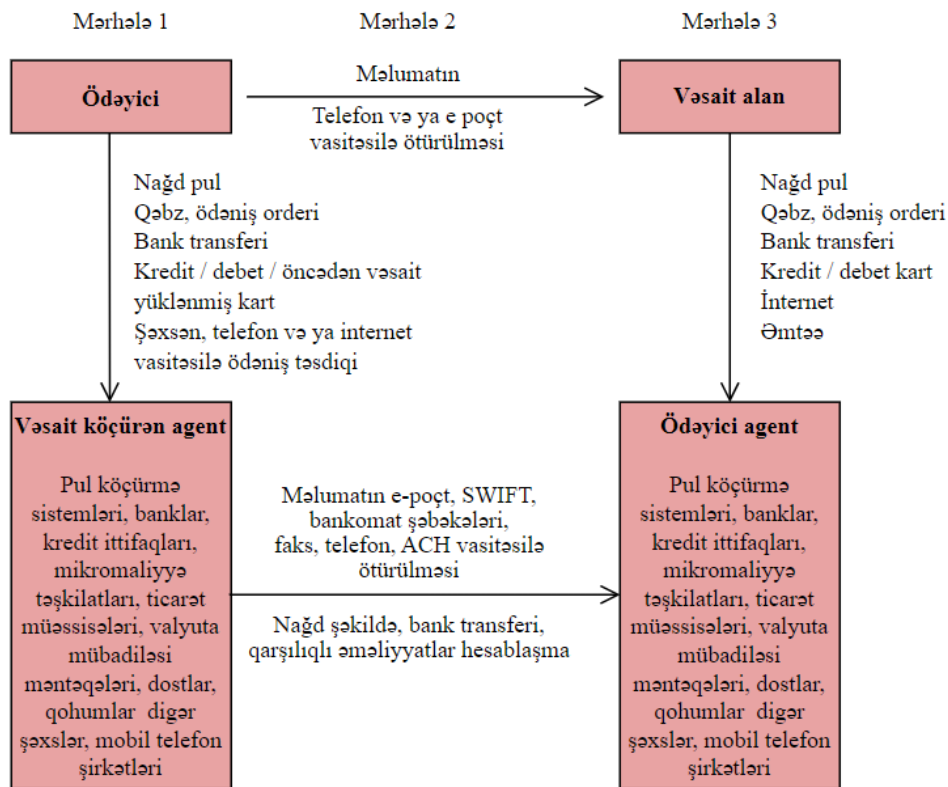
⁸ Dünya üzrə rüblük pul köçürmələri qiymətləri. Dünya Bankı. 2020-ci il.

rəqəmsal pul köçürmə modellərinin iki əsas növünü nəzərdən keçiririk: qismən rəqəmsal və tam rəqəmsal. Praktikada bu rəqəmsal pul köçürmələrinin üç modelinə çevrilir:

1. Nağd pul köçürməsi – rəqəmsal olaraq qəbul etmə
2. Rəqəmsal pul köçürməsi – rəqəmsal olaraq qəbul etmə
3. Rəqəmsal pul köçürməsi– nağd pul şəklində qəbul etmə

Pul köçürmə xidməti təminatçıları (PKXT) birbaşa və ya agentlər vasitəsilə son istifadəçilərə müəyyən bir qiymətə pul köçürmə xidməti göstərən müəssisə kimi fəaliyyət göstərən qurumlar olan pul köçürmələri bazarının iştirakçılarıdır. Pul köçürmə xidməti təminatçılarının bu geniş kateqoriyası üç qrup maliyyə qurumuna bölünür: (a) banklar, (b) bank olmayan maliyyə qurumları, məsələn poçt xidmətləri və (c) pul köçürmə müəssisələri, məsələn pulköçürmə sistemləri. Pul köçürmə xidməti təminatçıları, həmçinin vəsait köçürən və ödəyici agentlər vasitəsilə də fəaliyyət göstərə bilər ki, bunlar da əməliyyat yeri kimi xidmət edə bilərlər (Şəkil 1).

Şəkil 1: Pul köçürmə əməliyyatının strukturu

Mənbə: Qlobal iqtisadi perspektivlər 2006-cı il. Pul köçürmələrinin və miqrasiyanın iqtisadi nəticələri. Dünya Bankı.

Qeyd: Səciyyəvi pul köçürmə əməliyyatı üç mərhələdə baş verir: (1) vəsait köçürən agentdən istifadə edərək ödəyici miqrant tərəfindən pul köçürməsinin başlanması, (2) məlumat mübadiləsi və vəsaitin ödənilməsi və (3) pul köçürməsinin benefisiara çatdırılması. 1-ci mərhələdə ödəyici miqrant nağd pul, qəbz, ödəniş orderi, kredit kartı, debet kartı və ya elektron poçt, telefon və ya internet vasitəsilə göndərilən debet təlimatından istifadə edərək köçürülən məbləğin əsas hissəsini vəsait köçürən agentə ödəyir. 2-ci mərhələdə vəsait köçürən agent – pulköçürmə sistemi, bank və ya digər maliyyə qurumu, o cümlədən valyuta mübadilə məntəqəsi və ya ticarət müəssisəsi (yanacaqoldurma məntəqəsi, ərzaq mağazası) ola bilər – sonra vəsait alanın ölkəsindəki agentinə pul köçürməsinə çatdırmaq üçün göstəriş verir. 3-cü mərhələdə ödəyici agent benefisiara ödəniş edir. Əksər hallarda pul köçürməsi real vaxt rejimində həyata keçirilmir; əvəzinə, vəsait köçürən agentin ödəyici agentə borclu olduğu qalığ qarşılıqlı razılaşdırılmış qrafikə uyğun olaraq vaxtaşırı ödənilir. Hesablaşma, adətən öz milli klirinq və hesablaşma sistemi vasitəsilə fəaliyyət göstərən kommersiya bankları vasitəsilə həyata keçirilir. Qeyri-rəsmi pul köçürmələrinin bir hissəsi əmtəə ticarəti vasitəsilə ödənilir.

FƏSİL 3.

2020-Cİ İLDƏN SONRA AZƏRBAYCANDA BEYNƏLXALQ PUL KÖÇÜRMƏLƏRİ: AZƏRBAYCANI “PUL KÖÇÜRMƏLƏRİNİN” FƏRQLİ HEKAYƏSİ EDƏN NƏDİR

Bu fəsildə mövcud statistik məlumatlara və tədqiqatların nəticələrinə əsaslanaraq xaricdən pul baratları alan və xaricə pul baratları göndərən ölkə kimi Azərbaycan haqqında ümumi məlumat verilir. Burada, həmçinin 4-cü Fəsildə və 5-ci Fəsildə təqdim olunan rəqəmsal pul köçürmələri infrastrukturunun və pul köçürmə modellərinin təhlili məqsədi ilə Azərbaycanda rəqəmsal ödənişlərin inkişafı təsvir edilir.

3.1 Azərbaycana xaricdən pul köçürmələri

Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) terminologiyasına görə, beynəlxalq pul köçürmələri xaricdə qazanılan gəlirin bir hissəsinin fiziki şəxslər və ailələri arasında pul baratları ilə əlaqələndirilir. Başqa sözlə, bu transferlər daha çox əmək və iqtisadi miqrasiya ilə bağlıdır. Mərkəzi banklar sürətli ödəniş sistemləri və poçt şöbələri vasitəsilə aparılan əməliyyatlar haqqında məlumatlardan istifadə edərək pul köçürmələri haqqında məlumat verir, çünki bunlar əsas pul köçürmə xidməti təminatçıları hesab olunur.

BVF-nin “Tədiyyə balansı və beynəlxalq investisiya vəziyyətinə dair Təlimatı”nın altıncı nəşrində tədiyyə balansı məlumatları əsasında pul köçürmələrinin ölçülməsi üçün metodologiya müəyyən edilmişdir. Bu məqsədlə “şəxsi pul köçürmələri”nin xüsusi göstəricisi işlənilib hazırlanmışdır.⁹ “Şəxsi pul köçürmələri rezident ailələr ilə qeyri-rezident ailələr arasında nağd və ya natura şəklində cari hesablar arasında və kapital köçürmələri, üstəgəl işçilərin kompensasiyaları (hesablanmış əməkhaqqı), qeyri-rezident işçilər tərəfindən işlədikləri ölkənin iqtisadiyyatına ödənilən vergilər və sosial ayırmalar çıxılmaqla, xaricdə işləmək ilə bağlı nəqliyyat və səyahət xərcləri çıxılmaqla həyata keçirilən pul köçürmələri kimi müəyyən edilir (paraqraf 12.27). Bir sözlə, bu bəndə ailədən-ailəyə bütün köçürmələr və qeyri-rezident işçilərin xalis qazancı daxildir”.¹⁰

Dünya Bankının hesablamalarına görə, 2021-ci ildə beynəlxalq pul köçürmələri Azərbaycanın ümum daxili məhsulunun (ÜDM) 2,8 faizini təşkil etmişdir. Bu rəqəm Azərbaycan iqtisadiyyatının Mərkəzi Asiya dövlətləri, məsələn, Tacikistan (2021-ci ildə ÜDM-nin 34,5 faizi) və ya Qırğızıstan (2021-ci ildə ÜDM-nin 32,8 faizi) kimi pul köçürmələrindən asılı olmadığını göstərir.¹¹ Buna baxmayaraq, Azərbaycana pul baratlarının böyük hissəsi Rusiya Federasiyasından (2021-ci ildə 57 faiz) köçürülür və bu baxımdan Tacikistan (2021-ci ildə 58 faiz) və Özbəkistan (2021-ci ildə 56 faiz) kimi bəzi Mərkəzi Asiya ölkələri ilə bənzərlik mövcuddur. Azərbaycan Mərkəzi Bankının pul köçürmələrinə dair statistik məlumatlarına əsasən, 2021-2022-ci illərdə pul köçürmələrinin əsas mənbə ölkələri Rusiya Federasiyası, Türkiyə və ABŞ olmuşdur. Bu o deməkdir ki, Rusiyanın əmək bazarına və qeyri-rezidentlərin gəlir mənbələrinə təsir edən hər bir amil, Mərkəzi Asiya dövlətləri üçün olduğu kimi, Azərbaycana pul köçürmələrinin ümumi həcminə də təsir edəcəkdir. Bu məntiqə əsaslanaraq, 2022-ci ilin yazında Dünya Bankı Avropa və Mərkəzi Asiya regionuna pul köçürmələrinin həcminin kəskin şəkildə azalacağını proqnozlaşdırmışdır. Azərbaycan üçün gözlənilən azalma 21 faiz səviyyəsində hesablanmışdır (Cədvəl 2).

⁹ *Tədiyyə balansı və beynəlxalq investisiya vəziyyətinə dair Təlimat. Altıncı nəşr (BPM6). Vaşinqton, KD., Beynəlxalq Valyuta Fondu, 2009-cu il.*

¹⁰ *Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiya ölkələrində miqrasiya və pul köçürmələri üzrə ev təsərrüfatlarının sorğularının təhlili. BMT-nin Avropa üzrə İqtisadi Komissiyasının Statistika üzrə işçi sənəd seriyası, BMT-nin Avropa üzrə İqtisadi Komissiyası üçün Anna Proxorova tərəfindən hazırlanmışdır (2018-ci il).*

¹¹ *Pandemiya şəraitində müharibə. Ukrayna böhranının və COVID-19-un miqrasiya və pul köçürmələri global idarəçiliyinə təsiri. Miqrasiya və İnkişaf haqqında Xülasə 36. Knomad. Dünya Bankı. May 2022-ci il.*

Cədvəl 2. Dünya Bankının 2022-ci ildə Rusiyadan bəzi ölkələrə pul köçürmələri barədə proqnozu

Ölkə	Ölkəyə pul köçürmələri axınları, 2021-ci il, ABŞ dolları, milyon	ÜDM-nin %, 2021-ci il	İxrac və xidmətlərin %, 2021-ci il	Rusiyadan pul köçürmələrinin payı, 2021-ci il	Əvvəlcə proqnozlaşdırılmış artım tempi, 2022-ci il	Yenidən işlənmiş artım proqnozu 2022-ci il üçün
Ermənistan	1,610	11.6%	42.7%	59%	11%	-19%
Azərbaycan	1,527	2.8%	10.1%	57%	3%	-21%
Belarus	1,137	1.7%	3.0%	43%	15%	-9%
Gürcüstan	2,644	14.1%	43.4%	16%	2%	-5%
Qazaxıstan	310	0.2%	0.6%	55%	7%	-19%
Qırğızıstan Respublikası	2,798	32.8%	114.9%	82%	3%	-32%
Moldova	2,085	15.2%	63.9%	14%	6%	-1%
Tacikistan	2,922	34.5%	204.8%	58%	2%	-22%
Ukrayna	18,150	9.2%	28.9%	4%	2%	22%
Özbəkistan	9,198	13.3%	62.9%	56%	3%	-21%

Mənbə: Miqrasiya və İnkişaf haqqında Xülasə 36.

Bu cür proqnozlar kifayət qədər həqiqətə uyğun görünsə də, qeyd etmək lazımdır ki, bu hesablamalarda yalnız görünən əməliyyatlar və ya pul baratlarını göndərən və alan ölkələrin mərkəzi banklarına hesabat verən pul köçürmə sistemləri, poçt şöbələri və digər pul köçürmə xidməti təminatçıları kimi rəsmi kanallar vasitəsilə aparılan pul köçürmələri nəzərə alınır. Bəs pul köçürmə xidməti istifadəçilərinin faktiki strategiyası nə olmuşdur? Onlar rəqəmsal pul köçürmələrindən rəsmi nağd pul köçürmələrinə və ya qeyri-rəsmi havala¹² sistemlərinə keçmişlər, yaxud mövcud pul köçürmə məlumatlarının toplanması sistemlərində qeydə alınmayan alternativ rəqəmsal üsullardan istifadə etmişlər?

Bundan əlavə, Dünya Bankının bu proqnozları əvvəlki illərdə toplanmış məlumatlara əsaslanır, yəni əməliyyatların məqsədinin ailələr arasında pul köçürmələri olduğu güman edilir. Təcrübədə Rusiya Federasiyasına yaxın olan bir sıra ölkələr, o cümlədən Azərbaycan, Gürcüstan¹³ və Qazaxıstan¹⁴ 2022-ci ilin yazında daxil olan pul köçürmələrində qeyri-adi artım barədə məlumat vermişdir. Azərbaycana xaricdən Azərpoçt filialları vasitəsilə göndərilən pul köçürmələri 3 dəfə artaraq 2021-ci ilin mayında 50 milyon manatdan 2022¹⁵-ci ilin mayında 150 milyon manata çatmışdır. 2022-ci ilin iyul ayında Azərbaycanla bağlı aylıq iqtisadi məlumatında Dünya Bankı, həmçinin qeyd etmişdir ki, əsasən Rusiyadan¹⁶ olan daxilolmalar hesabına may ayında pul köçürmələri 3,6 dəfə (illik hesabla) artmaqda davam etmişdir. Azərbaycan Mərkəzi Bankının dərc etdiyi 2022-ci ilin ilk altı ayı üzrə pul köçürmələri haqqında məlumatlar Azərbaycan Respublikasına pul köçürmələri daxilolmalarının, əsasən, Rusiya Federasiyasından edilən pul köçürmələri hesabına əhəmiyyətli dərəcədə artdığını təsdiq etmişdir (Əlavə 1).

Qeyd etmək vacibdir ki, pul köçürmələri ilə bağlı məlumatlar BMT-nin İqtisadi və Sosial Məsələlər üzrə Departamentinin 2019-cu ildə miqrant sayına dair məlumatları əsasında azərbaycanlıların xaricdə yaşadıkları ölkələrə dair məlumatlara tam uyğun gəlmir, çünki bu məlumatlarda azərbaycanlılar üçün ən populyar

¹² Havala və ya "qaraçı poçtu" ölkələr arasında pul köçürülməsinin qeyri-rəsmi yoludur. Pul mənşə ölkəsindəki dilərə köçürülür və bu diler daha sonra təyinat ölkəsindəki başqa dilərlə əlaqə saxlayır ki, vəsait alana müvafiq məbləğdə pul çatdırılsın.

¹³ <https://internationalwealth.info/news-of-the-offshore/perevod%D1%8B-vz-rossiy-v-gruzyu-ustanovyly-novj-rekord/>

¹⁴ Qeyri-adi həcmdə vəsait Qazaxıstandan keçir.

<https://www.nur.kz/nurfin/economy/1972033-cherex-kazahstan-prohodyat-anomalnye-obemy-denezhnyh-sredstv/>

¹⁵ Bakıda Azərpoçtla müsahibə, 14 iyun 2022-ci il

¹⁶ Azərbaycanın aylıq iqtisadi məlumatları. Dünya Bankı, iyul 2022-ci il.

<https://thedocs.worldbank.org/en/doc/e902586dbe7f8e6edc8a1c115c2d5710-0080012022/original/AZE-MEU-July-2022.pdf>

regional təyinat ölkələrinin Rusiya Federasiyası, Ukrayna, Ermənistan və Qazaxıstan olması göstərilmişdir.¹⁷ Birləşmiş Millətlər Təşkilatının bu təxminləri xaricdə doğulmuş və ya əcnəbi əhali ilə bağlı rəsmi statistik məlumatlara əsaslanır. Sovet İttifaqının dağılması ilə bağlı regionda miqrasiya proseslərinin tarixi keçmişini nəzərə alsaq, yuxarıda adları çəkilən ölkələrdə Azərbaycan ərazisində doğulanların sayı yüksəkdir. Ona görə də, bu məlumatlar Azərbaycanda doğulanların böyük hissəsini əhatə edir və son miqrasiyanın konkret məqsədini nəzərdə tutmur. Yəni bu ölkələrdə Azərbaycanda *doğulan* bir milyona yaxın insan yaşayır. Bununla belə, azərbaycanlı miqrantlarla bağlı vətəndaşlıq ölkəsinə əsaslanan statistik rəqəmlər pul köçürmələri ilə bağlı məlumatlara daha çox uyğun gəlir. Müxtəlif təyinat ölkələrində toplanmış milli statistik məlumatlara əsasən, Rusiya Federasiyasında (2018-ci il)¹⁸ təxminən 618,000, Türkiyədə (2019-cu il)¹⁹ - 48,500, ABŞ-da (daimi yaşayış, 2011-2020-ci illər)²⁰ - 8,000 və Almaniyada (2021-ci il)²¹ - 1,300 azərbaycanlı miqrant olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin²² daimi yaşamaq üçün gedənlərin ölkələr üzrə bölgüsünə dair dərc etdiyi məlumatlar göstərir ki, 2010-2020-ci illər ərzində ölkədən gedən Azərbaycan vətəndaşlarının ümumi sayının 73-86 faizi Rusiya Federasiyası və Qazaxıstanın payına düşür.

Azərbaycanda vəsait alanlar arasında ən son sorğu 2007-ci ildə Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı tərəfindən keçirilmişdir. Sorğu Azərbaycanın 11 iqtisadi rayonundan 7-ni, o cümlədən həm şəhər, həm də kənd yerlərini əhatə etmişdir. Nəticələr göstərdi ki, pul köçürmələrinin əsas mənbə ölkəsi Rusiya Federasiyasıdır (79 faiz), digər istiqamətlərin hər biri maksimum 4 faiz təşkil etmişdir, məsələn Türkiyə, İran və İsrail birlikdə 4 faiz, üç Şərqi Avropa ölkəsi - Ukrayna, Belarusiya, Estoniya 4 faizə qədər, dörd Mərkəzi Asiya ölkəsi - Qazaxıstan, Qırğızıstan, Türkmənistan və Özbəkistan, eləcə də **Gürcüstan** birlikdə 3 faiz təşkil etmişdir. Vəsait alanlar ən çox Bakı (34 faiz) və Lənkəran (33 faiz) iqtisadi rayonlarında cəmləşmişdir. Vəsait alanların üstünlük təşkil etməsinə görə şəhər və kənd yerləri arasında heç bir fərq müəyyən edilməmişdir və xaricdə yaşayan qohumlarından pul alan respondentlərin ümumi sayında qadınların payı kişilərin payı ilə demək olar ki, eyni olmuşdur. Həm kişilər, həm də qadınlar bank fəaliyyətində pul almağa meyli olmuşlar və onlar pulun böyük hissəsini (80 faizini) gündəlik ehtiyaclarına xərcləmişlər. Vəsait alanların yalnız 23 faizinin bank hesabı (kişilər arasında 32 faiz, qadınlar arasında 15 faiz) olduğu halda, banklara ümumi münasibətin müsbət olduğu bildirilmişdir (72 faiz).²³

2015-ci ildə BMqT-nin Azərbaycandakı nümayəndəliyinin Azərbaycana qayıtmış miqrantların ev təsərrüfatı sorğusu göstərmişdir ki, miqrantların 43 faizi Azərbaycana pul köçürmələrini bank, 18 faiz qohumları, 22 faiz avtobus sürücüləri və 17 faiz pul köçürmə təşkilatları (əsasən Western Union) vasitəsilə göndərmişdir.²⁴

Azərbaycanda Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən mütəmadi olaraq aparılan representativ seçmə ev təsərrüfatları büdcəsi sorğuları göstərmişdir ki, qadınlar kişilərə nisbətən gəlir mənbəyi kimi pul köçürmələrindən daha çox asılıdır və pul köçürmələri ən gənc (18 - 29 yaş) yaş qrupu üçün ümumi gəlirin 8,5 faizini və ən yaşlı (60 yaş və yuxarı) yaş qrupu üçün ümumi gəlirin 6 faizi təşkil edir (Cədvəl 3).

Cədvəl 3. Ailə başçısının cinsinə və yaşına görə gəlir bölgüsü, manat, adambaşına ayda (2020-ci il)

	Ailə başçısının cinsi		Ailə başçısının yaşı				
	Kişi	Qadın	18-29	30-39	40-49	50-59	60 +
Ümumi gəlir	288.9	301.8	303.6	266.9	269.3	300.9	303.1

¹⁷ BMT-nin İqtisadi və Sosial Məsələlər üzrə Departamenti, Əhali Bölməsi (2019-cu il), *Beynəlxalq miqrant sayına dair məlumatlar (2019-cu il)* https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/data/UN_MigrantStockTotal_2019.xlsx

¹⁸ Rusiya Federal Dövlət Statistika Xidməti (2018-ci il): *Əhalinin pilot siyahıyaalmasının nəticələri* <https://enq.rosstat.gov.ru/folder/76215>.

¹⁹ Türkiyə Statistika Təşkilatı, *Əhalinin ünvan əsaslı qeydiyyatı sisteminin nəticələri, 2021-ci il* <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=The-Results-of-Address-Based-Population-Registration-System-2021-45500>

²⁰ Amerika Birləşmiş Ştatları. Daxili Təhlükəsizlik Departamenti, 2020-ci il *İmmiqrasiya statistikasına üzrə illik kitab*. https://www.dhs.gov/sites/default/files/2022-07/2022_0308_plcy_yearbook_immigration_statistics_fy2020_v2.pdf

²¹ Avropa İttifaqının Statistika İdarəsi, *Səbəbi, etibarlılıq müddəti və vətəndaşlığa görə bütün etibarlı icazələr hər ilin 31 dekabrına olan məlumatlar* https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/MIGR_RESVALID_custom_3566692/default/table?lang=en

²² Azərbaycanın demografik göstəriciləri. İllik statistik məlumatlar məcmuəsi. Bakı 2021-ci il.

²³ Pul köçürmələri üzrə Azərbaycan Milli İctimai rəy sorğusu. AYİB. İyul 2007-ci il.

²⁴ Azərbaycanda miqrasiya və pul köçürmələri: nəzəri və empirik qiymətləndirmə. Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı (BMqT), Azərbaycan. 2015-ci il.

Xaricdən alınan pullar	4.6%	11.0%	8.5%	4.8%	5.8%	5.7%	6.0%
------------------------	------	-------	------	------	------	------	------

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, 2020-ci il

3.2. Azərbaycandan xaricə pul köçürmələri

Ehtimal olunur ki, pul baratlarının əsas hissəsi əməkçi miqrantlar, yəni öz ölkəsini xaricdə işləmək üçün tərk etmiş insanlar tərəfindən köçürülür. Azərbaycan 2001-ci ildən sonra ölkənin iqtisadi inkişafı və böyük regional layihələrdə (BTC, TRASECA, Cənub Qaz Dəhlizi və s.)²⁵ iştirakı səbəbindən tədricən miqrantlar üçün cəlbedici təyinat ölkəsinə çevrilmişdir. Azərbaycana miqrasiya ilə bağlı rəsmi statistik məlumatlar ölkəyə daimi miqrasiya axınına əsaslanır; yəni bu, qeyri-müəyyən müddətə qalmaq üçün ölkəyə giriş icazəsi olanların sayını göstərir. 2015-2020-ci illər üzrə Dövlət Miqrasiya Xidmətinin (DMX) statistik məlumatları göstərir ki, Gürcüstan, Rusiya Federasiyası və Türkiyə Respublikası Azərbaycanda daimi yaşayan miqrantların üç əsas mənşə ölkəsidir.

Daimi miqrasiyaya dair məlumatlar konkret olaraq əməkçi miqrantları mənşə ölkəsinə görə müəyyən etməyə imkan vermir. Bununla belə, əmək miqrasiyası sahəsində tərəfdaşlıq sazişlərinin siyahısı vasitəsilə Azərbaycana və Azərbaycandan əmək miqrasiyasının əsas mənşə və təyinat ölkələri müəyyən edilə bilər. Son 20 ildə Azərbaycan əməkçi miqrantların sosial müdafiəsi ilə bağlı digər ölkələrlə bir sıra ikitərəfli sazişlər bağlamışdır. Müqavilələr ilk növbədə Azərbaycan vətəndaşlarının təyinat ölkələri və Azərbaycana gələn miqrantların mənşə ölkələri ilə imzalanmışdır. 2004-cü ildə Azərbaycan Ukrayna ilə Azərbaycanda müvəqqəti işləyən Ukrayna vətəndaşlarının, Ukraynada isə müvəqqəti işləyən Azərbaycan vətəndaşlarının məşğulluğu və sosial təminatı haqqında müqavilə imzalamışdır. Müqavilə ixtisas üzrə iş stajının tanınması, sosial təminat, pensiya hüquqları və tibbi sığorta məsələlərini tənzimləyir. Azərbaycan Moldova, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Belarusla əmək miqrasiyası üzrə əməkdaşlığa dair analoji ikitərəfli sazişlər imzalamışdır. Bundan əlavə, Azərbaycan və Türkiyə arasında iki saziş²⁶ vardır: biri ümumi miqrasiya məsələləri barədə, digəri isə sosial müdafiə ilə bağlı. Bundan əlavə, 2022-ci ilin aprel ayında Rusiya Federasiyası ilə Azərbaycan Respublikası arasında pensiyalara dair müqavilə imzalanmışdır.²⁷

Lakin, pul köçürmələrinə dair statistik məlumatlar əməkçi miqrantların mənşə ölkələri siyahısına tam uyğun gəlmir. Azərbaycan Mərkəzi Bankının 2021-ci ildə verdiyi məlumata görə, Azərbaycandan ən çox pul köçürülən ölkələrə Türkiyə Respublikası (27,4 faiz), Rusiya Federasiyası (17,7 faiz), Gürcüstan (11,9 faiz), ABŞ (7,7), Ukrayna (7 faiz) və Böyük Britaniya (6,9 faiz) daxildir. Azərbaycan Mərkəzi Bankının 2022-ci ilin I rübü üzrə pul köçürmələri ilə bağlı son statistik məlumatları göstərir ki, 2021-ci ilin I rübü ilə müqayisədə ölkədən xaricə pul köçürmələrinin ümumilikdə 15,8 faiz artması əsasən ABŞ, Böyük Britaniya, Hollandiya və Litvaya yönəldilmiş transfertlərin payı ilə bağlıdır. Rusiya Federasiyasının payı isə pul köçürmələri axınının strukturunda 2021-ci ilin I rübündəki 21,3 faizdən 2022-ci ilin I rübündə 13,6 faizə düşmüşdür. (Əlavə 1).

Ödəyiciləri vətəndaşlıq ölkəsinə görə müəyyən etmək çətin olsa da, qeyri-mümkün deyildir, güman edilir ki, ödəyicilərin vətəndaşlığı pul köçürmələrinin göndərildiyi ölkə ilə üst-üstə düşür.

Ümumilikdə, Azərbaycan Mərkəzi Bankı tərəfindən pul köçürmələri üzrə dərc edilən rəsmi məlumatlar ümumi tendensiyalar və köçürmələrin miqyası baxımından məlumatlandırıcıdır. Digər tərəfdən, bu məlumat toplularının müəyyən məhdudyyətləri vardır. Ödəniş balansına dair statistik məlumatlarda yalnız rəqəmlər göstərilir və ödəyicilərin və vəsait alanların profili ilə əlaqəli pul köçürmələrinin digər cəhətlərini əks etdirilmir. Məsələn bu məlumatlar pul köçürmə xidməti istifadəçilərini vətəndaşlıq, doğulduğu ölkə, miqrasiya statusu, cins, yaş, əməliyyatın məqsədi və s. görə ayırmağa imkan vermir. Buna görə də, əcnəbi işçilərin pul

²⁵ Allahverənov A., Əliyeva R. və Turxan Sadıqov. Mərkəzi və Şərqi Avropada Emiqrasiya və kənd-şəhər miqrasiyasının sosial təsiri. Azərbaycan üzrə Yekun Ölkə Hesabatı. Azərbaycan. Aprel, 2012-ci il.

²⁶ Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəz (2016-cı il). Qiymətləndirmə hesabatı. Azərbaycan Respublikasında qanuni və əmək miqrasiyası mexanizmlərinin icmalı. s.13.

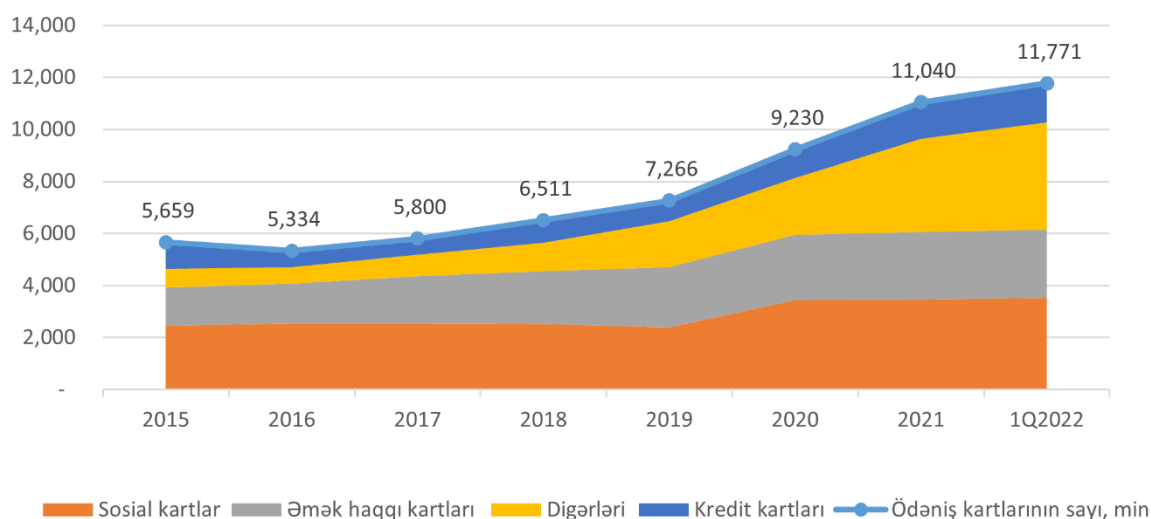
²⁷ İ.Əliyev Rusiya Federasiyası ilə pensiya təminatı sahəsində əməkdaşlığa dair razılaşmanı təsdiq etdi. Sputniknews. Azərbaycan 30.07.2022. <https://az.sputniknews.ru/20220730/aliev-utverdil-soqlashenie-s-rf-o-sotrudnichestve-v-sfere-pensionnoqo-obespecheniya-444539110.html>

köçürmələri yalnız xüsusi sorğular vasitəsilə müəyyən edilə bilər. Ancaq belə bir tədqiqat nadirdir. Azərbaycanda əcnəbi işçilərin yeganə sorğusu BMqT tərəfindən 2007-ci ildə keçirilmişdir.

3.3. Azərbaycanda maliyyə inklüzivliyi və rəqəmsal ödənişlər

Pul köçürmələrinin rəqəmsallaşdırılmasında əsas amillərdən biri ödəyicilərin və vəsait alanların maliyyə inklüzivliyidir. Pul köçürmələrinin rəqəmsallaşdırılması nisbətən yeni bir fenomendir: Beynəlxalq Kənd Təsərrüfatının İnkişafı Fondunun (IFAD) məlumatına görə, 2015-ci ildə bütün dünyada olduğu kimi, Avropada da nağd pul miqranıtların öz ailələrinə pul köçürmək üçün ən çox istifadə etdiyi üsul olmuşdur. Ənənəvi olaraq, maliyyə inklüzivliyi yetkin əhali arasında bank kartı və/və ya bank hesabına malik olma ilə ölçülür. 2017-ci ildə FINDEX (Əhalinin maliyyə xidmətləri ilə əhatə olunmasına dair qlobal məlumat bazası) qiymətləndirməsi göstərmişdir ki, Azərbaycanda yetkin əhalinin 29 faizinin bank hesabı vardır və bank hesabına sahibolma baxımından ciddi gender uyğunsuzluğu müşahidə edilməmişdir. Həmin vaxtdan Azərbaycan maliyyə inklüzivliyini artırmaq üçün addımlar atmışdır. Dövriyyədə olan ödəniş kartlarının sayı artmışdır, bununla belə sosial kartlar və əmək haqqı kartları hələ də dövriyyədə olan ödəniş kartlarının təxminən yarısını təşkil edir. (Şəkil 2).

Şəkil 2. Dövriyyədə olan ödəniş kartlarının dinamikası, kart növləri üzrə, minlərlə

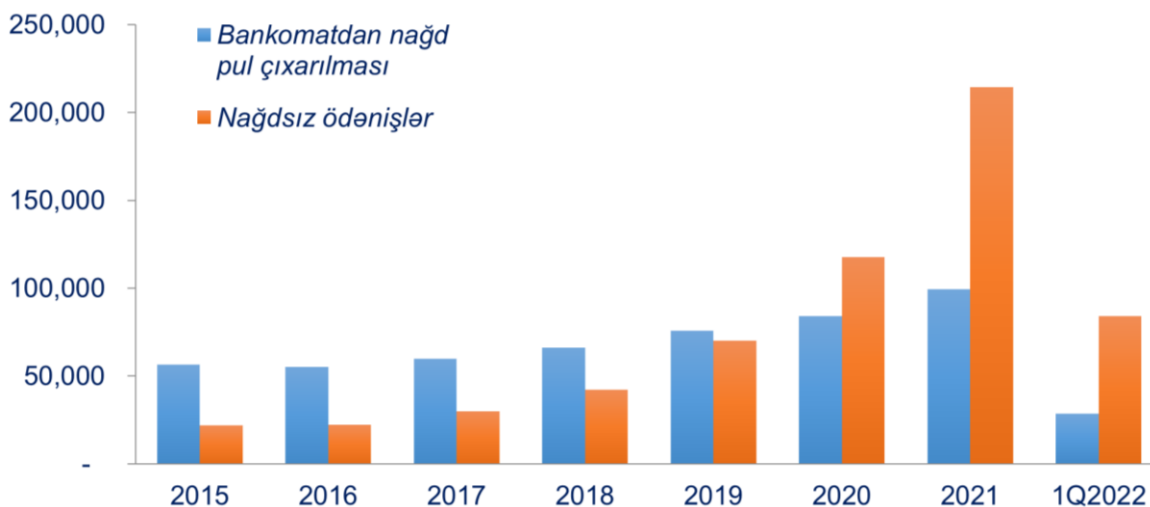
Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

2020-ci ildən Azərbaycanda nağdsız ödənişlərin və satıcılar tərəfindən qəbzlərin təqdim edilməsinin stimullaşdırılması məqsədilə Azərbaycan vətəndaşı olan istehlakçılara əlavə dəyər vergisinin (ƏDV) qismən geri qaytarılması mexanizmi işə salınmışdır. Geri qaytarılma məbləği nağd şəkildə ödənilən alış-veriş üçün 10 faiz, nağdsız ödənişlər üçün isə 15 faiz müəyyən edilmişdir. Qaytarılacaq məbləğ müvəkkil bankların xüsusi internet saytı və ya mobil bank proqramı vasitəsilə əldə oluna bilər. Müraciət edildikdən sonra 30 gün ərzində vəsait internet səhifəsinin onlayn istifadəçi kabinetində və/və ya bankın proqramında mövcud olan virtual pul kisəsində görünür. Qaytarılan məbləğ kommunal xidmətlər, mobil telefon xidmətləri, internet, televiziya və ya sığorta ödənişlərinə sərf oluna bilər və ya bank kartlarına köçürülə bilər.²⁸ Nağdsız ödənişlərin xüsusi çəkisinin artırılmasına yönəlmiş əlavə tədbir sahibkarlıq subyektlərində POS-terminalların quraşdırılmamasına və ya nağdsız ödənişlərin qəbulundan imtinaya görə maliyyə sanksiyalarının tətbiqi olmuşdur. Nağdsız ödənişlərin sistemli inkişafını təmin etmək, ölkənin bütün bölgələrində əhalinin və bizneslərin maliyyə xidmətlərinə çıxış imkanlarını artırmaq məqsədilə Azərbaycanın Mərkəzi Bankı 2021-2023-cü illər üçün Rəqəmsal Ödənişlər Strategiyasını hazırlamışdır. Son illərin tendensiyası bankomatdan

²⁸ *Azərbaycanda ƏDV-nin bir hissəsinin istehlakçılara qaytarılması üçün yeni mexanizm işə salınıb. Azernews. 5 may.* <https://www.azernews.az/business/164804.html>

nağd pul çıxarılmasında sabit artıma baxmayaraq, nağdsız əməliyyatlardan istifadədə kəskin artım olduğunu göstərir. (Şəkil 3).

Şəkil 3: Ödəniş kartları ilə nağd və nağdsız əməliyyatlardan istifadə tendensiyaları

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

Buna baxmayaraq, Azərbaycan gəlirin əldə edilməsində nağd pulun üstünlük təşkil etməsi səbəbindən kifayət qədər nağd pula əsaslanan iqtisadiyyat olaraq qalır. Son iki ildəki "ağartma" siyasəti nəticəsində 240,000 iş yerinin qeyri-rəsmi sektordan çıxarılmasına baxmayaraq, məşğul əhəlinin yalnız kiçik bir hissəsi (34,4 faiz) müqavilə əsasında işləyir. Banklarla əlaqəli olmayan nağd pul axınının yüksək olması özəl sektor gəlirlərinin əhəmiyyətli hissəsinin qeydə alınmadığını göstərir.²⁹

Əhəlinin maliyyə savadlılığının aşağı səviyyədə olması maliyyə inklüzivliyinin daha yüksək olmasına digər maneə hesab olunur. 2018-ci ildə İƏİT-in yeddi MDB ölkəsində maliyyə savadlılığına dair araşdırması göstərmişdir ki, Azərbaycanda maliyyə bilikləri kişilərə nisbətən qadınlar üçün daha aşağıdır, gənc və yaşlı əhəli ilə müqayisədə isə 40-49 yaşlı əhəli üçün daha yuxarıdır. İT savadsızlığı, miqrant statusu və kənd yerlərində yaşama Azərbaycanda yetkin əhəlinin maliyyə biliklərinin orta göstəricisindən daha aşağı səviyyədə maliyyə biliklərini şərtləndirən amillərdəndir.³⁰ 2020-ci ildə İƏİT MDB ölkələrində yetkin əhəli arasında yenidən sorğu keçirmiş və müəyyən etmişdir ki, maliyyə savadlılığı üzrə ən yüksək göstəricini Belarus (61,4 faiz), ən aşağı göstəricini isə Azərbaycan (45,9 faiz) əldə etmişdir.³¹

2021-2023-cü illər üçün Rəqəmsal Ödənişlər Strategiyasında əhəlinin maliyyə savadlılığının artırılması üçün tədbirlərin görülməsi, o cümlədən rəqəmsal ödənişlərin təşviqi məqsədilə beynəlxalq kart təşkilatları ilə stimullaşdırma kampaniyalarının aparılması, müştəriləri rəqəmsal ödənişlər və e-bank xidmətlərindən aktiv istifadəyə həvəsləndirmək üçün banklar tərəfindən maarifləndirici videoçarxların hazırlanması və yayımlanması və müxtəlif hədəf qrupları üçün vebinarların keçirilməsi nəzərdə tutulur. Strategiyada rəqəmsal transsərhəd pul köçürmələri açıq şəkildə müəyyən olunmasa da, fəaliyyət planı Azərbaycanda pul köçürmə xidməti istifadəçilərinin rəqəmsal pul köçürmələrinin üstünlükləri, xüsusiyyətləri və üsulları haqqında düzgün məlumatlandırılmasını təmin etmək üçün imkan yaradır.

Fəslin xülasəsi

- Azərbaycana və Azərbaycandan miqrasiya və pul köçürmələri üzrə mövcud məlumatlar ölkənin pul bazarlarını göndərən və alan iqtisadiyyat olaraq statusunu təsdiq edir. Rusiya yönümlü miqrasiya regionunun üzvü olmasına baxmayaraq, Azərbaycan Tacikistan və Qırğızistan kimi Mərkəzi Asiya

²⁹ Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının 2021-2023-cü illər üçün Rəqəmsal Ödəniş Strategiyası. S.8.

³⁰ İƏİT. (2018-ci il), Avrsiyada maliyyə savadlılığının səviyyələri. <https://www.oecd.org/education/financial-education-cis.html>

³¹ İƏİT. (2021-ci il). 2021-ci ildə Müstəqil Dövlətlər Birliyində maliyyə savadlılığının səviyyələri.

dövlətlərinə nisbətən pul köçürmələrindən xeyli az asılıdır. Eyni zamanda, Rusiya Federasiyasında böyük diaspora malik olmaqla, bu ölkədən pul köçürmələrinin, Rusiya iqtisadiyyatında və maliyyə sektorundakı hər hansı kəskin dəyişmələri əks etdirəcəyi ehtimal olunur. Pul köçürmələrinin digər əhəmiyyətli mənsə ölkələrinə Türkiyə, Gürcüstan və ABŞ daxildir. Azərbaycandan xaricə pul baratlarının böyük hissəsi elə bu ölkələrə göndərilir. Bununla belə, Mərkəzi Bankın məlumatları xaricə göndərilən pul baratlarının nə dərəcədə əhəmiyyətli hissəsinin konkret olaraq əməkçi miqrantlarına aid edilə biləcəyini müəyyən etməyə imkan vermir.

- Azərbaycanda vəsait alanlar pul köçürmə xidməti istifadəçilərinin ən çox görünən kateqoriyasıdır, çünki onlarla mütəmadi olaraq milli seçmə ev təsərrüfatı sorğuları keçirilir və bu şəxslər gəlir mənbəyi kimi xaricdən aldıqları vəsait haqqında məlumat verməklə müəyyən edilə bilirlər. Eyni zamanda, yetkin əhalinin maliyyə inklüzivliyi kontekstində bu xüsusi qrup haqqında məlumat mövcud deyildir. 2007-ci ilə aid olan yeganə sübut göstərir ki, insanlar pul köçürmələrini banklarda almışlar, lakin bu, onları heç də bankın müştərisi etmir, çünki ən çox istifadə edilən pul köçürmə üsulu pulköçürmə sistemləri vasitəsilədir, bu da bank hesabının açılmasını tələb etmir.
- Keçən onillik ərzində Azərbaycanda pul köçürmə xidməti istifadəçilərinin maliyyə inklüzivliyi və davranışı haqqında olan məlumatlarda heç bir yenilənmə olmamışdır. Bu arada, pul köçürmələri bazarı və maliyyə qaydaları inkişaf etmiş və pul köçürmələrinin, o cümlədən rəqəmsal vasitələrlə, həyata keçirilməsinin yeni üsulları meydana gəlmişdir.
- 2021-ci ildə Azərbaycan Mərkəzi Bankı əhalinin maliyyə inklüzivliyini artırmaq və rəqəmsal ödəniş xidmətlərindən istifadəni genişləndirmək məqsədi ilə Rəqəmsal Ödənişlər Strategiyasının icrasına başlamışdır.

FƏSİL 4.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA MÖVCUD PUL KÖÇÜRMƏ SİSTEMİ VƏ RƏQƏMSAL PUL KÖÇÜRMƏ XİDMƏTLƏRİNİN İCMALI

Bu fəsildə təqdim edilən qiymətləndirmənin təklif aspektinə dair hissəsinə Azərbaycan Respublikasında qanunvericilik bazasının, infrastrukturun, miqrantlar və vəsait alan ailələr üçün mövcud olan xidmət növlərinin təhlili daxildir.

Azərbaycanda beynəlxalq pul köçürmələrini tənzimləyən qanunvericilik bazasına dair bizim təhlil miqrasiya qanunvericiliyi ilə Azərbaycanda qeyri-rezidentlərin rəsmi maliyyə sektorunun təqdim etdiyi xidmətlərə əlçatanlığı arasında əlaqə müəyyən edir. Bu icmalda, həmçinin fiziki şəxslərin beynəlxalq pul köçürmələrinə 2022-ci ildə tətbiq edilən monitoring və məhdudiyətlər ilə bağlı ən son dəyişikliklər nəzərdən keçirilir.

4.1. Azərbaycanda transsərhəd pul köçürmələrinin qanunvericilik aspektləri

Son altı ildə Azərbaycanın maliyyə sektorunda mühüm islahatlar aparılmışdır. Bu hesabat hazırlanarkən Azərbaycan Mərkəzi Bankı maliyyə bazarının fəaliyyətinin müxtəlif aspektləri, o cümlədən ödəniş sistemi əməliyyatları ilə bağlı yeni qanun layihəsi üzərində işləyirdi. 2019-cu ildə Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası ləğv edilmişdir. Əvvəlki üç il ərzində Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası qiymətli kağızlar bazarının, investisiya fondlarının, sığorta, kredit təşkilatlarının (banklar, bank olmayan kredit təşkilatları və poçt operatoru) və ödəniş sistemləri əməliyyatlarının lisenziyalaşdırılması, tənzimlənməsi və onlara nəzarətin tətbiq edilməsi ilə məşğul olmuşdur. Başqa sözlə, o, Azərbaycan Mərkəzi Bankının bütün tənzimləyici və nəzarət funksiyalarını yerinə yetirirdi.³² 2019-cu ildə bu funksiyalar Azərbaycan Mərkəzi Bankına qaytarıldıqdan sonra maliyyə tənzimləyicisi bir sıra qanunlara, o cümlədən “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında”, “Banklar və bank fəaliyyəti haqqında”, “Bank olmayan kredit təşkilatları haqqında”, “Sığorta fəaliyyətləri haqqında” “Qiymətli kağızlar bazarı haqqında” və “Valyuta tənzimi haqqında”³³ qanunlara müvafiq dəyişikliklərin edilməsi təşəbbüsü ilə çıxış etmişdir. Aşağıdakı mətnə 12 iyul 2022-ci il tarixindən etibarlı olan qanunvericilik sənədlərinə və qaydalara istinad etmək imkanımız olacaq.

Pul köçürmə xidməti təminatçıları və agentləri üçün pul köçürmə bazarı qaydaları

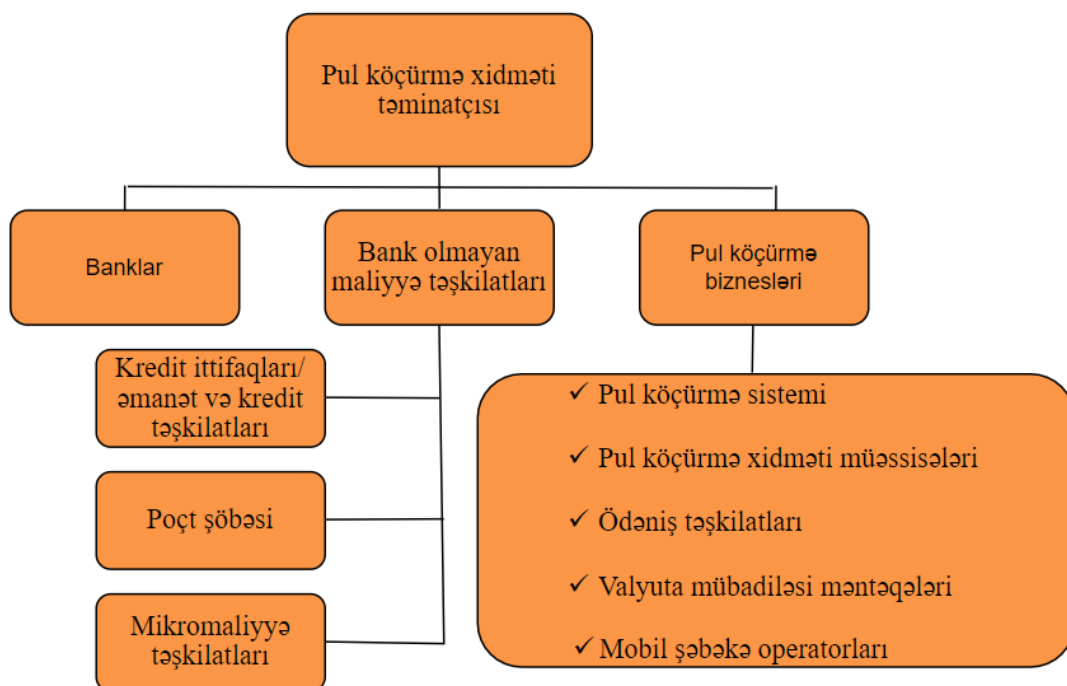
Adətən pul köçürmə xidməti təminatçısı və agent münasibətlərində əsas pul köçürmə xidməti təminatçısı agent adlanan başqa bir şəxsə onun adından pul köçürmə xidmətləri göstərmək səlahiyyəti verən şəxs və ya qurumdur. Bir çox ölkələrdə milli tənzimləyici və nəzarətçi qarşısında cavabdeh olan əsas pul köçürmə xidməti təminatçıları Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupunun (FATF) tövsiyələrində nəzərdə tutulduğu kimi ya lisenziya almalı, ya da qeydiyyatdan keçməlidir. Əgər əsas pul köçürmə xidməti təminatçıları banklar kimi artıq lisenziyalı qurumlardırsa, onların pul köçürmə xidmətləri üçün ayrıca lisenziyaya ehtiyacı yoxdur. Əsas pul köçürmə xidməti təminatçısı kimi fəaliyyət göstərməyə icazə verilən qurumların növləri ölkələr üzrə dəyişir.³⁴ Ümumi pul köçürmə təminatçısının biznes modeli Şəkil 4-də göstərilmişdir.

³² <https://aratanet.com/news/financial-market-supervision-authority-was-liquidated>

³³ Azərbaycanda Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası ləğv edilib. Sputnik Azerbaijan. 28 noyabr 2019-cu ildə dərc edilmişdir. <https://az.sputniknews.ru/20191128/azerbaydzhan-uprazdnena-palata-po-nadzoru-za-finansovymi-rynkami-422458440.html>

³⁴ Todoroki, E. (2014-cü il), Pul köçürmələrinin işlək vəziyyətə gətirilməsi: Maliyyə dürüstlüyü və inklüzivliyinin tarazlaşdırılması. Dünya Bankı. s.16.

Şəkil 4: Pul köçürmə təminatçısının biznes modeli

Mənbə: Pul köçürmələrinin işlək vəziyyətə gətirilməsi: maliyyə dürüstlüyü və inklüzivliyinin tarazlaşdırılması. Dünya Bankı. s.14

Hansı qurumların əsas pul köçürmə xidməti təminatçısı kimi çıxış etməsindən asılı olaraq, dünyanın müxtəlif yerlərində əsas pul köçürmə xidməti təminatçılarının müxtəlif modellərinə rast gəlmək olar. Görünür, Azərbaycan “yalnız-bank-və-poçt-şöbəsi” modelini tətbiq etmişdir və bu modelə əsasən, banklarla yanaşı, poçt idarələrinə də pul köçürmə xidmətləri göstərməyə icazə verilmişdir.³⁵

Bir çox poçt rabitəsinin milli operatorları kimi, “Azərpoçt” MMC bütün dünyada poçt operatorlarına əsas pul köçürmə xidməti təminatçısı kimi pul köçürmə xidmətləri göstərməyə imkan verən alət olan Beynəlxalq Maliyyə Sistemini (IFS) yaradan Ümumdünya Poçt İttifaqının üzvüdür. Bundan əlavə, poçt idarələri pul köçürmə xidmətləri göstərmək üçün pulköçürmə sistemlərinin agentləri kimi çıxış edirlər. Tənzimləmə baxımından, 2009-cu ildə Azərpoçt şirkətə çevrilərək Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət (MMC) olmuşdur, 2010-cu ildə isə yeni poçt qanunvericiliyi nəticəsində Mərkəzi Bankın nəzarəti altında olan bank olmayan maliyyə qurumu kimi lisenziyalaşdırılmışdır.³⁶

Azərbaycanda pulköçürmə sistemlərinə ayrılıqda lisenziya verilmir. Əvəzində, pulköçürmə sistemi ölkədə fəaliyyətə başlamaq istəyirsə, yerli bir bankla əməkdaşlıq etməlidir.

Rezidentlər və qeyri-rezidentlər üçün pul köçürmələrinə dair qaydalar

Azərbaycanda pul köçürmələri “Azərbaycan Respublikasının rezidentlərinin xarici valyutada, habelə qeyri-rezidentlərin milli və xarici valyutada əməliyyatlarının aparılması Qaydaları”nın (2016-cı il) tələblərinə uyğun olaraq həyata keçirilir və Azərbaycan Mərkəzi Bankının³⁷ səlahiyyətləri çərçivəsindədir.

Bu qaydalar transsərhəd pul köçürmələri üçün tətbiq edilərkən rezidentlər və qeyri-rezidentlər arasında fərq qoyulmur. Vəsait alanlar tərəfində isə banklar “rezident və qeyri-rezident fiziki şəxsin xeyrinə bank hesabı açılmadan hər hansı pul köçürməsi əməliyyatları üzrə daxil olan vəsaiti bank tərəfindən heç bir məhdudiyət olmadan qəbul edir və ödəyir”; köçürülmüş pul vəsaiti onu alana nağd şəkildə verilir və ya fiziki şəxsin bank

³⁵ Todoroki, E. (2014-cü il), Pul köçürmələrinin işlək vəziyyətə gətirilməsi: Maliyyə dürüstlüyü və inklüzivliyinin tarazlaşdırılması. Dünya Bankı. s.18.

³⁶ Dünya Bankı (2015-ci il). Azərbaycan: Maliyyə və sosial inklüzivlik üçün poçt şəbəkəsindən istifadə. Dünya Bankı.

³⁷ Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı tərəfindən təsdiq edilmişdir. Qərar № 45/1. 28 noyabr 2016-cı il.

hesabına köçürülür.³⁸ Ödəyici tərəfə gəlincə, qaydalar bank hesabı açmadan Azərbaycandan göndərilə bilən məbləği məhdudlaşdırır, lakin bu limitlər rezidentlər və qeyri-rezidentlər üçün eynidir: bir əməliyyat günündə 1000 ABŞ dolları, təqvim ayı ərzində isə 10.000 ABŞ dolları məbləğində pul köçürülə bilər. Daha böyük əməliyyatlar üçün yerli bankda cari hesab açılmalıdır.³⁹

Bank hesabına malik olmaq maliyyə inklüzivliyinin əsas göstəricilərindən biridir. Bu, həmçinin rəqəmsal pul köçürmələrinin mümkünlüyünü nəzərdə tutur, çünki “rəqəmsal pul köçürmələri ödəniş aləti vasitəsilə onlayn və ya müstəqil şəkildə göndərilən və əməliyyat hesabına, o cümlədən bank hesabı, mikromaliyyə təşkilatı hesabı və ya mobil pul hesabına daxil olan pul köçürmələridir”.⁴⁰ Azərbaycanda banklar bildirmişlər ki, əcnəbilər onların müştərilərinin cüzi bir hissəsini təşkil edir və buna görə də Azərbaycanda əcnəbi vətəndaşlar üçün maliyyə xidmətlərinin əlçatanlığı ilə bağlı qaydaları araşdırmaq məqsəduyğundur.

Bank hesabı açmaq məqsədi ilə banka müraciət edən əcnəbidən 4 fevral 2022-ci il tarixində qəbul edilmiş “Bank hesablarının açılması, aparılması və bağlanması Qaydası”na uyğun olaraq şəxsiyyəti təsdiq edən sənəd, məsələn, etibarlı milli pasport və Azərbaycanda qanuni yaşamasını təsdiq edən sənəd tələb olunur.⁴¹ Bu Qaydanın 5-ci maddəsinə əsasən, bank hesabının məsafədən açılması qaydasında əhəmiyyətli dəyişikliklər edilmişdir. Yeni müştəri üçün distant üsulla bank hesabının açılması, o cümlədən hesabın açılması üzrə sənədlərin icrası artıq rezident hüquqi şəxslər və fərdi sahibkarlar, habelə qeyri-rezident fiziki şəxslər üçün gücləndirilmiş elektron imza və videozənglərdən istifadə etməklə həyata keçirilir. Təcrübədə banklar aidiyyəti şəxslərdən ölkədə yaşamanın qanuniliyinin təsdiqi kimi yaşayış icazələrinin göstərilməsini tələb edə bilər.

Azərbaycanda iki növ yaşamaq üçün icazə mövcuddur. Daimi yaşamaq üçün icazə bank xidmətlərinin tam çeşidinə çıxışı təmin edir. Bununla belə, daimi yaşamaq üçün icazə almaq üçün əcnəbinin iki il ərzində müvəqqəti yaşamaq üçün icazəsi ilə Azərbaycanda yaşaması lazımdır. Müvəqqəti yaşamaq üçün icazə Azərbaycan Respublikası Miqrasiya Məcəlləsinin 45-ci maddəsində göstərilən əsaslar üzrə 3 aydan 3 ilədək müddətə verilir. Bu əsaslara digərləri ilə yanaşı, Azərbaycanda yaxın qohumlarının olması, Azərbaycan iqtisadiyyatına 500,000 manat⁴² məbləğində investisiya qoyulması və Azərbaycanda bankda 100,000 manat⁴³ məbləğində depozit hesabının açılması daxildir. Bununla belə, Miqrasiya Məcəlləsinin 45.1.7-1 – 45.1.11-ci maddələrində sadalanan əsaslarla müvəqqəti yaşamaq üçün icazə almış miqrantların ölkədə daimi yaşamaq hüququ mütləq deyil. Beləliklə, əcnəbi işçi üçün Azərbaycanda rəsmi maliyyə xidmətlərinə çıxış iş icazəsi⁴⁴ və buna görə də yaşayış icazəsi ilə şərtlənir.

Azərbaycanda iş icazələri illik əsasda müəyyən edilən kvotalarla məhdudlaşdırılır. 2022-ci ildə iş icazəsi üçün kvota 8,740, 2021-ci ildə isə 6,740 olmuşdur.⁴⁵ Kvotalara dövlət orqanlarının müraciəti əsasında xüsusi qaydada dəyişiklik edilə bilər – məsələn, 2021-ci ildə əmək miqrasiyası kvotası əlavə olaraq 1000 vahid artırılmışdır.⁴⁶ Nəhayət, kvota əsasında və kvotadan azad edilən miqrantlarla bağlanan əmək müqavilələrinin sayı Azərbaycanda rəsmi maliyyə xidmətlərinə çıxışı olan, ilk növbədə bank hesabı açmaq hüququ olan əcnəbi işçilərin maksimum sayı kimi qəbul edilə bilər. Eyni zamanda, “Nağdsız hesablaşmalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının 16 dekabr 2016-cı il tarixli Qanununa edilmiş dəyişikliklərə əsasən, həmin şəxslər 2017-ci il yanvarın 1-dən əmək haqqı ödənişi kartlarından da istifadə etmək hüququna malik ola bilərlər: “əməliyyatlarının həcmi ardıcıl 12 aylıq dövrün istənilən ayında (aylarında) 200,000 manatadək olan

³⁸ Azərbaycan Respublikasının rezidentlərinin xarici valyutada və qeyri-rezidentlərin milli və xarici valyutada valyuta əməliyyatları haqqında Qaydalar, Fəsil 3.

³⁹ Yuxarıdakı istinad

⁴⁰ Dünya üzrə rüblük pul köçürmə qiymətləri [onlayn]. Vaşinqton, KD., Dünya Bankı. 2020.

⁴¹ Dəyişikliyə əsasən, yeni müştəriyə bank hesabının məsafədən açılması, o cümlədən hesabın açılması sənədlərinin rəsmiləşdirilməsi aşağıdakı qaydada həyata keçirilir: (i) rezident hüquqi şəxslər və fərdi sahibkarlar, habelə qeyri-rezident fiziki şəxslər üçün gücləndirilmiş elektron imza və videozənglə. <https://e-qanun.az/framework/49456>

⁴² Bu halda müvəqqəti yaşamaq üçün icazə bir il deyil, üç ilədək müddətə verilə bilər.

⁴³ Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Məcəlləsi.

⁴⁴ Bəzi əcnəbi kateqoriyaları üçün iş icazəsi tələb olunmur, məsələn, sahibkarlar, diplomatlar, daimi rezidentlər və s. Tam siyahı Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Məcəlləsinin 64-cü maddəsində verilmişdir.

⁴⁵ Cari il ərzində ölkədə haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan əcnəbilərin iqtisadi fəaliyyət növlərinə dair kvota məlumatı – Dövlət Miqrasiya Xidməti <https://migration.gov.az/az/quota> 16.11.2022-ci il tarixində əldə edilmişdir.

⁴⁶ 10.02.2022: Azərbaycanda Miqrasiya İdarəçiliyi: Yeni Problemlərin həllinə dair hesabat <https://www.aserbaidzhan.ahk.de/en/membership/ahk-networking-events/ahk-impuls>

pərakəndə ticarət, iaşə və xidmət sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslər istisna olmaqla, digər şəxslər tərəfindən ödənilən əmək haqları (o cümlədən, işəgötürən tərəfindən ödənilən, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər ödənişlər), pensiya, təqaüd, maddi yardım, müavinətlər (o cümlədən, birdəfəlik müavinətlər), kompensasiyalar və təzminatlar.”

Xarici valyuta nəzarəti

Pul köçürmələri bazarı xarici valyuta mübadiləsi qaydaları ilə sıx bağlıdır. Beynəlxalq pul köçürmələrinin həyata keçirilməsi “Valyuta tənziimi haqqında” Qanuna uyğun olaraq valyuta əməliyyatı kimi nəzərdən keçirilir.⁴⁷ Ödəyicilər və vəsait alanlar, bir qayda olaraq milli valyutadan daha çox xarici valyutaya üstünlük verirlər. Vəsait alanlar, ABŞ dolları ilə köçürmə alarkən, ehtiyac yarandıqda milli valyutaya dəyişdirmək üçün onları saxlamağa meyllidirlər. Köçürmə eyni valyutada göndərilmədikdə və alınmadıqda, pulköçürmə sistemləri əsasən valyuta məzənnəsindəki fərqdən (başqa ölkədəki benefisiara yerli valyutanın çatdırılması üçün valyuta-konvertasiya haqqı vasitəsilə⁴⁸) mənfəət götürürlər.

“Valyuta tənziimi haqqında” Qanuna əsasən Azərbaycanda xarici valyuta mübadiləsi fəaliyyəti (yəni xarici valyutanın alqı-satqısı ilə məşğul olma) əlavə lisenziyalı fəaliyyət kimi təsbit edilir və bu fəaliyyətlə yalnız yerli banklar, xarici bankların filialları, bəzi lisenziyalı poçt şöbələri və valyuta mübadiləsi fəaliyyətinə lisenziyalar almış qurumların məşğul olmasına icazə verilir. 2016-cı ildə Azərbaycan Mərkəzi Bankı bank filialları, hava limanları və mehmanxanalar istisna olmaqla, hər yerdə valyuta mübadiləsi əməliyyatlarına qadağa qoymuşdur.⁴⁹ Lakin bir il sonra, 2017-ci ildə maliyyə tənziimləyicisi fiziki və hüquqi şəxslərə lisenziyaya görə 500 manat rüsum ödənilməklə valyuta mübadiləsi fəaliyyətinin həyata keçirilməsi hüququ vermişdir.⁵⁰ Bundan əlavə, həm rezidentlərə, həm də qeyri-rezidentlərə valyuta mübadiləsi müəssisələrinin yaradılmasına icazə verilmişdir. 2008-ci ildən etibarən “Azərpoçt” MMC-yə də nağd və nağdsız mübadilə xidmətləri göstərmək səlahiyyəti verilmişdir.

Maliyyə monitorinqi və “Öz Müştərini Tanı” qaydaları

Pulların leqallaşdırılmasına (PL) qarşı mübarizəyə dair qanunvericilik beynəlxalq pul köçürmələrini tənziimləyən qanunvericilik bazasının digər mühüm komponentidir. 2001-ci ildə Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupunun (FATF) Xüsusi Tövsiyələri tətbiq olunana qədər bank sektorundan kənar pul köçürmə xidmətləri ya ümumiyyətlə tənziimlənmirdi, ya da yüngül şəkildə tənziimlənmirdi. Pul köçürmələrini tənziimləyən beynəlxalq standartlar və prinsiplər aşağıdakı səbəblərə görə işlənilib hazırlanmışdır: (a) 11 sentyabr 2001-ci il, ABŞ-a terror hücumlarına cavab olaraq; (b) havala kimi tənziimlənməyən pul köçürənlər ilə bağlı narahatlıqlar; (c) bir çox ölkələrdə beynəlxalq pulköçürmə sistemlərinin yayılması (d) miqrasiya artdıqca yeni böyük və kiçik pul köçürmə şirkətlərinin meydana gəlməsi. Bu, ilk dəfə idi ki, pul köçürmələri üzrə xidmət təminatçıları dövlət nəzarəti altına alınmışdır və onlardan pulların leqallaşdırılması/terrorizmin maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə (PL/TMM) tələblərinə uyğun olaraq səlahiyyətli orqanda qeydiyyatdan keçmək və ya lisenziya almaq tələb olunmuşdur. FATF tövsiyələrinin icrası rezidentlərin və qeyri-rezidentlərin maliyyə inklüzivliyi baxımından çətinlik törədə bilər və üstəlik, PL/TMM⁵¹ dair zəif hazırlanmış tələblər⁵² pul köçürmə xidməti təminatçılarının üzərinə həddən artıq böyük yük qoya bilər və beləliklə, pul köçürmələrinə və müştərilərə mənfəət təsirləri ola bilər.

⁴⁷ <https://cis-legislation.com/document.fwx?rqn=2872>

⁴⁸ Qlobal iqtisadi perspektivlər 2006-cı il. Pul köçürmələrinin və miqrasiyanın iqtisadi nəticələri. Dünya Bankı. https://documents1.worldbank.org/curated/fr/507301468142196936/841401968_200510319014045/additional/Global-economic-prospects-2006-economic-implications-of-remittances-and-migration.pdf

⁴⁹ Azərbaycanda valyutadəyişmə məntəqələrində xarici valyuta satışı qadağan edilib. RBC. 14 yanvar 2016-cı il. <https://www.rbc.ru/finances/14/01/2016/569754cb9a79479a26b27cdf>

⁵⁰ Dövlət rüsumu haqqında qanun, maddə. 22.0.34-1, <https://e-qanun.az/framework/2860>

⁵¹ CFT- Terrorizmin maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə deməkdir.

⁵² Dünya Bankı (2014-cü il), s. 45.

Azərbaycan FATF-nin tövsiyələrini yerinə yetirən və bu tövsiyələrə uyğun olaraq müntəzəm monitoring prosedurlarından keçən ölkələr qrupuna daxildir.

“Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda fiziki şəxslər tərəfindən həyata keçirilən beynəlxalq pul köçürmələrinə birbaşa aid olan müddəalar vardır. Xüsusilə, Qanunda monitoring olunmalı olan pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatlar müəyyən edilir (Maddə 7), qeyri-rezidentlər, barəsində müştərilərin lazımı şəkildə yoxlanılması üzrə gücləndirilmiş tədbirlər tətbiq edilməli olan müştərilərin yüksək risk kateqoriyası kimi müəyyən edilir (Maddə 9.13) və potensial müştəri, mövcud müştəri və ya benefisiar mülkiyyətçinin xarici dövlətin siyasi xadimlərinə aid olmasını müəyyən etmək üçün müvafiq risklərin idarə edilməsi sistemlərinin yaradılması tələb olunur (Maddə 9-1). Bu müddəaları nəzərə alaraq, banklar öz gündəlik fəaliyyətlərində “qırmızı bayraqlar” sistemini, yəni şübhəli əməliyyatları müəyyən etmək üçün istifadə olunan risk indikatorları tətbiq edirlər. Şübhəli əməliyyat müəyyən edildikdə, bank bu barədə yerli Maliyyə Kəşfiyyatı Bölməsi vasitəsilə Maliyyə Monitoring Xidmətinə məlumat verir. Əgər əməliyyat hələ tamamlanmamışdırsa, Maliyyə Kəşfiyyatı Bölməsi 2 iş günü ərzində əməliyyatın dayandırılma müddətini 72 saata qədər uzada bilər. Maliyyə Kəşfiyyatı Bölməsi tərəfindən şübhəli əməliyyatların araşdırılması zaman baxımından məhdud deyildir. Adətən, silahlı münaqişələr, məsələn 2014-cü il Suriya müharibəsi və ya 2022-ci ildə Ukrayna münaqişəsi halında olduğu kimi, təhqiqat predmeti olan şübhəli əməliyyatların artmasına səbəb olur. Nəticədə, beynəlxalq pul əməliyyatları gecikdirilə bilər və qeyri-rezidentlər tərəfindən bank hesabının açılması prosesi müştərilərin lazımı şəkildə yoxlanılması tədbirlərinin gücləndirilməsi nəticəsində uzadıla bilər.

Məsələn, banklar pul köçürülməsi zamanı ödəyici və/və ya vəsait alanın “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasında, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsində, transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığı, habelə silahlı separatizmi, ekstremizmi və muzdluluğu dəstəkləməsində, narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsində iştirakı ehtimal olunan, maliyyə əməliyyatlarının aparılması zamanı eyniləşdirmə məlumatlarının açıqlanması tələb olunmayan dövlətlərin (ərəzilərin) siyahısı”nda olan dövlətlərin vətəndaşı olduğu təqdirdə, bu əməliyyatı dayandıra bilər”.⁵³ Bu siyahı, həmçinin əməkdaşlıq etməyən ölkələrin siyahısı kimi tanınır (Əlavə 3).

Əməliyyat rəqəmsal olaraq həyata keçirildikdə, bu, pul köçürmə xidməti işçiləri üçün pulların leqallaşdırılması prosedurları və müştərinin lazımı şəkildə yoxlanılması baxımından əlavə yük yaradır. Buna görə də, pul köçürmələrinin rəqəmsallaşdırılması bankları pul köçürməsi alanları öz müştərilərinə çevirməyə həvəsləndirən amil ola bilər. Bu problemi həll etmək üçün Azərbaycan Mərkəzi Bankı 2021-2023-cü illər üçün Rəqəmsal Ödənişlər Strategiyasının icrası çərçivəsində e-“Öz Müştərinə Tanı” (elektron “Öz Müştərinə Tanı”) pilot layihəsini hazırlamışdır: e-ÖMT sisteminin işə salınması 2023-cü ildə planlaşdırılır.⁵⁴

4.2. Rəqəmsal pul köçürmələri infrastrukturunu

Azərbaycan Respublikasında mövcud rəqəmsal pul köçürmələri bazarını qiymətləndirmək üçün biz “üç A” analitik çərçivəsini tətbiq edirik: yəni biz rəqəmsal pul köçürmələri infrastrukturunu üç meyar üzrə – mümkünlük (availability), əlçatanlıq (accessibility) və əlverişlilik (affordability) üzrə üç rəqəmsal pul köçürmə modelini öyrənməklə qiymətləndiririk. Bu çərçivə BMqT-nin Rusiya Federasiyası və Mərkəzi Asiyada rəqəmsal pul köçürmələri üzrə son layihəsində (2021-ci il) işlənib hazırlanmış və tətbiq edilmişdir.⁵⁵ Rəqəmsal pul köçürmə xidmətlərinin mövcudluğu dedikdə, elektron ödəniş alətindən (yəni bank ödəniş kartı) istifadə etməklə mobil proqram/mobil bankçılıq vasitəsilə nağdsız pul köçürmələrinin göndərilməsi və ya alınması variantlarının mövcudluğu başa düşülür. Əlçatanlıq meyarı Azərbaycanda nağdsız pul köçürmə xidmətlərindən istifadə etməyə başlamaq istəyən Azərbaycan rezidentləri və qeyri-rezidentləri üçün tələb və şərtlərə aiddir. Xüsusilə, bu meyarda pul köçürmə xidməti təminatçıları tərəfindən ödəyicilərə və vəsait

⁵³ *Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasının və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.*

⁵⁴ *Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı 2023-cü ildə elektron “Öz Müştərinə Tanı” sistemini işə salacaq. Trend İnformasiya Agentliyi. Aprel 4, 2022-ci ildə dərc edildi. <https://en.trend.az/business/3577422.html>*

⁵⁵ *Rusiya Federasiyası və Mərkəzi Asiyada COVID-19 pandemiyasının miqrantlar və icmalar üzərində sosial-iqtisadi nəticələrinin yumşaldılması. Rəqəmsal pul köçürmələrinin rolu. BMqT, 2021-ci il.*

alanlara, eləcə də banklar tərəfindən bank hesablarının açılması və ya bank kartları verilməsi üzrə müraciətçilərə tətbiq edilən “Öz Müştərini Tanı” qaydaları nəzərdə tutulur. Bundan əlavə, əlçatanlıq meyarında pul köçürmə xidməti təminatçılarının fiziki yaxınlığı nəzərdə tutulur. Nəhayət, əlverişlilik meyarı rəqəmsal pul köçürmə xidmətlərinin xərclərini, o cümlədən əməliyyat haqları, bank kartının verilməsi və xidmət haqları kimi bank xidmətləri ilə bağlı digər xərcləri qiymətləndirmək məqsədi daşıyır.

Bu bölmənin məqsədləri aşağıdakılardır: 1) Azərbaycanda rəqəmsal pul köçürmə xidmətlərinin əlverişliliyini və müxtəlifliyini qiymətləndirmək; və 2) pul köçürmə xidməti təminatçıları üçün rəqəmsal pul köçürmələri infrastrukturunun genişləndirilməsində əsas maneələri müəyyən etmək.

Rəqəmsal pul köçürmə xidmətlərinin mövcudluğu

Azərbaycan ilk növbədə pul köçürmələrini qəbul edən ölkədir və buna görə də ölkədə pul köçürmələri bazarında əsas rol Rusiya Federasiyasından pul köçürmələri xidmətləri göstərən pul köçürmə xidməti operatorlarına - CONTACT və Zolotaya Korona ödəniş sistemlərinə məxsusdur. Digər ödəniş sistemləri bazarın daha kiçik bir hissəsini təşkil edir və miqrasiya üçün yerdə qalan təyinat ölkələrini əhatə edir: Türkiyə üçün UPT ödəniş sistemi və Rusiya Federasiyası və Belarus istisna olmaqla, çoxsaylı beynəlxalq istiqamətlər üçün Western Union.⁵⁶ Ümumilikdə, 1 may 2022-ci il tarixinə olan məlumata əsasən Azərbaycanda 9 beynəlxalq və 11 yerli pul köçürmə sistemi manat, avro, ABŞ dolları və rublla xidmətlər təklif etmişdir (Əlavə 2).

Banklar və Azərpoçt nağd pul və rəqəmsal pul köçürmə xidmətləri təklif edən yeganə vəsait köçürən və ödəyici agentlərdir. Banklar və Azərpoçt pulköçürmə sistemlərinin agentləri kimi çıxış edir və pul köçürmə xidmətlərini mobil bankçılıq proqramlarına inteqrasiya edir. Bank Respublika Azərbaycanda Western Union xidmətini öz proqramına inteqrasiya edən ilk bank, bütövlükdə MDB məkanında isə altıncı bank olmuşdur. Hazırda Azərbaycanın bütün böyük bankları mobil bankçılıq vasitəsilə rəqəmsal pul köçürmə imkanını təmin edir. Vəsait alanlar tərəfində isə eyni proqramlar xaricdən köçürülən vəsait ilə bank kartlarının doldurulmasına imkan verir.

Banklar, ümumiyyətlə, pul köçürmə xidmətlərinə aşağı gəlirli məhsul kimi baxır və buna görə də onların rəqəmsallaşdırılmasında maraqlıdırlar, çünki bu prosedur nağd vəsait alanları yeni müştərilərə, yəni kart sahiblərinə çevirir. Bir bank üçün pul köçürmə xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılması ödəniş sisteminin mobil bankçılıq proqramına inteqrasiya edilməsi deməkdir. Texniki baxımdan, bu, üç aya qədər davam edən mürəkkəb və vaxt aparan bir prosesdir. Tərəfdaşlıq müqaviləsinin bəndi olaraq, ödəniş sistemi müəyyən müddət ərzində əməliyyatların rəqəmsal şəkildə həyata keçirilməsi üçün tərəfdaş bankın təmin etməli olduğu hədəf təyin edə bilər. Müştərinin davranış modelini dəyişdirmək çətin işdir və əlavə problem, aidiyyəti şəxsi, o, vəsait aldıqdan dərhal sonra nağdlaşdırmaq əvəzinə kartda saxlamağa həvəsləndirməkdir. Bu çətinliklər bankların məhdud sayda ödəniş sistemləri ilə işləməsinin səbəblərindən biri ola bilər – bəziləri, məsələn, Zolotaya Korona və ya CONTACT ilə işləyir, digərləri isə UPT və ya Western Union-dan istifadə edə bilər. Alternativ olaraq, ən populyar istiqamətlər üzrə transsərhəd pul köçürmələrini təklif edən bəzi yerli ödəniş sistemləri istifadəyə verilmişdir.

Beynəlxalq pul köçürmələri üçün belə yerli ödəniş sistemlərinin son nümunəsi ABB-nin daxili ödəniş sistemi olan ABB Express əsasında hazırlanmış və 2021-ci ildə ABB-MOSKVA⁵⁷ tərəfindən Rusiya Federasiyası ilə Azərbaycan arasında pul köçürmələri üçün istifadəyə verilmiş GRANAT-dır. Xidmət vasitəsilə fiziki şəxslər arasında Rusiya rublu, manat, ABŞ dolları və avro ilə pul köçürmələri həyata keçirilir. GRANAT mobil tətbiqi hələlik yalnız ABB-MOSKVA tərəfindən rəqəmsal pul köçürmələri⁵⁸ üçün verilmiş kartla birlikdə istifadə oluna bilər: bu kartdan istifadə üçün xidmət haqqı yoxdur və buna görə də, pul köçürməsinin xərci sifirdir.⁵⁹ GRANAT sistemi vasitəsilə pul köçürməsi üçün adi komissiya məbləğin 0,9 faizini təşkil edir, alınan vəsaitin valyutası

⁵⁶ 2022-ci ildən başlayaraq.

⁵⁷ ABB-Moskva - Azərbaycan Beynəlxalq Bankının xaricdəki bankıdır

⁵⁸ <https://www.ibam.ru/clients/granat/>

⁵⁹ <https://cards.ibam.ru/>

ödənیلən vəsaitin valyutasından fərqli olduqda isə komissiya sifira bərabərdir.⁶⁰ 7 iyul 2022-ci il tarixinə Google Play GRANAT proqramının 10.000-dən çox yüklənməsi olduğunu göstərmişdir.

Bütün yuxarıda sadalanan rəqəmsal pul köçürmə üsulları kartdan karta, pul köçürmə xidməti təminatçısı kimi pulköçürmə sistemləri vasitəsilə tam rəqəmsal pul köçürmə modelləridir. Bununla belə, alternativ olaraq, VISA və Mastercard kimi beynəlxalq ödəniş sistemləri öz kart sahibləri arasında pul köçürmələri xidmətini təklif edirlər.

Pulköçürmə sistemlərindən başqa, Azərpoçt MMC nağd pul köçürmələrinin alternativ üsulunu təklif edir. Xarici poçt xidmətləri ilə bağlanmış ikitərəfli müqavilələrə əsasən, Azərpoçt doqquz ölkəyə: Türkiyə, Rusiya Federasiyası, Belarus, Ukrayna, Qazaxıstan, Litva, Özbəkistan, Gürcüstan və Moldova Respublikasına pul köçürmə xidmətləri göstərir. Əməliyyat iki gün ərzində həyata keçirilir.⁶¹

Rəqəmsal pul köçürmə xidmətlərinin əlçatanlığı

Banklar və “Azərpoçt” MMC Azərbaycanda pul köçürmələri zamanı yeganə vəsait köçürən və ödəyici qurumlardır. Azərpoçt MMC banklarla müqayisədə daha geniş coğrafi əhatəyə malikdir – 500 bank filialı ilə müqayisədə Azərpoçtun 1,176 şöbəsi vardır ki, bu da onu fiziki yerləşmə baxımından ölkədə ən əlçatan pul köçürmə agentı edir. Coğrafi əhatə həm vəsait alanlar, həm də ödəyicilər üçün nağd pul köçürmələrinin əlçatanlığı baxımından əhəmiyyətli fərq yaradır, lakin rəqəmsal pul köçürmələri üçün daha az əhəmiyyət kəsb edir.

Rəqəmsal pul köçürmələrinin əlçatanlığı kilometrərlə deyil, maliyyə inklüzivliyi baxımından ölçülür. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bütün əsas pul köçürmə sistemləri, o cümlədən CONTACT, Zolotaya Korona, Western Union və UPT bank hesabı açmadan pul köçürmə xidmətlərini təklif edir. Bununla belə, rəqəmsal pul köçürmələri yalnız elektron ödəniş aləti, yəni bank kartı olduqda əldə edilə bilər. Buna görə də, rəqəmsal müştərilərin payını artırmağı hədəfləyən pulköçürmə sistemləri üçün banklarla əməkdaşlıq və mobil bank proqramlarına inteqrasiya zəruridir, çünki onların rəqəmsal xidmətlərinin əlçatanlığı pul baratlarını göndərən və alan ölkələrdə əsasən yetkin rezident və qeyri-rezident şəxslərin maliyyə inklüzivliyinin yüksək səviyyəsindən və bankların nağd vəsait alanları bank müştərilərinə, yəni bank hesabı və bank kartı olan fiziki şəxslərə çevirmək səylərindən asılıdır.

Azərbaycan vətəndaşları üçün bank hesabı açmaq və bank kartına sahiblənmək bəzi rayonlarda maliyyə infrastrukturunun limitli əlçatanlığı ilə məhdudlaşa bilər. Bununla belə, bəzi banklar öz internet səhifələri və ya mobil proqramlar vasitəsilə qısa anket doldurmaqla bank kartının məsafədən emissiyası variantını təqdim edirlər. Bu hallarda kartın emissiyası üç günə qədər vaxt ala bilər və eyni zamanda ödəniş tələb edə bilər. Kartın çatdırılması sifariş əsasında təşkil oluna bilər, amma yalnız Bakı kimi böyük şəhərlərdə. Alternativ olaraq virtual bank kartları da mövcuddur. Bununla belə, əcnəbi kartın məsafədən emissiyası xidmətindən istifadə etməkdə çətinlik çəkə bilər, çünki bu xidmət, ilk növbədə Azərbaycan vətəndaşları üçün nəzərdə tutulmuşdur və bu prosedur Azərbaycan şəxsiyyət vəsiqəsi məlumatlarının daxil edilməsini tələb edir və digər sənədləri formatını tanıdır.

Azərbaycanda banklarla yanaşı, maliyyə xidmətləri və pul köçürmə xidmətləri dövlət şirkəti olan “Azərpoçt” MMC tərəfindən də həyata keçirilir. Əvvəlcə “Azərpoçt” qeyri-maliyyə qurumu olmuşdur, lakin sonradan Mərkəzi Bank “Azərpoçt” MMC-nin filial və şöbələrinə müəyyən bank və maliyyə xidmətləri göstərmək üçün lisenziyalar vermişdir. “Azərpoçt” MMC-nin hazırkı strateji prioriteti təklif etdiyi maliyyə xidmətlərinin sayını artırmaq və/və ya digər maliyyə qurumları ilə tərəfdaşlığı genişləndirməkdir. 2022-ci ilin iyun ayından etibarən “Azərpoçt” MMC Azərbaycan Respublikasının Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyinin təbəçiliyində olan digər qurumlar üçün əmək haqqı kartları layihələri həyata keçirir, Mastercard əmək haqqı kartları emissiya edir və əlavə olaraq, Bank Respublika və Access Bank kimi bəzi kommertiya banklarına kredit ödənişlərini toplayaraq çarpaz satışlar həyata keçirir. Eyni zamanda, “Azərpoçt” MMC “Poçt haqqında”

⁶⁰ <https://abb-bank.az/ru/xeberler/rusiyadan-pul-kocurmek-indi-daha-rahat-oldu>

⁶¹ <https://www.azerpost.az/en/paqa/hesablashma-ve-kassa-emeliyyatlari-naqdsiz>

Qanuna dəyişiklik edilməsində həvəslidir, çünki o, müddətli əmanətlərin cəlb edilməsi üçün lisenziya almaqda və əmək haqqı kartı sahiblərinə 500 ABŞ dollarına qədər mikrokredit verməkdə maraqlıdır.

Əmək haqqı kartları Azərbaycanda həm rezidentlər, həm də qeyri-rezidentlər tərəfindən geniş istifadə olunan bank debet kartı növüdür, çünki “Nağdsız hesablaşmalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2016-cı il 16 dekabr tarixli Qanununa edilmiş dəyişikliklərə əsasən, işəgötürənlər tərəfindən ödənilən əmək haqları 1 yanvar 2017-ci il tarixindən etibarən yalnız nağdsız qaydada⁶² həyata keçirilən hesablaşmalar siyahısındadır. Əcnəbilər bankların müştərilərinin 1-2 faizini təşkil edir və bununla da əmək haqqı kartı sahibləri kateqoriyasına düşürlər, onların əksəriyyəti Rusiya Federasiyası və Türkiyə vətəndaşlarıdır. Başqa sözlə, Rusiya Federasiyası və Türkiyədən olan əcnəbi işçilər rəqəmsal pul köçürmə xidmətlərinə ən çox əlçatanlığı olanlar sırasındadırlar, onlar minimum səviyyədə zəruri alətlər - mobil bank proqramlarına və pulköçürmə sistemlərinə çıxışı təmin edən bank ödəniş kartına sahibdirlər. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, əcnəbi işçilərin bu cür maliyyə inklüzivliyinə konkret mənşə ölkəsi deyil, qanuni məşğulluq imkan verir.

Sosial kart Azərbaycanın yetkin rezident əhalisi arasında geniş yayılmış debet kartının başqa bir növüdür. Azərbaycan Mərkəzi Bankının məlumatına görə, 2022-ci ilin I rübündə əmək haqqı kartları və sosial kartlar ölkədəki bütün debet kartlarının təxminən 52 faizini təşkil etmişdir, yəni dövriyyədə olan kartların yarısından çoxu icbari ödənişlər üçündür (Cədvəl 4).

Cədvəl 4. Azərbaycanda bank kartı sahibləri, kart növlərinə görə, 2022-ci ilin mart ayına

Kartın növü	Əmək haqqı kartı	Sosial kart	Digər debet kartlar	Kredit kartları
Ümumi sayı	2 623	3 523	4 125	1 500
Payı	30%	22.3%	35%	12.7%

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

Sosial kartlar, digər debet kartlarından fərqli olaraq, məhdud funksionallığa malikdir. Bu kartlar Azərbaycan vətəndaşlarına pensiya və digər müavinətlər kimi dövlət tərəfindən sosial ödənişlər üçün istifadə olunur. Bu kartlar Dövlət Sosial Sığorta Fondunun sifarişi əsasında kommərşiya bankları tərəfindən emissiya edilir. Onlar yalnız dövlət tərəfin sosial ödənişlərinin qəbulu və ödəniş aləti kimi istifadə olunur. Eyni zamanda, onlardan xaricdən pul köçürmələri almaq üçün istifadə edilə bilməz. Buna görə də, yetkin əhalinin sosial kartlar vasitəsilə nail olduğu maliyyə inklüzivliyinin dərəcəsini xüsusilə geniş hesab etmək olmaz.

Əlverişlilik

Pul köçürmələrinin və rəqəmsal pul köçürmələrinin əlverişliliyi həm ödəyicilər, həm də vəsait alanlar üçün pul köçürmələri xidmətinin əlaqədar xərclərinə bərabər olan bir sıra amillərdən asılıdır. Səciyyəvi olaraq, pul köçürmə əməliyyatının xərcinə vəsait köçürən agent tərəfindən tutulan rüsum (pul köçürülməsi başlanılan zaman ödəyicinin hesabındadır) və yerli valyutanın digər ölkədə benefisiara çatdırılması üçün valyutanın konvertasiyası haqqı daxildir. Bundan əlavə, pul köçürmə agentləri (xüsusilə banklar) vəsaitləri benefisiara çatdırmazdan əvvəl investisiya edərək faiz şəklində (və ya “üzən faiz dərəcəsi”) dolayı komissiya əldə edə bilirlər. Bir günlük faiz dərəcələrinin yüksək olduğu ölkələrdə üzən faiz dərəcəsi əhəmiyyətli ola bilər.⁶³

Azərbaycan üçün, MDB ölkələri və Türkiyə kimi ən geniş yayılmış istiqamətlər üzrə nağd pul köçürmələrinin xərci məbləğin 0,9%-i ilə 3%-i arasında dəyişir. Əksər hallarda, ödəyicidən yalnız şəxsiyyət vəsiqəsini göstərməsi tələb olunur.

⁶² “Əməliyyatlarının həcmi ardıcıl 12 aylıq dövrün istənilən ayında (aylarında) 200,000 manatadək olan pərakəndə ticarət, iaşə və xidmət sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslər istisna olmaqla, digər şəxslər tərəfindən ödənilən əmək haqları (o cümlədən, işəgötürən tərəfindən ödənilən, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər ödənişlər), pensiya, təqaüd, maddi yardım, müavinətlər (o cümlədən, birdəfəlik müavinətlər), kompensasiyalar və təzminatlar.”

⁶³ Pul Köçürmə haqqının azaldılması. Fəsil: Qlobal İqtisadi Perspektivlər 2006-cı il: Pul köçürmələrinin və miqrasiyanın iqtisadi təsirləri. Dünya Bankı. 2006-cı il https://documents1.worldbank.org/curated/fr/507301468142196936/841401968_200510319014045/additional/Global-economic-prospects-2006-economic-implications-of-remittances-and-migration.pdf

Nağd pul köçürmələri üçün kənd yerlərində həm ödəyicilər, həm də vəsait alanlar pul baratlarını almaq və ya göndərmək üçün xeyli vaxt sərf etməli və xeyli məsafə qət etməli ola bilərlər. Bu xərclər adətən qiymətə daxil edilmir. Rəqəmsal pul köçürmələrinə keçid bu xərclərin qarşısını almağa kömək edir.

Rəqəmsal pul köçürmələri üçün həm ödəyicilər, həm də vəsait alanlar digər xərc növləri ilə üzləşirlər, məsələn, bank hesabları vasitəsilə əməliyyatların aparılmasına görə məsrəfləri qarşılamaq tələbi. Bu haqq əməliyyatın həcmindən asılı olaraq banklar və "Azərpoçt" MMC arasında dəyişir. Bundan əlavə, bank kartının emissiya edilməsi, ümumiyyətlə bir neçə gün çəkir, bu o deməkdir ki, pul köçürmə istifadəçiləri əvvəlcə kartı sifariş etmək, sonra götürmək üçün ən azı iki dəfə banka və ya Azərpoçt şöbəsinə getməlidirlər.

Nağd pul köçürmə xidmətinin istifadəçisi ilə müqayisədə rəqəmsal pul köçürmə istifadəçisi (kart sahibi kimi) bank kartının verilməsi üçün komissiya ilə yanaşı əlavə xərclərlə üzləşə bilər. Məsələn, ödəniş kartı ilə bağlı rüsumların siyahısına, həmçinin internet bankçılıq xidməti, mobil bank xidməti və kartın istifadə müddəti bitənə qədər dəyişdirilməsi üçün haqlar, eləcə də itirilmiş kartlara görə cərimələr, kartın blokdan çıxarılması üçün komissiyalar, SMS bildiriş haqları, habelə kartdan karta köçürmələr üçün komissiyalar daxildir.

Xülasə

- Azərbaycanın pul köçürmələri bazarı modeli bankların və poçt şöbələrinin (Azərpoçt) yeganə pul köçürmə xidməti təminatçıları kimi fəaliyyət göstərməsini təsbit edir. Mərkəzi Bank tərəfindən ödəniş sistemləri ilə bağlı yeni qaydalar hazırlanmasına baxmayaraq, pul köçürmə sistemlərinə mövcud qanunvericiliyə əsasən lisenziya verilmir.
- Banklar, ümumiyyətlə, pul köçürmə xidmətlərini aşağı gəlirli məhsul hesab edir və buna görə də, pul köçürmələrini rəqəmsallaşdırmağı məqsəduyğun hesab edirlər. Bundan əlavə, bu prosedur nağd vəsait alanları bank üçün yeni müştərilər, yəni kart sahibləri kimi cəlb edəcək. Digər tərəfdən, pul köçürmə sistemləri ödəniş sistemlərinin mobil bankçılıq proqramına inteqrasiyası üçün şərt kimi rəqəmsal pul köçürmələri üçün hədəf göstəriciləri formalaşdırırlar.
- Azərpoçt geniş coğrafi əhatə dairəsinə görə ölkədə pul baratlarının alınması üçün ən əlçatan şəbəkəni təmin edir. O, öz məhsullarının rəqəmsallaşdırılması istiqamətində addımlar atmışdır, maliyyə xidmətlərinin genişləndirilməsi isə poçt xidmətini tənzimləyən mövcud qanunvericiliyə dəyişiklik edilməsini tələb edir.
- Valyuta mübadiləsi xidməti bankların və Azərpoçtun vəsait alanlara satdığı əsas məhsuldur. Qanunvericiliyə əsasən, valyuta mübadiləsi fəaliyyətini lisenziya aldıqdan sonra digər hüquqi şəxslər, həmçinin qeyri-rezidentlər daxil olmaqla fiziki şəxslər də həyata keçirə bilər.
- Rezidentlər üçün rəqəmsal pul köçürmələrinin əlçatanlığına onların bank kartının funksionallığı təsir edə bilər. Məsələn, dövlət tərəfindən sosial ödənişləri asanlaşdırmaq üçün külli miqdarda emissiya edilən sosial kartlar xaricdən vəsaitin alınması üçün istifadə oluna bilməz. Bununla belə, Azərbaycanda dövriyyədə olan bütün debet bank kartlarının əsas hissəsini sosial kartlar və əmək haqqı kartları təşkil edir.
- Qeyri-rezidentlərin maliyyə inklüzivliyi və nəticədə rəqəmsal pul köçürmə xidmətlərinə çıxış imkanları əsasən onların məşğulluq və miqrasiya statusundan asılıdır. Tənzimlənən (sənədli) əcnəbi işçilərin pul köçürmə xidmətlərinə çıxışı onların işəgötürənləri tərəfindən təmin edilir, belə ki, işəgötürənlərin öhdəliklərinə müəyyən edilmiş hökumət kvotası çərçivəsində iş icazəsinin alınması və əcnəbi işçilər üçün bank kartının təşkili daxildir, çünki qanun nağd əmək haqqı ödənişlərinə məhdudiyyətlər qoyur.
- Əlavə olaraq, əgər əməliyyat bank üçün şübhəli görünərsə, köçürmələri həyata keçirərkən hətta tənzimlənən (sənədli) əcnəbi işçilər də xüsusi nəzarətə götürülür. Geosiyasi qeyri-sabitlik dövründə FATF-nin tövsiyələrinə uyğun olaraq, müəyyən istiqamətlər üzrə əməliyyatlarla bağlı maliyyə monitorinqi gücləndirilir.

FƏSİL 5.

RƏQƏMSAL PUL KÖÇÜRMƏLƏRİ TƏCRÜBƏLƏRİ: TƏLƏB ASPEKTİ ÜZRƏ ƏSAS NƏTİCƏLƏR

Pul köçürmələri bazarının tələb aspektinin təhlilində əsas diqqət pul köçürmə xidməti istifadəçilərinin üç kateqoriyasına verilmişdir: Azərbaycanda ödəyicilər, Azərbaycanda vəsait alanlar və xaricdən Azərbaycana pul köçürən Azərbaycan vətəndaşları. Tədqiqatın bu hissəsinin ümumi məqsədi pul köçürmə xidmətləri istifadəçilərinin profillərini müəyyən etmək, yəni Azərbaycana və Azərbaycandan pul baratları ilə bağlı rəqəmlərin arxasında duran şəxsləri üzə çıxarmaq, onların pul köçürmələri ilə bağlı maliyyə davranışlarını öyrənmək və rəqəmsal pul köçürmə modellərindən daha geniş şəkildə istifadəyə maneələri, o cümlədən maliyyə inklüzivliyinin cari səviyyəsini müəyyənləşdirməkdir.

5.1. Azərbaycanda vəsait alanlar və ödəyicilər

Azərbaycanda ödəyicilər və vəsait alanların profili

Azərbaycanın müxtəlif rayonlarındakı bank filiallarında və Azərpoçt şöbələrində aparılmış fərdi şəkildə cavablandırılan oflayn sorğu bizə həm ödəyicilər (sayı 302), həm də vəsait alanlar (sayı 569) haqqında məlumat toplamaq imkanı vermişdir. Hər iki seçmə qrupunda daha çox kişi respondent olmuşdur və ödəyicilərin vəsait alanlardan daha yaşlı olması məlum olmuşdur (Cədvəl 5).

Cədvəl 5. Azərbaycanda ödəyicilərin və vəsait alanların oflayn sorğu seçməsi

	Kişi, %	Qadın, %	18-24 yaş, %	25-34 yaş, %	35-49 yaş, %	50-64 yaş, %	65 yaş və yuxarı, %
Ödəyicilər	64.6	35.4	5.0	21.2	38.4	29.1	5.6
Vəsait alanlar	55.0	44.8	12.1	32.3	33.7	18.8	3.2

Rusiya Federasiyası və Türkiyə birlikdə ölkəyə daxil olan pul köçürmələrinin 90 faizini (bunun 83,5 faizi yalnız Rusiya Federasiyasının payına düşür) və ölkədən köçürülən vəsaitin 78,8 faizini təşkil edir ki, bunun da 49,7 faizi Rusiya Federasiyasının, 29,1 faizi isə Türkiyənin payına düşür. Ona görə də ölkədən köçürülən nağd pulun coğrafiyası ölkəyə daxil olan pul köçürmələrinin coğrafiyasından bir qədər fərqlidir. Azərbaycandan Gürcüstan, Ukrayna, Özbəkistan, Almaniya, Qazaxıstan, Fransa və Böyük Britaniyaya da nağd pul köçürülür.

Əhəmiyyətli odur ki, hər iki hədəf qrupunda – ödəyicilər və vəsait alanlarda – Azərbaycan vətəndaşları ümumi respondentlərin 87 faizini təşkil edir. Belə ki, ölkədən köçürülən pul xarici işçilərdən deyil, daha çox Rusiyadakı qohumları ilə əlaqə saxlayan Azərbaycan vətəndaşları tərəfindən göndərilir. Başqa sözlə, pul köçürmələri anlayışı mahiyyətcə – əməkçi miqrantların pul köçürmələri kimi – Azərbaycandan köçürülən pulun yalnız kiçik bir hissəsinə (sorğu edilən seçmə qrupunun 13 faizi) şamil edilə bilər. Qalanları isə Azərbaycan diasporuna pul köçürmələri, başqa sözlə, əcnəbi işçilərin Azərbaycandan göndərdiyi pullar kimi deyil, Azərbaycan vətəndaşlarının xaricdəki qohumlarına verdiyi maliyyə dəstəyi kimi müəyyən edilə bilər.

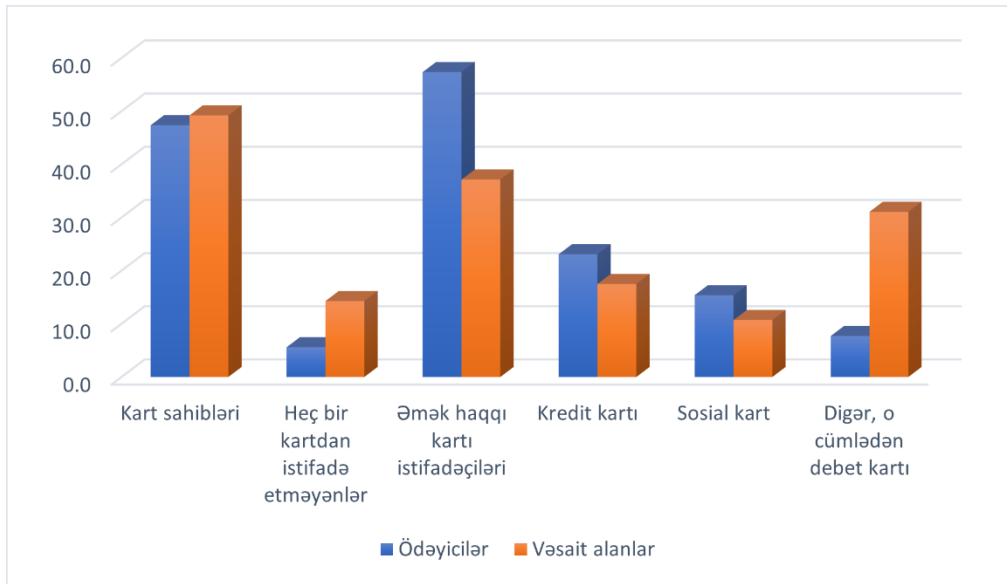
Azərbaycanda pul köçürmə xidməti istifadəçilərinin maliyyə inklüzivliyi

Həm vəsait alanlar, həm də ödəyicilərin nə üçün nağd pul köçürmə xidmətlərindən istifadə etdiyini araşdırmaq üçün bir neçə amili nəzərdən keçirdik. Bunlardan birincisi bank kartının mövcudluğu və bank kartından istifadə faizidir. Eyni zamanda, ödəyicilər qrupunda biz vətəndaşları və vətəndaş olmayanları fərqləndiririk. Müəyyən etdik ki, hər iki hədəf qrupunda bank kartı sahiblərinin payı bərabərdir, yəni ödəyicilər və vəsait alanların təxminən yarısı bank kartına malik olduğunu cavablandırmışdır – müvafiq olaraq 47,4 faiz və 49,2 faiz.

Lakin bank kartının olması onun necə istifadə edildiyini bizə bildirmir. Buna görə də biz respondentlərin istifadə etdiyi kartlarla bağlı əlavə suallar verdik. Müəyyən etdik ki, vəsait alanlar arasında heç bir kart

növündən istifadə etməyənlərin payı daha çoxdur. Lakin əmək haqqı kartları həm vəsait alanlar (57,3 faiz), həm də ödəyicilər (37,1 faiz) tərəfindən ən çox istifadə olunan kart növüdür.

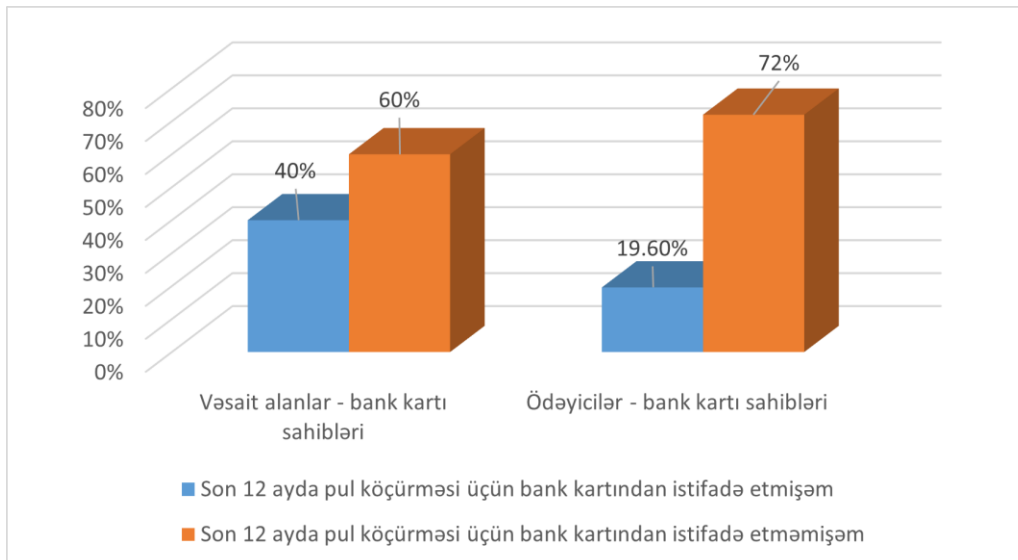
Şəkil 5: Azərbaycanda nağd vəsait alanlar və ödəyicilər arasında bank kartına sahiblik və istifadə, %

Əmək haqqı kartından istifadə həm də respondentin işlə təmin olunduğunu və bununla da pul köçürmələri ilə yanaşı əlavə rəsmi gəlir mənbəyi olduğunu göstərir.

Kart sahibliyinin rəqəmsal pul köçürmələri təcrübəsinə təsir edib-etmədiyini öyrənmək üçün biz kart sahiblərindən xaricə pul köçürmək və ya xaricdən vəsait almaq üçün son 12 ay ərzində kartlarından istifadə edib-etmədiklərini soruşduq. Öyrəndik ki, kart sahibliyi və rəqəmsal pul köçürmə təcrübəsi ödəyicilər və vəsait alan Azərbaycan vətəndaşları arasında fərqlidir. Kartı olan vəsait alanların 40 faizi son 12 ayda vəsait almaq üçün kartlarından istifadə etdiklərini bildirsə də, ödəyici kart sahiblərinin yalnız 19,6 faizinin xaricə pul göndərmək üçün kartlarından istifadə etdiyi məlum olmuşdur.

Şəkil 6: Azərbaycan vətəndaşları arasında kart sahibliyi və rəqəmsal pul köçürmələri

Beləliklə, bank kartına malik olmaqla yanaşı, Azərbaycan vətəndaşları tərəfindən rəqəmsal pul köçürmələrindən istifadəni məhdudlaşdıran digər amillər də ola bilər və bu amillər ödəyicilər üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edə bilər. Eyni zamanda, apardığımız araşdırmalar vətəndaşlığından asılı olmayaraq kart sahibləri arasında istisna olaraq yalnız nağd pul köçürmələri istifadəçiləri olmadığını göstərir.

Azərbaycandan pul köçürmələri üçün rəqəmsal üsullara keçid

Araşdırdığımız ikinci amil Azərbaycanda ödəyicilər üçün alternativ rəqəmsal pul köçürmə xidmətinin mövcudluğu, əlçatanlığı və əlverişliliyidir.

Bizim seçmə qrupumuzda ödəyicilərin əksəriyyəti (69 faiz) xaricə nağd pul göndərmək üçün Zolotaya Koronadan istifadə etmişdir. Zolotaya Koronanın onlayn versiyası – Koronapay Azərbaycandan onlayn pul köçürməyə imkan vermir. Buna görə də, ödəyicilərin bu kateqoriyası üçün rəqəmsal pul köçürməsinə keçid başqa pul köçürmə xidməti təminatçısı/pulköçürmə sistemlərinə keçmək deməkdir. Western Union – ödəyicilər arasında geniş yayılmış başqa bir pulköçürmə sistemi (21,5 faiz) bu yaxınlarda Rusiya Federasiyasına pul köçürmələrini dayandırmışdır. Nəticədə, yerdə qalan yeganə rəqəmsal alternativ, bütün VISA və Mastercard sahibləri üçün əlçatan olan kartdan karta köçürmədir. Lakin, VISA və Mastercard da Rusiyada fəaliyyətini dayandırmışdır. Nəticədə Azərbaycan banklarının verdiyi kartlar Rusiya Federasiyası ərazisində, Rusiyada verilən kartlar isə xaricdə işləyə bilməz.⁶⁴

Bununla belə, ola bilər ki, insanların bu faktlar barədə xəbəri yoxdur və/və ya onlar bu faktlara qərəzli yanaşırlar. Ona görə də biz respondentlərə iki sual verməklə bu məsələni həll etdik: 1) *Transsərhəd pul köçürmələrinin hansı nağdsız üsulları haqqında məlumatlısınız?* 2) *Nağd pul köçürmələri ilə müqayisədə nağdsız pul köçürmələrini necə təsvir edərdiniz?* Hər iki sualda respondent sadalanan cavab variantlarından birini və ya bir neçəsini seçə bilər.

Bütövlükdə, Azərbaycanda ödəyicilərin mövcud alternativ rəqəmsal pul köçürmə variantları haqqında o qədər də məlumatlı olmadığı görünür: ödəyicilərin 39 faizi və vəsait alanların 26 faizi sadalanan rəqəmsal pul köçürmə üsullarının heç birindən xəbəri olmadığını bildirmişdir. Həm ödəyicilər, həm də vəsait alanların qalan hissəsi ən çox “Bankın mobil proqramı ilə onlayn pul köçürülməsi” seçimini etmişdir, ən az seçilən rəqəmsal metod isə “Kartdan karta” metodu olmuşdur.

Rəqəmsal pul köçürmələrinə münasibətə gəlincə, həm ödəyicilər, həm də vəsait alanlar rəqəmsal metodları daha sürətli, daha asan və daha təhlükəsiz hesab edir. Bununla belə, əlaqəli xərcləri onların ən problemlı xüsusiyyəti olmuşdur: bərabər sayda ödəyici qadınlar rəqəmsal pul köçürmələrini “daha bahalı” və “daha ucuz” kimi qeyd etmişlər, vəsait alan qadınlar isə rəqəmsal pul köçürmələrin daha ucuz olduğuna əmin olduqlarını bildirmişlər.

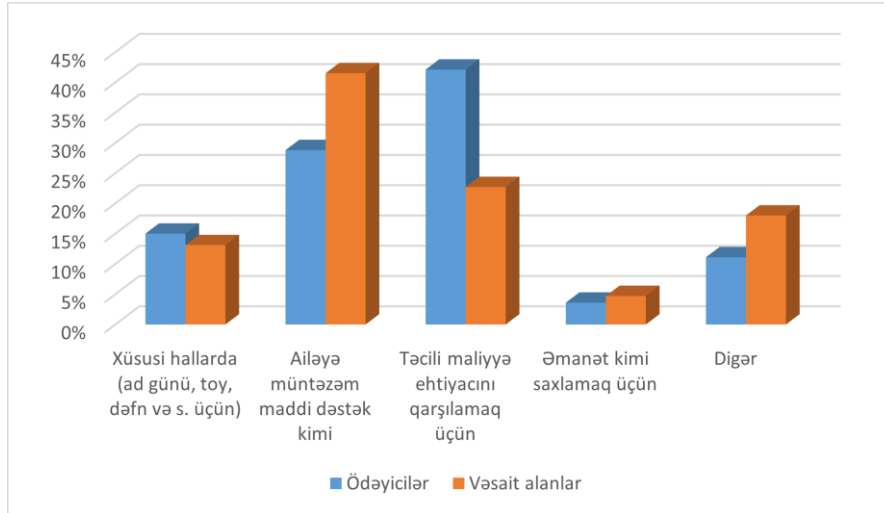
Pul köçürmələri üçün motivasiya və vəsaitin istifadə məqsədlərinə görə bölgüsü

Ödəyicilərin və vəsait alanların motivlərini başa düşmək bu kateqoriyalardan olan şəxsləri rəqəmsal metodlara keçməyə inandırarkən onlara xüsusi yanaşmanın hazırlanması ilə bağlı bəzi fikirlər verə bilər. Respondentlərimizdən pulun nə məqsədlə köçürüldüyünü soruşduq.

Biz, ilk növbədə, pul köçürmələrinin müntəzəmliyi, yəni pulun ailə üzvlərinə müntəzəm maddi dəstək forması kimi göndərilib-göndərmədiyini və ya pulun təcili maliyyə ehtiyacının qarşılınması və ya xüsusi bir hadisə, o cümlədən ad günü və ya toy üçün köçürülmə-köçürülməməsi ilə maraqlandıq. İkincisi, biz pul köçürmələrinin ailənin təcili ehtiyaclarını qarşılamaq və ya əmanət kimi saxlanmaq üçün nəzərdə tutulduğunu bilmək istədik. Sorğu göstərdi ki, bizim seçmə qrupumuzda olan vəsait alanlar pul köçürmələrinə müntəzəm maliyyə dəstəyi forması kimi daha çox güvəndikləri halda (bütün cavabların 41,5 faizi), ödəyicilər adətən motivlərini “təcili maliyyə yardımı” kimi izah edirlər (bütün cavabların 42 faizi).

⁶⁴ Rusiyada Azərbaycan banklarının kartları işləməyəcək. Fed.az. 09 Mart 2022-ci il. <https://fed.az/az/maliyye/azerbaycan-banklarinin-kartlari-rusiyada-islemeyecek-126882>

Şəkil 7: Azərbaycanda ödəyicilər və vəsait alanlar arasında pul köçürmələrinin təyinatı/motivasiyası, %

Bütün vəsait alanların təxminən dördü birinin xaricdən onlara göndərilən puldan çox asılı olması müəyyən edildi. Vəsait alanların təxminən 26 faizi hesab edir ki, pul köçürmələri onların ailələrinin ümumi gəlirinin 80-100 faizini təşkil edir; qadınların pul köçürmələrindən kişilərdən daha çox asılı olmadığı görünür. Vəsait alanların yalnız 6,3 faizi alınan tam məbləği əmanət kimi saxlamağı planlaşdırmışdır, 66 faizi isə onun bir hissəsini belə əmanət kimi saxlamağı planlaşdırmamışdır.

Oflayn sorğu nəticələrinin xülasəsi

- Azərbaycanda pul köçürmə xidməti istifadəçiləri arasında apardığımız oflajn sorğular göstərdi ki, Azərbaycan vətəndaşları nağd ödəyicilərin və vəsait alanların əksəriyyətini (87 faiz) təşkil edir. Ənəbilər ödəyicilərin çox kiçik bir hissəsini təşkil edir; ona görə də Azərbaycandan xaricə pul köçürmələri əcnəbi işçilərin pul köçürmələrindən daha çox Azərbaycan diasporuna pul köçürmələrindən ibarətdir. Xaricə pul köçürmək üçün əsas motivasiya “təcili maliyyə ehtiyaclarını ödəmək”dir.
- Oflayn sorğumuzun nəticələri yalnız nağd pul köçürmə xidməti istifadəçilərinə şamil edilir. Bununla belə, bizim nəticələrimiz həm ödəyicilər, həm də vəsait alanların maliyyə inklüzivliyi səviyyəsinin 50 faizə yaxın olduğunu göstərir. Bu rəqəmlər əsasən Azərbaycan vətəndaşlarına aid olsa da, biz respondentlər arasında əcnəbilərə də rast gəlirik (7,7 faiz).
- Əmək haqqı kartı həm vəsait alanlar, həm də ödəyicilər arasında ən çox istifadə edilən ödəniş kartıdır. Bu onu göstərir ki, respondentlərimizin ən azı yarısı əlavə daimi gəlir mənbəyinə malikdir.
- Sorğularımızda bütün respondent kart sahibləri pul köçürmə xidmətinin müxtəlif üsullarından istifadə edirlər. Lakin ödəyicilər üçün - hətta kartları olanlar üçün belə - rəqəmsal üsullar vəsait alanlara nisbətən daha çox problemlə görünür.
- Azərbaycandan pul köçürülməsinin alternativ rəqəmsal metodu kartdan karta üsuluna əsaslanır, lakin bunun, pulköçürmə sistemləri vasitəsilə nağd pul göndərməkdən daha baha başa gəldiyi görünür.

5.2. Bakı və Lənkəranda azərbaycanlı vəsait alanlar

Bakıda vəsait alanlar

Fərqli yaş kateqoriyalarından olan və müxtəlif təyinat ölkələrini təmsil edən beş iştirakçı 15 iyun 2022-ci il tarixində Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının tədqiqat qrupu ilə təcrübələrini bölüşdülər. Bakıdakı vəsait alanlar Avropa, ABŞ və Rusiyadan vəsait alan əhalini təmsil edirdi. Bu qrupdakı bütün ailə üzvləri təyinat ölkələrində təhsilli, yüksək ixtisaslı işçilərdir. Vəsait alan beş nəfərdən üçü ali təhsilli, biri isə universitetə qəbul olunmaq üçün sənədlərini verən insanlardır. Beş iştirakçıdan dördü köçürülən vəsaiti almaq üçün rəqəmsal pul köçürmələrindən istifadə edir. Bütün iştirakçılar bank kartlarından bir sıra ödənişlər, o cümlədən alış-veriş, kommunal xidmətlər, kreditlər və s. üçün istifadə etmişlər.

Qrupda hamının müxtəlif bank kartları vardır və köçürülən vəsaiti birbaşa kartlarında əldə edirlər. Qardaşı Almaniya da olan 28 yaşlı yalnız bir iştirakçı Western Union pulköçürmə sistemindən istifadə edir, çünki qardaşı (ödəyici) bu üsula üstünlük verir. Fokus qrup müzakirəsinin bütün iştirakçıları bank kartı istifadəçiləridir və karta pul köçürmədənə kartdan karta və ya Zolotaya Koronaya üstünlük verirlər, bunları ən rahat üsullar hesab edirlər. Hətta Western Union-dan istifadə edən iştirakçı, Western Union-dan istifadə etməkdənsə, kartdan karta metoduna üstünlük verdiyini qeyd etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, vəsait alanların əksəriyyəti (5-dən 3-ü) pulun necə köçürüləcəyinə qərar verənin ödəyicinin olduğunu qeyd etmişdir. Məsələn, qızı Almaniya dan pul köçürən xanım qeyd etmişdir ki, qızı anasını bank kartı və mobil bank proqramı ilə təmin etmişdir. Atasını mütəmadi olaraq pul köçürən gənc xanım qeyd etmişdir ki, atası əvvəllər nağd pul köçürürmüş, lakin sonradan ona və anasına “Zolotaya Korona” dan bank kartına pul köçürmək üçün mobil bankçılıqdan istifadə etməyi öyrətmişdir.

Vəsait alan beş nəfərdən biri ailəsinin tamamilə Rusiya Federasiyasından pul köçürmələrindən asılı olduğunu (bütün gündəlik xərclər üçün) demişdir. Digər ailə Avstriya dan köçürülən puldan qismən asılıdır (gündəlik xərclərinin bir hissəsi və ödəyici tərəfindən yığılmış borcların ödənilməsi üçün). Digər üç iştirakçı isə ailələrinin pul köçürmələrindən asılı olmadığını, pulu yalnız xüsusi hallarda və ya müəyyən ehtiyaclar üçün aldıklarını bildirmişdir.

Cədvəl 6. Bakıda fokus qrup müzakirəsi iştirakçıları

Cins	Yaş	Təhsil	Təyinat ölkəsi	Qohumluq
Qadın	19	Ortaməktəb	Rusiya	Ata
Kişi	28	Ali təhsil	Almaniya	Qardaş
Kişi	40	Ali təhsil	ABŞ	Dost
Qadın	51	Ali təhsil	Avstriya	Oğul
Qadın	57	Orta məktəb	Almaniya	Qız

Lənkəranda vəsait alanlar

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, Lənkəran Azərbaycanın pul köçürmələrindən ən çox asılı olan rayonlarından biri olduğu üçün fokus qrup müzakirəsi üçün yer kimi seçilmişdir.

Fokus qrup müzakirələri qadın və kişi vəsait alanlar üçün ayrılıqda keçirilmişdir. Doqquz kişi və səkkiz qadın iştirakçı Lənkəranda fokus qrup müzakirələrinə qoşulmuşdur. İştirakçılar 22-68 yaş arasında olmuşdur; hamısının Rusiya Federasiyasında ya satışda, ya da tikintidə işləyən ailə üzvləri (ər, qardaş, oğul, əmi, əmi oğlu) vardır. Onlar adətən Zolotaya Korona transfer sistemindən istifadə edirlər.

Rəqəmsal pul köçürmələrinin istifadəsi kişi vəsait alanlar üçün daha xarakterik görünür: nisbətən gənc vəsait alanlar rəqəmsal üsullardan daha çox istifadə edirlər və onlar haqqında daha yaxşı məlumatlıdırlar. Maraqlıdır ki, vəsaiti nağd şəkildə alanlar heç də pul köçürmələrinin son benefisiarları deyillər. Bəzi vəsait alanlar bildirmişlər ki, qohumları (qardaşları, əmisi oğlu və ya qayını) tərəfindən köçürülən vəsaiti nağd şəkildə alırlar və sonra həmin pulu köçürənlərin Azərbaycandakı ailələrinə verirlər.

Qadın iştirakçıların yalnız nağd pul köçürmələri xidmətinin istifadəçiləri olduğu meydana çıxdı. Beş qadıdan dördü gəlir mənbəyi kimi pul köçürmələrindən çox asılı olduğunu bildirmişdir. Onlar Rusiya Federasiyasında on ildən artıq işləyən və mütəmadi olaraq evə pul köçürən kişi ailə üzvlərindən vəsait alırlar. Qızları da onlara ancaq xüsusi hallarda maddi dəstək verir. Pul köçürmək, ümumiyyətlə kişi qohumların vəzifəsi kimi qəbul edilir.

Hər iki gender qrupunda olan respondentlər xarici valyutada pul köçürmələrinin əlçatanlığı ilə bağlı narahatlıqlarını bölüşmüşdür. Valyuta konvertasiyası nəticəsində rublla köçürülən pullar manatla verilir. Respondentlər bankların və Azərpoçtun xarici valyuta təchizatının çox məhdud olmasından şikayətlənirlər.

İnsanlar pul köçürmələrini xarici valyutada almağa, daha sonra isə ən sərfəli məzənnəni seçərək manata dəyişməyə üstünlük verirlər ki, bunun da vəsaitin alındığı bankda olması şərt deyildir. Vəsait alan qadınların ən çox şikayəti vəsaiti almaq üçün uzun müddət növbəyə durmaqla bağlıdır.

Alternativ rəqəmsal üsulların qadınlar üçün cəlbedici olduğu görünür. Fokus qrup müzakirələrində beş qadınlardan ikisinin bank kartları olsa da, onlardan istifadə etmirlər (biri kredit kartı, digəri isə vaxtı keçmiş sosial kart). Yeni debet kartı əldə etmək pul itkisi kimi görünür – 15 manat ödəmək onlar üçün çox bahadır:

“Hətta kartım olsa idi belə, onun əvəzinə pulu nağdlaşdırmaq üçün bankomatdan istifadə edərdim. Toya getməli idim və hədiyyə olaraq pul lazım idi. Toy hədiyyəsi olaraq həmişə nağd pul veririk. Nə qədər pul verdiyimizi yazırlar”.

“Onsuz da istifadə etməyəcəyimiz üçün heç bir karta ehtiyacımız yoxdur. Mənə nə üçünsə ödəniş etməyə görə karta ehtiyac yoxdur, çünki bizim ailədə kişilər bunu edir. Bizə lazım olan hər şeyi alıb gətirirlər”.

Fokus qrup müzakirələri üzrə nəticələr

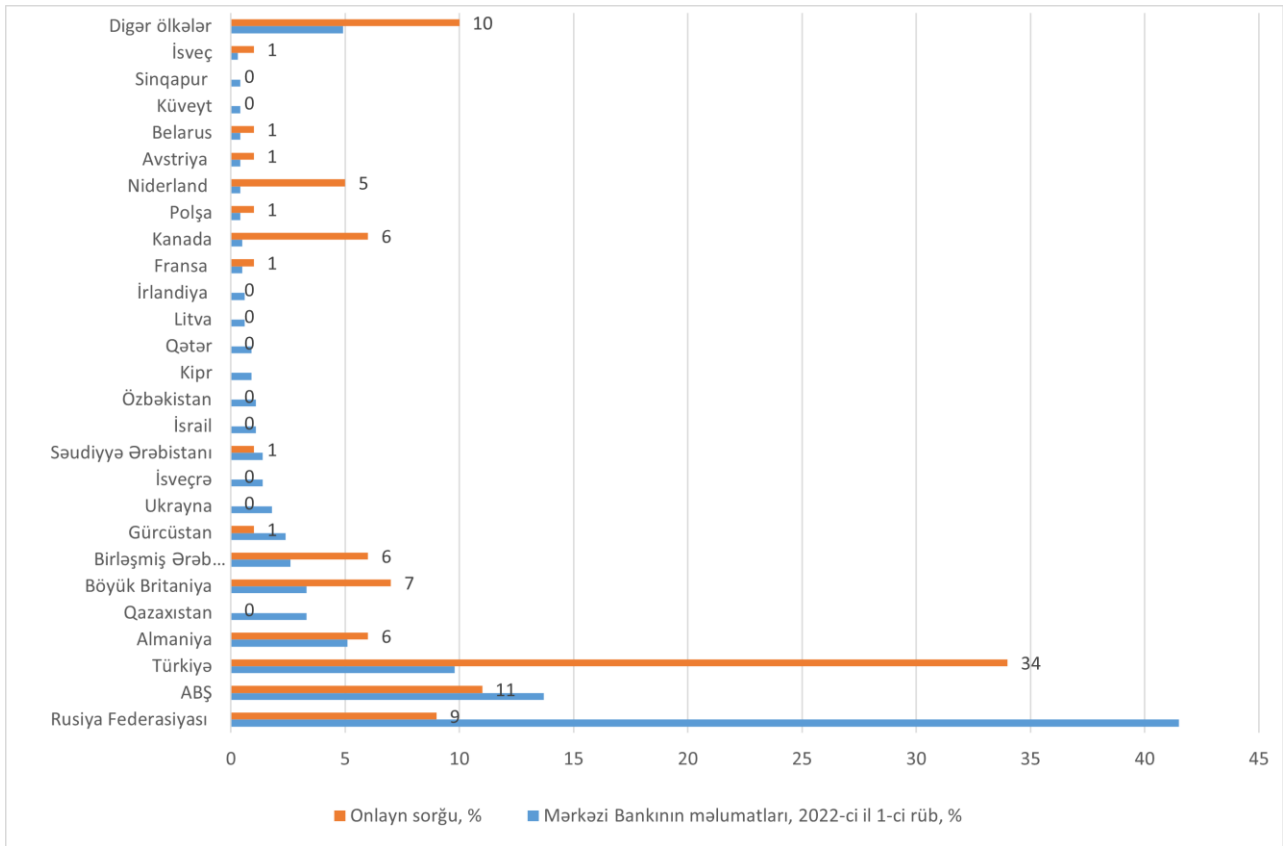
- Bakıdakı vəsait alanlar, görünür, Lənkəranla müqayisədə, xüsusən də qadınlar arasında daha yüksək maliyyə inklüzivliyinə malikdir. Bu, Bakıdakı fokus qrup iştirakçılarının daha yüksək təhsil səviyyəsi, rəqəmsal ödəniş infrastrukturunun mövcudluğu və aidiyyəti qadınların maliyyə müstəqilliyinin müxtəlif səviyyədə olması ilə əlaqələndirilə bilər.
- Nağd pula ehtiyac bəzi hallarda ənənəvi sosial davranış nümunələri ilə bağlıdır.
- Vəsait alan şəxs mütləq şəkildə pul köçürmələrinin son benefisiarı olmur: bəzən vəsait onu özü müstəqil şəkildə əldə edə bilməyən digər qohumların adından alınır.
- Pul köçürmələri, adətən kişinin vəzifəsi və məsuliyyəti kimi qəbul edilir, belə ki, xaricdə olan qızlar valideynlərinə müntəzəm maddi dəstək vasitəsi kimi deyil, xüsusi hallarda pul köçürürlər.
- Gənc kişilər pul köçürmə xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılmasına daha həvəslidirlər.
- Bəzi banklar minimum balans kimi müəyyən məbləğ tələb edə bilər: bu məbləğin həddən artıq yuxarı olması düşünüldükdə, yetkin işsizlərin maliyyə inklüzivliyinə maneə ola bilər.

5.3. Xaricdə azərbaycanlı ödəyicilər

Xaricdə azərbaycanlı ödəyicilərin profili

Xaricdəki azərbaycanlıların onlayn seçməsi (sayı 216) əksəriyyəti Türkiyədən olan respondentlərdən ibarətdir (34%), Rusiya Federasiyasından olanlar isə yalnız 9 faiz, hətta ABŞ-dan da (11 faiz) daha aşağı pay təşkil edir. Azərbaycan Mərkəzi Bankının Azərbaycana xaricdən köçürülmüş fiziki şəxslərin pul baratları üzrə 2022-ci ilin 1-ci rübünün statistik məlumatlarının ölkə tərkibi ilə müqayisədə bizim onlayn seçmə qrupumuz pul köçürmələrinin həyata keçirildiyi iki əsas ölkəni – Rusiya Federasiyasını və Türkiyəni təmsil etmir (Şəkil 8). Digər tərəfdən, onlayn seçmə qrupumuzda pul köçürmələrinin digər əsas mənşə ölkələri – həm Qərbi Avropa, həm də Cənub-Şərqi Asiya təmsil olunur.

Şəkil 8: Pul köçürmələrinin mənsə ölkələri üzrə onlayn sorğunun təmsilçiliyi

Bir çox etnik azərbaycanlı sorğuda iştirak etməyə hazır olduğu halda, məhz xaricdəki Azərbaycan vətəndaşları ilə əlaqə saxlamağın çətin olduğu meydana çıxdı.

Miqrasiya, məşğulluq və gəlir

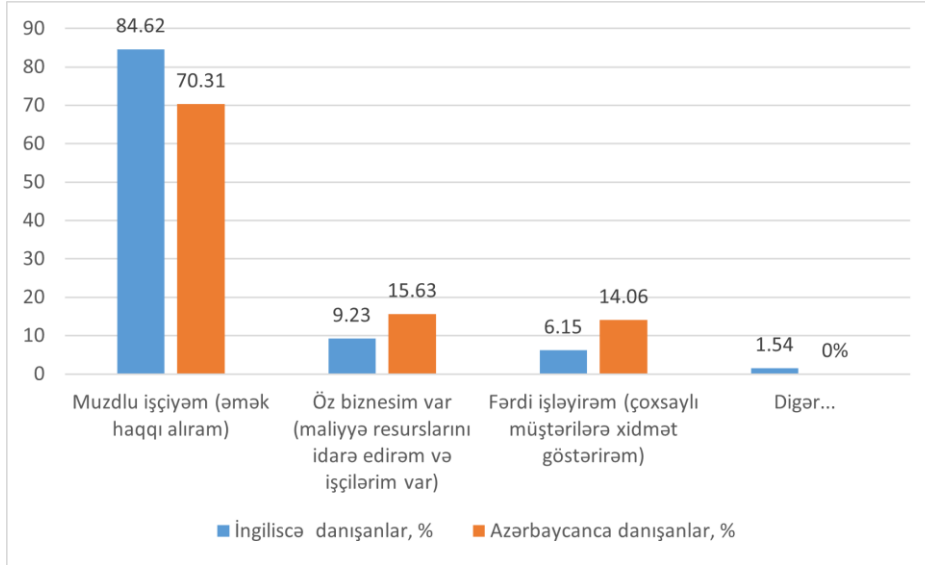
“Miqrasiya, məşğulluq və gəlir” bölməsindəki məlumatların təhlili “Azərbaycan dilində danışanları” (Azərbaycan dilində toplanmış cavablara istinad edilir) “İngilis dilində danışanlardan” (İngilis dilində toplanmış cavablara istinad edilir) fərqləndirir. Güman edirik ki, İngilis dili biliyi respondentlərin məşğulluğu, gəlir səviyyəsi və s. ilə bağlı digər xüsusiyyətləri ilə əlaqələndirilə bilər.

Hər iki dil qrupunda kişi respondentlər qadınları sayca xeyli ötüb keçir və onlar daha uzunmüddətli miqrantlardır: Azərbaycan dili qrupunda respondentlərin 43 faizi və İngilis dili qrupunda respondentlərin 59 faizi üç il və ya daha çox müddət ərzində xaricdə qaldığını bildirmişdir. Azərbaycan dilində danışanlar əsasən xaricə təhsil almaq üçün gedən insanlardan (55 faiz), İngilis dilində danışanlar isə Azərbaycanı xaricdə işləmək üçün tərk edən insanlardan (47 faiz) ibarətdir; eyni zamanda, respondentlərin əksəriyyəti – İngiliscə danışanların 95 faizi, azərbaycanca danışanların isə 70 faizi ali təhsillidir. Həmçinin, Azərbaycan dillilər arasında ailə səbəbi ilə miqrasiya edənlərin xüsusi çəkisi İngilis dillilərə nisbətən daha yüksək olmuşdur (müvafiq olaraq 12 faiz və 5 faiz).

Azərbaycandan olan İngilis dili danışanların xaricdə əmək bazarına daha yaxşı inteqrasiya etdiyi görünür: onların 84 faizi işlərinin olduğunu bildirmiş, Azərbaycan dilində danışanların isə yalnız 50 faizi eyni cavabı vermişdir. Bundan başqa, Azərbaycan dillilər arasında işləməyən və iş axtarmayanların payı da yüksək olmuşdur (İngiliscə danışanlar arasında 2,6 faizlə müqayisədə 18 faiz).

Məşğulluq növlərinə gəldikdə, iki qrup arasındakı fərq kifayət qədər nəzərə çarpır. İngilis dilində danışanlardan fərqli olaraq, Azərbaycan dilində danışanlar öz qazancları baxımından daha müstəqil görünülər (“Fərdi işləyirəm” və ya “Sahibkaram”), lakin bu, məşğulluğun qeyri-rəsmi olduğunu da ifadə edə bilər (Şəkil 9).

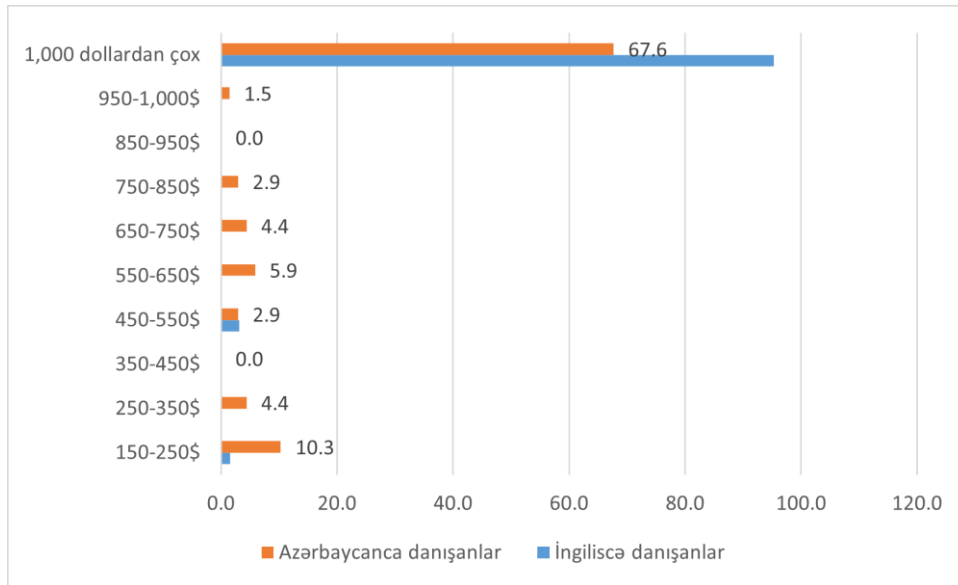
Şəkil 9: Xaricdəki Azərbaycan vətəndaşları, məşğulluq növünə görə, %

Respondentlərimizin əksəriyyətinin ali təhsil səviyyəsini nəzərə alsaq, onların əsasən yüksək ixtisaslı işlərlə məşğul olduqlarını ehtimal etmək olar. Qeyd edək ki, səhiyyə sektorunda iş daha çox azərbaycanca danışanlar tərəfindən seçilmişdir. Hər iki qrup tərəfindən ən çox seçilən digər peşə sahələrinə İT, maliyyə, hüquq və hüquqi məsləhət, təhsil və elmi tədqiqat daxildir. Aşağı ixtisaslı peşə sahələrinə gəldikdə isə, ən çox seçilən “topdan satış və pərakəndə satış”dır (ingilis dilində danışanların 12 faizi və Azərbaycan dilində danışanların 7 faizi tərəfindən).

Xaricdəki Azərbaycan vətəndaşlarının gəlir səviyyəsi, ümumilikdə, onların təhsil səviyyəsinə və peşə növünə uyğundur. Respondentlərin əksəriyyətinin ayda 1000 ABŞ dollarından çox qazandığı görünərsə də, azərbaycanca danışanların daha çox hissəsi ən aşağı gəlir qrupunu (150-250 ABŞ dolları) təmsil edir (Şəkil 10).

Şəkil 10: Xaricdəki Azərbaycan vətəndaşları, orta aylıq gəlirlərinə görə, %

Maliyyə inklüzivliyi

Onlayn sorğumuzda azərbaycanlı ödəyicilər tərəfindən maliyyə inklüzivliyinin dərəcəsini ölçmək üçün: Azərbaycanda və olduqları ölkədə bank kartı sahibliyi ilə bağlı iki sual verilmişdir. Bunlar gələcək təhlili istiqamətləndirə biləcək əsas göstəricilərdir.

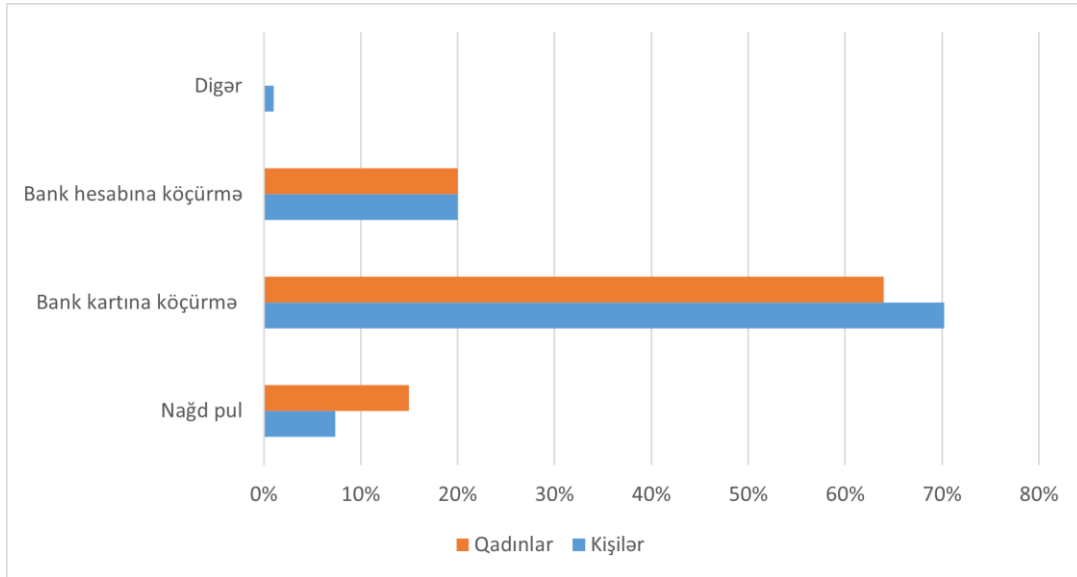
Onlayn respondentlərin əksəriyyətinin yüksək gəlir səviyyəsini və yüksək təhsil səviyyəsini nəzərə alsaq, bu Azərbaycan vətəndaşlarının maliyyə xidmətlərinə çıxış və istifadə baxımından xaricə yaxşı inteqrasiya etdiklərini güman etmək məqsədəuyğun görünür. Təhlillərimiz göstərmişdir ki, respondentlərin 55 faizinin Azərbaycanda emissiya edilmiş bank kartı (bunlardan 46 faizi kredit kartları və 33 faizi debet kartlarıdır) və demək olar ki, bütün respondentlərin (93 faizi) xaricdə emissiya edilmiş bank kartı vardır. Əhəmiyyətli odur ki, Azərbaycanda emissiya edilmiş bank kartları ilə bağlı gender fərqi müşahidə edə bilsək də, xaricdə maliyyə inklüzivliyi səviyyəsinə görə gender fərqi müşahidə olunmur (Cədvəl 7).

Cədvəl 7. Azərbaycan vətəndaşlarının cinsə görə maliyyə inklüzivliyi, kart sahiblərinin % üzrə

	Kişi	Qadın
Azərbaycanda bank kartı vardır	60%	45%
Xaricdə bank kartı vardır	94%	90%

Xaricdəki Azərbaycan vətəndaşlarının maliyyə inteqrasiyasını daha çox araşdırmaq üçün istifadə olunan bütün ödəniş üsullarını seçmək imkanı (çox variantlı sual kimi) ilə (“Əmək haqqını necə alırsınız?”) sual verdik. Ən çox seçilən variant “bank kartına/əmək haqqı kartına köçürmə” (bütün cavabların 71 faizi) və ikinci ən geniş yayılmış variant “kommersiya bank hesabına köçürmə” (bütün cavabların 28 faizi) olsa da, bütün toplanmış cavabların 10,4 faizi “nağd” ödəniş üsulu olmuşdur. Maraqlıdır ki, bu variantı təkə ən aşağı gəliri olan respondentlər seçməmişdir. Ödəniş üsullarında gender fərqi ehtimalına gəlincə, görə bilərik ki, qadınlar daha çox nağd pul üsullarını, daha az isə “bank kartına/əmək haqqı kartına köçürmə” üsullarını seçmişdir.

Şəkil 11: Xaricdəki Azərbaycan vətəndaşları, əmək haqqının ödənilmə üsuluna görə %

Pul köçürmə modelləri

Respondentlərin Azərbaycana pul baratlarının əksəriyyəti Bakıya (80,2 faiz) göndərilmişdir ki, bu da respondentlərin əsas mənsə iqtisadi rayonudur. Respondentlərin əhəmiyyətli hissəsi əlavə iki iqtisadi rayondan, Abşeron – Xızı (7 faiz) və Gəncə – Daşkəsəndəndirlər (4 faiz). Respondentlər digər dörd iqtisadi rayonu qeyd etmişlər ki, onlar birlikdə pul köçürmələrinin istiqamətləri üzrə ümumi cavabların 1,6 faizini təşkil edir, yerdə qalan iqtisadi rayonların payı isə birlikdə 1 faizdən azdır.

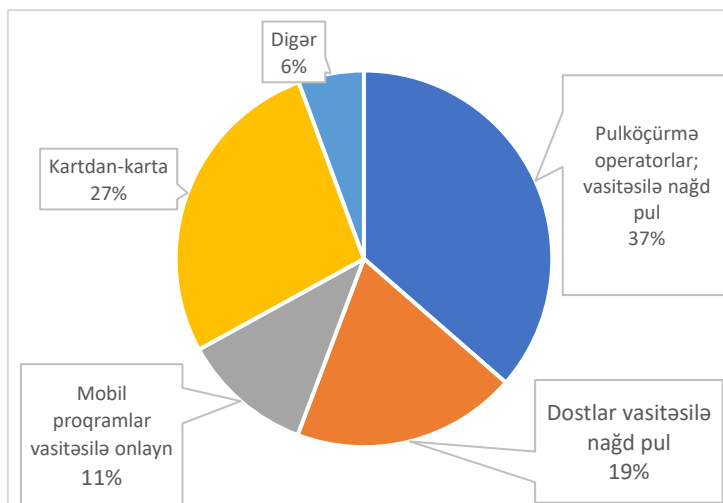
Cədvəl 8. Azərbaycanın ən çox pul köçürülən iqtisadi rayonları, %

	%
Bakı (Bakı şəhəri)	80.2
Abşeron – Xızı (Sumqayıt şəhəri, Abşeron və Xızı rayonları)	7.1
Gəncə – Daşkəsən (Gəncə və Naftalan şəhərləri, Daşkəsən, Goranboy, Göygöl və Samux rayonları)	4.0
Şəki -Zaqatala (Balakən, Qax, Qəbələ, Oğuz, Şəki və Zaqatala rayonları)	1.6
Lənkəran-Astara (Astara, Cəlilabad, Lerik, Lənkəran, Masallı və Yardımlı rayonları)	1.6
Mil-Muğan (Beyləqan, İmişli, Saatlı və Sabirabad rayonları)	1.6

Onlayn respondentlərimizin yüksək maliyyə inklüzivliyi və onların yüksək təhsil səviyyəsinə və güman ki, təyinat ölkələrində yüksək dərəcədə inteqrasiyasına baxmayaraq, nağd pul köçürmələri onlar üçün üstünlük verilən seçim olaraq qalır. İki nağd metod birlikdə seçilmiş bütün cavabların 56 faizini təşkil etmişdir. Qeyri-rəsmi kanalların payı olduqca nəzərəçarpandır: dostlar, qohumlar və ya digər vasitəçilərlə nağd pulun göndərilməsi (19 faiz).

Digər tərəfdən, Azərbaycanlı ödəyicilərin dördü birindən bir qədər çoxu (27 faiz) pul köçürmələrini adətən kartdan karta üsulu ilə etdiyini seçmişdir. Bu nəticəyə ehtiyatla yanaşmaq lazımdır, çünki pul baratlarının böyük hissəsi maliyyə infrastrukturunun ən inkişaf etdiyi və yetkin əhali arasında maliyyə inklüzivliyinin xüsusilə yüksək olduğu iqtisadi rayon olan Bakıya köçürülmüşdür. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, bu üsul ən çox Qərbi Avropa, ABŞ və Kanadada yaşayan onlayn respondentlərimiz tərəfindən seçilmişdir.

Şəkil 12. Xaricdəki Azərbaycan vətəndaşları, pul köçürmələri üsullarına görə,%

Qeyd etmək lazımdır ki, adətən nağd pul köçürən respondentlərin 53 faizi rəqəmsal üsullara - onlayn mobil proqramlara və ya kartdan karta metoduna keçməyə üstünlük verir. Bundan əlavə, respondentlər Koronapay

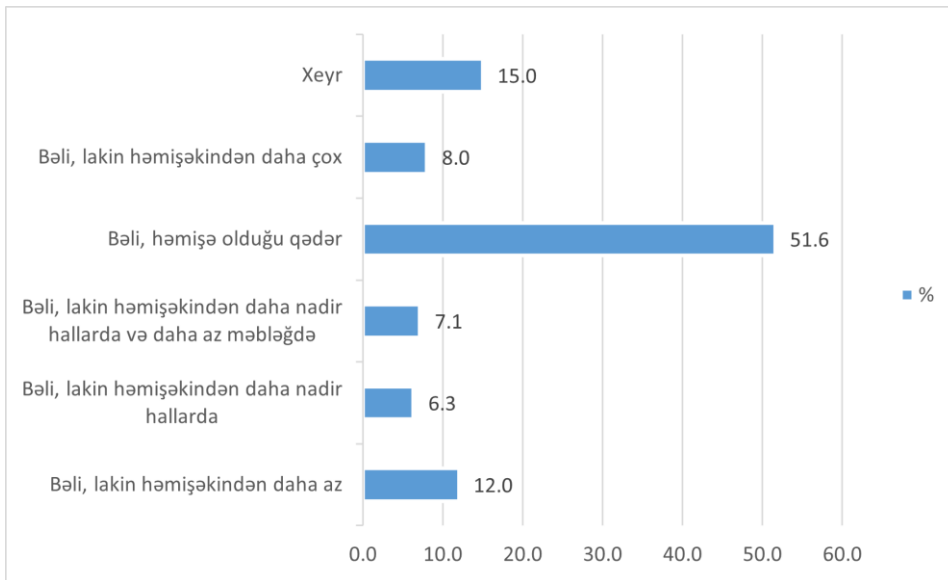
və Paysend kimi veb saytlar vasitəsilə pul köçürmə, habelə Revolut kartını ailə üzvü ilə paylaşma da daxil olmaqla 'digər' üsulları da qeyd etmişlər.

Maliyyə rifahı və pul köçürmə davranışı

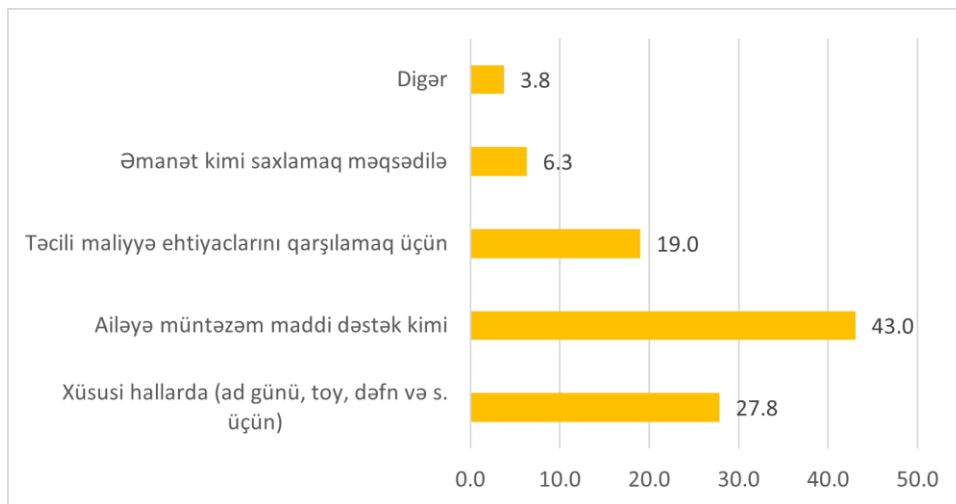
2022-ci ilin mart-iyun aylarında xaricdəki Azərbaycan vətəndaşlarının cəmi 36,4 faizi pul köçürmə modellərini dəyişmişdir: bunların əksəriyyəti (respondentlərin 28,4 faizi) ödəyicilərin maliyyə rifahının pisləşməsinə əks etdirir ki, bu da onların köçürdüləri məbləğin azalmasına və ya həmişəkindən daha gec-gec göndərmələrinə və ya hər ikisinə səbəb olmuşdur. Məsələn, 12 faiz respondent həmişəkindən daha az məbləğ göndərmişdir. Bu dəyişikliyin səbəblərini şərh edərkən respondentlər COVID-19 pandemiyasının nəticələrini, gəlirlərinin azalmasını və qaldıqları ölkədə inflyasiyanın yüksək olmasını qeyd etmişlər. Digər tərəfdən, respondentlərin 7,1 faizi sözügedən dövrdə həmişəkindən daha çox məbləğ göndərdiyini bildirmişdir.

Xaricdəki Azərbaycan vətəndaşları ilə bağlı onlayn seçmə qrupumuzda yüksək ixtisaslı şəxslərin həddən artıq təmsil olunması, həmçinin respondentlərin yalnız 43 faizi üçün evlərinə pul köçürmələrinin qohumlarına müntəzəm maddi dəstək kimi edildiyinin izahı ola bilər. Ən çox seçilən ikinci məqsəd toy, ad günü və ya dəfn kimi xüsusi günlər (27,8 faiz) üçün pulun köçürülməsidir. Təcili maliyyə dəstəyi - və ya tələb əsasında pul köçürmələri - pul köçürmələrinin məqsədləri ilə bağlı suala verilən bütün cavabların 19 faizini təşkil edir. Əmanət üçün saxlama məqsəd kimi verilən cavabların yalnız 3,6 faizini təşkil edir.

Şəkil 13. 2022-ci ilin mart-iyun aylarında siz və ya sizinlə burada, xaricdə yaşayan ailə üzvləriniz Azərbaycandakı dostlarınıza və ya qohumlarınıza pul göndərdinizmi? (%)

Şəkil 14. Azərbaycana pul köçürməkdə əsas məqsədiniz nədir? (%)

Onlayn sorğunun nəticələrinin xülasəsi

- Xaricdəki Azərbaycan vətəndaşları ilə apardığımız onlayn sorğu Azərbaycana pul baratları köçürən bütün əsas ölkələrdən müxtəlif cavablar topladı. Gənc, təhsilli, kişi respondentlər seçmə qrupunda həddindən artıq çox təmsil olunmuşdur ki, bu da onlayn sorğularda tez-tez rast gəlinir. Rusiyada yaşayan azərbaycanlı miqrantların kifayət qədər az təmsil olunması Rusiya kontekstində seçilmiş yayım kanallarının səmərəsizliyi və ya digər amillərlə, o cümlədən təhsil səviyyələri ilə əlaqələndirilə bilər.
- Bu ödəyicilər əsasən işləyərlər; əksəriyyəti maddəli işçidir və məvacibləri onların bank kartlarına / əmək haqqı kartlarına köçürülür. Ən çox seçilən iş sahələrinə İT, maliyyə və hüquqi məsləhət daxildir.
- Azərbaycan vətəndaşlarının maliyyə inklüzivliyindəki gender fərqi xaricdə yaşayanlar arasında aradan qalxır: qadınların 90 faizinin və kişilərin 94 faizinin xaricdə emissiya edilmiş bank kartları vardır. Bununla belə, qadınlara əmək haqqı kişilərə nisbətən daha çox nağd ödənilir.
- Bu ödəyicilərin əksəriyyəti pulu Bakıya göndərir, lakin onların yalnız 43 faizi bunu öz ailə üzvlərinə müntəzəm maddi yardım göstərmək üçün edir – respondentlərin bərabər hissəsi tələb əsasında və ya xüsusi günlərlə əlaqəli pul göndərir. Rəqəmsal pul köçürmə üsullarından respondentlərin 38 faizi istifadə edir, 56 faizindən çoxu isə hələ də nağd üsullardan, o cümlədən 19 faizi qeyri-rəsmi kanallar vasitəsilə pul köçürmə üsullarından istifadə edir.

FƏSİL 6:

TƏDQIQATIN TƏLƏB VƏ TƏKLİF ASPEKTLƏRİNİN ÜMUMİLƏŞDİRİLMƏSİ

Bu hesabatın əvvəlki iki fəsilində Azərbaycanda pul köçürmələri bazarının tələb və təklif aspektləri ilə bağlı araşdırmalarımızın nəticələri təqdim edilir. 1-ci Fəsilə biz Azərbaycanda rəqəmsal pul köçürmə xidmətlərinin əlverişliliyini və müxtəlifliyini qiymətləndirdik və pul köçürmə xidməti təminatçıları üçün rəqəmsal pul köçürmələri infrastrukturunun genişləndirilməsində əsas maneələri araşdırdıq. 2-ci Fəsilə biz üç kateqoriya pul köçürmə xidməti istifadəçilərinin profillərini və pul köçürmələri ilə bağlı maliyyə davranışlarını öyrəndik: Azərbaycanda ödəyicilər, Azərbaycanda vəsait alanlar və xaricdən Azərbaycana pul köçürən Azərbaycan vətəndaşları. Tədqiqatın bu iki hissəsinin əsas nəticələrini aşağıda təqdim edirik.

1. Azərbaycandan pul köçürənlər əsasən Rusiya olmaqla xaricdə olan qohumlarının təcili maliyyə ehtiyacları üçün xaricə pul köçürən Azərbaycan vətəndaşları ilə təmsil olunurlar. Buna görə də, Azərbaycandan xaricə nağd pul köçürmələri, istənilən halda, heç də xarici işçilərin pul köçürmələri ilə bağlı deyil.
2. Sorğumuzda qeyd edildiyi kimi, ödəyicilər arasında əcnəbilərin aşağı nisbəti müxtəlif yollarla: məsələn, bu, əcnəbilərin digər pul köçürmə üsullarından, o cümlədən rəqəmsal pul köçürmələrindən istifadə etməsi və ya digər tərəfdən, ölkədən xaricə pul köçürmələrinin bir hissəsinin qeyri-rəsmi kanallar vasitəsilə həyata keçirilməsi ilə izah oluna bilər. İstifadə edilən sorğu metodu qeyri-rəsmi pul köçürmə kanallarından istifadə edənləri və ya qeyri-formal sektorda işləyənləri əhatə etməyə imkan vermir.
3. Azərbaycanda vəsait alanların və ödəyicilərin maliyyə inklüzivliyi çox güman ki, onların məşğulluq statusu ilə bağlıdır, çünki əmək haqqı kartlarının oflayn sorğu respondentləri tərəfindən ən çox istifadə edilən kart növü olduğu müəyyən edilmişdir.
4. Azərbaycanda ödəyicilər tərəfindən rəqəmsal pul köçürmələrinin istifadəsi onların bank kartlarının olmaması ilə deyil, rəqəmsal seçimlərin mövcudluğu barədə məlumatlı olmamaları ilə məhdudlaşır.
5. Vəsait alanlar üçün rəqəmsal pul köçürmələrinin istifadəsi struktur amillərlə daha az məhdudlaşdırılır. Kart sahibləri üçün vəsaiti birbaşa bank kartlarında almaq imkanı həm əlçatandır, həm də əlverişlidir.
6. Xaricdəki Azərbaycan vətəndaşları öz ölkələrinə nisbətən daha yüksək maliyyə inklüzivliyi və daha az gender fərqi nümayiş etdirirlər. Bununla belə, bu nəticə daha gənc və daha yüksək təhsili olan onlayn sorğu respondentlərinin spesifik xüsusiyyətləri səbəbindən ola bilər.
7. Yüksək səviyyəli maliyyə inklüzivliyinə baxmayaraq, nağd pul köçürmələri xaricdəki Azərbaycanlı ödəyicilər üçün ən geniş yayılmış üsul olaraq qalır. Bu nəticə rəqəmsal pul köçürmə xidmətləri haqqında məlumatlılığın aşağı səviyyədə olması ilə əlaqələndirilə bilər, çünki xaricdəki ödəyicilər çox vaxt nağd pul köçürmələrindən rəqəmsal pul köçürmələrinə keçməkdə maraqlı olduqlarını bildirirlər.
8. Kartdan-karta pul köçürmə üsulları xaricdəki Azərbaycan vətəndaşları üçün ən əlçatan üsul kimi müəyyən edilmişdir, lakin bu, vəsait alanların da bank kartının olmasını tələb edir. Vəsait alan tərəf isə çox vaxt bank kartını əldə etməyin baha olduğunu düşünür. Belə hallarda pul köçürmələrinin alternativ üsullarından istifadə olunur, yəni ödəyicilər vəsait alanlara öz bank kartlarından birini istifadə üçün şərait yaradırlar. Lakin bu növ pul köçürmələrinin kəmiyyətini müəyyən etmək çətindir və bununla bağlı bu günə qədər ətraflı qiymətləndirilmə aparılmamışdır.

NƏTİCƏLƏR

Bu tədqiqatın məqsədlərinə aşağıdakılar daxildir: 1) Azərbaycanda ödəyicilərin və vəsait alanların maliyyə davranışına dair mövcud məlumat çatışmazlıqlarını aradan qaldırmaq; 2) Pandemiyadan sonrakı dövrdə pul köçürmələrinin dayanıqlılığını araşdırmaq, bu dayanıqlılığı dəstəkləyən və məhdudlaşdıran amillərə diqqət yetirmək; 3) Yetkin əhəlinin pul köçürmələri əməliyyatlarında iştirak edən hissələrinə dair məlumatları təmin etməklə 2021-2023-cü illər üzrə Rəqəmsal Ödənişlər Strategiyasının və hökumətin digər müvafiq strateji təşəbbüslərinin həyata keçirilməsi çərçivəsində Azərbaycanda maliyyə sektorunun inkişafını dəstəkləmək.

1. Azərbaycan Mərkəzi Bankının hazırladığı məlumatlara əsasən, Azərbaycan xalis pul baratları alan ölkədir. Ölkəyə daxil olmuş rəsmi pul baratlarının həcmi ölkədən xaricə köçürülmüş pul baratlarından 1,5 dəfə çoxdur: 2022-ci ilin I rübünə olan məlumata görə 239,971 milyon ABŞ dolları ilə müqayisədə 151,548 milyon ABŞ dolları. 2022-ci ilin 1-ci rübünə olan məlumata görə Azərbaycan üçün əsas pul köçürmələrinin mənşə ölkələri Rusiya Federasiyası (42 faiz), ABŞ (14 faiz) və Türkiyədir (10 faiz). Bu rəqəmlər pulköçürmə sistemləri vasitəsilə köçürülən və Azərbaycanda banklar və Azərpoçt tərəfindən ödənilən transsərhəd pul köçürmələrinə aiddir.
2. Banklar və Azərpoçt Azərbaycanda yeganə pul köçürmə xidməti təminatçıları kimi fəaliyyət göstərir. Azərbaycan ərazisində pul köçürmələrini həyata keçirən pulköçürmə sistemlərinin mövcud qanunvericiliyə əsasən lisenziya alması tələb olunmur. Əsas pul köçürmələrinin mənşə ölkələri Rusiyada yerləşən CONTACT və Zolotaya Korona ödəniş sistemləri, həmçinin Western Union və Türkiyənin UPT ödəniş sistemi tərəfindən əhatə olunur.
3. Azərbaycanda, bank hesabı açmağa ehtiyac olmadan, nağd pul köçürmə xidmətlərinin əlçatanlığı və əlverişliliyi səbəbindən bu xidmətlərə həm vəsait alanlar, həm də ödəyicilər arasında yüksək tələbat vardır. Bununla belə, bildirildiyinə görə, Rusiya Federasiyasından ölkəyə pul köçürmələri əhəmiyyətli dərəcədə artmış, pul köçürmələri üzrə ödəniş agentləri – banklar və “Azərpoçt” nağd pul köçürmələrinə tələbatı çətinliklə ödəyə bilməmiş və bu səbəbdən 2022-ci ilin may-iyun aylarında banklar üçün pul köçürmə xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılması zərurətə çevrilmişdir. Bu vəziyyət pul köçürmələri üzrə ödəniş agentlərinin mövcud şəbəkəsinin məhdud imkanları olduğunu nümayiş etdirmişdir.
4. Azərbaycanda banklar tərəfindən pul köçürmə xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılması səviyyəsi müştərilərin, xüsusilə vəsait alanların bu xidmətlərdən istifadə səviyyəsindən daha yuxarıdır. Azərbaycanda xaricdən pul köçürmələri üzrə xidmət göstərən bütün böyük banklar ödəniş sistemlərini mobil bankçılıq proqramlarına inteqrasiya etsə də, beynəlxalq pul köçürmələri xidmətinin istifadəçilərinin əksəriyyəti hələ də bank müştəriləri deyildir.
5. Aydınır ki, Azərbaycanda yetkin əhəlinin maliyyə inklüzivliyinin aşağı səviyyəsi rəqəmsal pul köçürmələrinin istifadəsini məhdudlaşdırır. Ölkədə dövriyyədə olan debet kartlarının əsas hissəsini icbari ödənişlər üçün nəzərdə tutulan iki növ kart: əmək haqqı kartları və sosial kartlar təşkil edir. Bundan əlavə, sosial kartlar yalnız müavinətlər və dövlət tərəfindən sosial ödənişlər üçün istifadə edilə bilər.

TÖVSIYƏLƏR

Rəqəmsal pul köçürmələrindən istifadənin artırılması yolları:

Azərbaycan vətəndaşları arasında – ödəyicilər və vəsait alanlar

1. Azərbaycan vətəndaşları pul köçürmə xidmətləri istifadəçilərinin – ödəyicilərin və vəsait alanların - əsas əhali qrupudur. Nəzərə alsaq ki, Rusiya onlar üçün pul köçürmələrinin əsas mənzə və təyinat ölkəsidir, bu istiqamətdə rəqəmsal pul köçürmələrinin istifadəsini artırmaq üçün səylərin gücləndirilməsi tövsiyə olunur.
2. Azərbaycanda ödəyicilər arasında rəqəmsal pul köçürmə variantları haqqında məlumatlılığın artırılması üçün pul köçürmə xidməti təminatçıları daha çox səy göstərməlidirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, bu səylər ilk növbədə bank kartı sahiblərinə yönəldilməlidir. Rusiyanın əsas pulköçürmə sistemləri, xüsusilə Rusiya Federasiyasının maliyyə sektorunda dəyişən vəziyyət kontekstində Azərbaycandan pul köçürmələri üçün yaranan rəqəmsal seçimlər barədə öz müştərilərini vaxtında məlumatlandırmalıdır.
3. Ödəyicilər arasında yerli səviyyədə kartdan karta pul köçürmə üsulları haqqında məlumatlılığın artırılması bu metoddan ölkə daxilində daha geniş istifadəyə kömək edə bilər. Bu baxımdan, banklar ödəyiciləri özlərinin maliyyə savadlılığı üzrə təşəbbüslərinə məsələn, Qlobal Pul Həftəsi, Ümumdünya Əmanətlər Günü və Beynəlxalq Pul Köçürmələri Günü çərçivəsində cəlb etməyi nəzərdən keçirməlidirlər.
4. Nağd vəsait alanları öz müştərilərinə çevirərkən banklar bu kateqoriyadan olan əhəlinin maraqlarını, xüsusilə onların vəsaitləri dərhal nağdlaşdırmaq adətini nəzərə almalı və rəqabətəqabil xidmətlər məsələn, nağdsız əməliyyatlar üzrə konvertasiya komissiyalarına endirimlər və ya daha geniş çeşiddə məhsul və xidmətlər üzrə nağdsız əməliyyatlar üçün “keşbek” və hesabın balansına faizlərin əlavə edilməsi və ya digər oxşar həvəsləndirici tədbirlər təklif etməklə rəqəmsal ödənişləri stimullaşdırmalıdırlar.
5. Rəqəmsal pul köçürmələri ilə bağlı maarifləndirmə kampaniyaları yalnız pul köçürmə üsullarının izahına deyil, həm də pul köçürmə xərclərinin aydınlaşdırılmasına yönəlməlidir. Pul köçürmələri xidmətinin istifadəçiləri – həm Azərbaycanda, həm də xaricdə - 2021-2023-cü illər üçün Rəqəmsal Ödənişlər Strategiyasının həyata keçirilməsi çərçivəsində maarifləndirmə kampaniyalarının aparılması üçün xüsusi hədəf qrup kimi nəzərdən keçirilməlidir.
6. Maliyyə xidmətlərinin xərcinin pul köçürmə xidməti istifadəçiləri üçün mühüm amil olduğunu nəzərə alaraq, banklar ödəyicilərin və vəsait alanların ehtiyaclarını diqqətə alaraq öz kart məhsullarını inkişaf etdirməyi və ya müştərilərin ehtiyaclarına uyğunlaşdırmağı düşünməlidirlər. Məsələn, ödəyicilər üçün daha sərfəli komissiya ilə və ya əvvəlki nağd pul köçürmələri xidmətinin istifadəçiləri üçün təklif olunan “keşbek” seçimi ilə ödəniş aləti və pul köçürməsinin göndərilməsi aləti kimi istifadə oluna bilən plastik “pul köçürmə” kartı⁶⁵. Belə nümunələrdən biri kimi Rusiya Federasiyasından Azərbaycana ödəyicilər üçün xüsusi olaraq Rusiya Federasiyasında emissiya edilən GRANAT kartını göstərmək olar.
7. Azərbaycanda yetkin əhəlinin maliyyə inklüzivliyi ilə bağlı əlavə səylər dövrüyyədə olan kartların sayının artırılmasına deyil, bütün maraqlı tərəfləri cəlb etməklə nağdsız əməliyyatların asanlaşdırılması və istifadə müddəti bitmiş sosial kartların aşağı qiymətə və ya pulsuz yeni debet kartlarla əvəz edilməsi yolu ilə ödəniş kartlarının funksionallığının artırılmasına yönəldilməlidir.
8. Sosial kartlardan sosial yardım ödənişləri üçün istifadədə bir çox hallarda sosial kartı olan qadınların, xüsusilə də aşağı gəlirli qadınların maliyyə inklüzivliyini stimullaşdırmaq üçün istifadə edilə bilər. Bu cür

⁶⁵ Məsələn, baxın: <https://www.ibam.ru/clients/granat>

səylər qadınların kart sahibi kimi müsbət təcrübələrinin artırılmasına yönəldilməlidir - məsələn, onların bank kartlarının sadəcə olaraq sosial köçürmələri nağdlaşdırmaqdan başqa daha çox məqsədlər üçün istifadə oluna biləcəyini göstərmək üçün onlara əlavə xidmətlər (informasiya dəstəyi, maliyyə təhsili, endirim stimulları və s.) təklif etməklə. Rəqəmsal maliyyə savadlılığı üzrə kampaniyalar tərtib edilərkən qadınların xüsusi ehtiyacları (məsələn, ev təsərrüfatı ilə bağlı xərclər və ailə büdcəsinin tərtib olunması) nəzərə alınmalıdır.

9. Statistik məlumatlar əsasında siyasət formalaşdırmaq qadınların maliyyə inklüzivliyi ilə bağlı məsələlərin həllinə kömək etmək üçün tələb olunur. Bunun üçün banklar və Azərbaycan Mərkəzi Bankı tərəfindən kart sahibləri və vəsait alanlar haqqında gender üzrə bölgü aparılmış məlumatlar toplanaraq, qadınlar arasında maliyyə inklüzivliyinin ən aşağı səviyyədə olduğu xüsusi yaş qruplarını və coğrafi əraziləri müəyyən etmək və maliyyə inklüzivliyi təşəbbüslərini aidiyyəti üzrə uyğunlaşdırmaq olar.
10. Pul köçürmələrinin davam etməsinin təminatı məqsədilə daimi ödəyicilər və vəsait alanlar ilə bağlı müştərilərin lazımı yoxlanılması üzrə sadələşdirilmiş proseduru hazırlamaq və tətbiq etmək.

Əcnəbilər arasında - Azərbaycanda ödəyicilər

1. Azərbaycandan pul köçürən əcnəbilərin payı bizim oflayn sorğumuzda əhəmiyyətli görünməsə də, bu, heç də xarici işçilərin daha əlçatan və əlverişli pul köçürmə xidmətləri ilə maraqlanmaması demək deyildir. Əmək haqqı kartı sahibi olan əcnəbilər xaricə pul köçürülməsi üzrə bu cür imkanlardan xəbərdar olmalıdırlar. Eyni zamanda, əlavə tədqiqatlar qeyri-rəsmi pul köçürmə kanallarını araşdırmağa yönəlməlidir.
2. Qeyri-rezidentlərin maliyyə savadlılığı və maliyyə inklüzivliyinə gəlincə, Azərbaycan Mərkəzi Bankı və DMX arasında koordinasiyanın gücləndirilməsi tövsiyə olunur. Məlumatlandırma kampaniyaları təkəcə yerli əhalini deyil, həm də Azərbaycana işləmək üçün gələnləri və ya ailə səbəblərinə görə (və ya digər səbəblərə görə) köçənləri də əhatə etməlidir.
3. Miqrantların inteqrasiyası ilə bağlı qanunvericilik əcnəbi vətəndaşların maliyyə inklüzivliyi üzrə çərçivənin hazırlanması ilə gücləndirilə bilər. Məsələn, rəsmi pul köçürmə kanalları haqqında müvafiq məlumatı www.migrationto.az məlumat portalına əlavə etmək olar. DMX bu məlumatı yaymaq üçün əcnəbi işçilərin işəgötürənləri ilə daha yaxından işləyə bilər və əcnəbilər üçün transsərhəd pul köçürmə xidmətlərinin rəsmi kanalları və rəqəmsal üsulları haqqında məlumat kitabçaları təqdim edə bilər.
4. Müştərilərin tələbatını nəzərə almaqla, Azərbaycanda bankların əksər proqramlarında və internet səhifələrində məlumatların üç dildə verilməsi tövsiyə olunur. Bundan əlavə, kommersiya bankları dil bilikləri məhdud olan əcnəbilərə maliyyə xidmətləri göstərmək üçün əlavə dil dəstəyi və ya innovativ alətlərin tətbiqi barədə düşünməlidir. Əks halda, rəqəmsal bankçılıq xidmətlərində dil maneələri və texniki gerilik xarici müştərilərin, ilk növbədə, əmək haqqı kartı sahiblərinin pul köçürmələri də daxil olmaqla mövcud rəqəmsal maliyyə məhsullarından istifadə etməsinə mane olmağa davam edəcək.

Xaricdə ödəyicilər arasında

1. Xaricdəki azərbaycanlıların maliyyə savadlılığı Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi üçün prioritet istiqamət hesab edilməlidir. Azərbaycanlıların xaricdə yaşadıkları ölkələr nəzərə alınmaqla mövcud pul köçürmə üsulları, o cümlədən rəqəmsal pul köçürmələri haqqında müvafiq məlumatların paylaşılması üçün məlumatlandırma vebinarları təşkil edilə bilər.
2. Azərbaycan diasporu ilə ən geniş şəkildə əlaqəni təmin etmək üçün xaricdən Azərbaycanlı ödəyicilərin müxtəlif qrupları ilə əlaqə saxlamaq üçün həm onlayn, həm də oflayn kommunikasiya kanallarından və müxtəlif dillərdən (Azərbaycan və ingilis) istifadə edilməlidir. Xarici ölkələrdə Azərbaycan vətəndaşlarına xidmət göstərən konsulluqlar və digər aidiyyəti qurumlar maliyyə savadlılığı kampaniyalarına cəlb oluna bilər.

BİBLİOQRAFIYA

Ağacanova. H.

- 2022 Azərbaycan bu il əcnəbilərə iş icazəsi verilməsi üçün kvotanı artırmağı planlaşdırır. *Trend İnformasiya Agentliyi*. 18 yanvar.

Azernews

- 2020 Azərbaycanda ƏDV-nin bir hissəsinin istehlakçılara qaytarılması üçün yeni mexanizm işə salınıb. *AzerNews*. 5 may.

Babin, O.

- 2022 Rusiyadan Gürcüstana transferlər yeni rekord müəyyən etdi. *International Wealth*.
<https://internationalwealth.info/news-of-the-offshore/perevod%D1%8B-yz-rossyy-v-gruzyju-ustanovyly-novj-rekord/>. İyun.

Demirgüc-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S.

- 2022 *Əhalinin maliyyə xidmətləri ilə əhatə olunmasına dair qlobal məlumat bazası (The Global Findex Database) 2021-ci il: COVID-19 əsində maliyyə inklüzivliyi, rəqəmsal ödənişlər və dayanıqlılıq*. Vaşinqton, KD: Dünya Bankı.

Demirgüc-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S., Hess, J.

- 2018 *Əhalinin maliyyə xidmətləri ilə əhatə olunmasına dair qlobal məlumat bazası (The Global Findex Database) 2017-ci il: Maliyyə inklüzivliyinin ölçülməsi və maliyyə-texniki inqilabı*. Vaşinqton, KD: Dünya Bankı.

Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AYİB)

- 2007 <https://www.ebrd.com/downloads/sector/etc/survaz.pdf>

Fed. Az

- 2022 Rusiyada Azərbaycan banklarının kartları işləməyəcək <https://fed.az/az/maliyye/azerbaycan-banklarinin-kartlari-rusiyada-islemeyecek-126882>. *Fed.az*. 09 mart.

Qasimov, K.

- 2022 Azərbaycan Mərkəzi Bankı 2023-cü ildə elektron “Öz Müştərini Tanı” sistemini işə salacaq. *Trend İnformasiya Agentliyi*. 4 aprel. Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəz (ICMPD).
- 2016 *Qiymətləndirmə Hesabatı. Azərbaycan Respublikasında qanuni və əmək miqrasiyası mexanizmlərinin icmalı*. Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəz. Vyana.
- 2018 *Azərbaycanda Miqrasiya üzrə Mövcud vəziyyətə dair Tədqiqat*. Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəz (ICMPD). Vyana.

Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF)

- 2009 Tədiyyə balansı və beynəlxalq investisiya vəziyyətinə dair Təlimat. Altıncı nəşr (BPM6). Vaşinqton, KD. Beynəlxalq Valyuta Fondu.

Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı (BMqT)

- 2015 *Azərbaycanda miqrasiya və pul köçürmələri: nəzəri və empirik qiymətləndirmə*. Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı (BMqT), Bakı.
- 2021 *Rəqəmsal pul köçürmələrinin rolu: Təklif və Tələb Araşdırmalarından Konsolidasiya Edilmiş Nəticələr*. Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı (BMqT), Nur-Sultan.

Manaev, I.

- 2022 Qeyri-adi həcmdə vəsait Qazaxıstandan keçir. *Nur.kz*. 1 iyun.

Mustafayeva, F.

- 2022 Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş torpaqlarında 45 mindən çox insan yol layihələri üçün iş icazəsi almışdır. Trend İnformasiya sliyi. 21 iyun.

İƏİT

- 2018 Avrasiyada maliyyə savadlılığının səviyyələri. İƏİT.
- 2021 2021-ci ildə Müstəqil Dövlətlər Birliyində maliyyə savadlılığının səviyyələri. İƏİT. Praqa Prosesi
- 2021 *Məlumat bülleteni: Azərbaycan*. <https://pragueprocess.eu/en/news-events/news/569-factsheet-azerbaijan>

Priqojina, A., Boon, J.,

- 2016 *Azərbaycan: Maliyyə və sosial inklüzivlik üçün poçt şəbəkəsindən istifadə. Maliyyə diqqət mərkəzində*. Dünya Bankı, Vaşinqton, KD. Dünya Bankı. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/24199>

Proxorova, A.

- 2018 Şərqi Avropa, Qafqaz və Orta Asiya ölkələrində miqrasiya və pul köçürmələri üzrə ev təsərrüfatları sorğularının təhlili. BMT-nin Avropa üzrə İqtisadi Komissiyası. Cenevrə.

Azərbaycan Respublikası, Mərkəzi Bank

- 2020 https://uploads.cbar.az/assets/Digital_Payment_Strategy_public_final_08.06_v02_ENG_final.pdf
Bakı. Azərbaycan Mərkəzi Bankı.
- 2022 [Payment systems review for January-December 2021](#). Bakı. Azərbaycanın Mərkəzi Bankı.

Azərbaycan Respublikası, Dövlət Statistika Komitəsi

- 2021 Azərbaycanın Demografik Göstəriciləri. Statistik illik məcmuə

Azərbaycan Respublikası, Dövlət Miqrasiya Xidməti

- 2013 Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Məcəlləsi.

Azərbaycan Respublikası, Hökumət

- 2016 “Nağdsız hesablaşmalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa dəyişiklik edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası, Hökumət

2021 <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=2872>

Azərbaycan Respublikası, Hökumət

2009 <http://www.fiu.az/uploads/content/docs/laws/law.pdf>

Sadiqov, T., Allahverənov, A., Əliyeva, R.

2012 *Mərkəzi və Şərqi Avropada Emiqrasiya və kənd-şəhər miqrasiyasının sosial təsiri. Azərbaycan üzrə Yekun Ölkə Hesabatı. Avropa Komissiyası Baş Direktorluğu adından Məşğulluq, Sosial Məsələlər və İnküzivlik*

Şilov, Q.

2016 Azərbaycan valyutadəyişmə məntəqələrində xarici valyuta satışı qadağan edilib. *Profile.ru*. 14 yanvar.

Sputnik Azerbaijan

2019 Azərbaycanda Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası ləğv edilib. *Sputnik Azerbaijan*. 28 noyabr.

2017 Valyutaların “qara bazarı”nın oyunçuları 500 manata leqallaşdırılıb. *Sputnik Azerbaijan*. 26 aprel.

Todoroki, E., Vameek, N., Kuntay, C., Kulathunqa, A.

2014 *Pul köçürmələrinin işlək vəziyyətə gətirilməsi: Maliyyə dürüstlüyü və inklüzivliyinin tarazlaşdırılması. İnkişafda istiqamətlər. Vaşinqton, KD: Dünya Bankı.*

Dünya Bankı

2020 Dünya üzrə rüblük pul köçürmə qiymətləri. Vaşinqton, KD, Dünya Bankı

2022 *Pandemiya şəraitində müharibə. Ukrayna böhranının və COVID-19-un miqrasiya və pul köçürmələri qlobal idarəçiliyinə təsiri. Miqrasiya və İnkişaf haqqında Xülasə 36. Knomad. Dünya Bankı.*

2022 <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/e902586dbe7f8e6edc8a1c115c2d5710-0080012022/original/AZE-MEU-July-2022.pdf> July 2022. World Bank.

2016 *Azərbaycanda Maliyyə imkanlarının və inklüzivliyinin artırılması. Tələb tərəfinin qiymətləndirilməsi. Azərbaycan. Dünya Bankı.*

2007 *Qlobal iqtisadi perspektivlər 2006-cı il. Pul köçürmələrinin və miqrasiyanın iqtisadi nəticələri. Dünya Bankı.*

ƏLAVƏLƏR

ƏLAVƏ 1. 2021-2022-Cİ İLLƏRDƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINA DAXİL OLMUŞ FİZİKİ ŞƏXSLƏRİN PUL BARATLARI BARƏDƏ MƏLUMAT

Ölkənin adı	2021-ci il, 6 Ayı		2022-ci il, 6 Ayı	
	Min	Nisbəti	Min	Nisbəti
	ABŞ dolları	%	ABŞ dolları	%
Cəmi	491 404	100.0	1 604 288	100.0
Rusiya Federasiyası	260 971	53.1	1 283 045	80.0
ABŞ	29 095	5.9	77 103	4.8
Türkiyə	48 130	9.8	55 462	3.5
Almaniya	10 203	2.1	29 076	1.8
Qazaxıstan	15 656	3.2	17 042	1.1
Böyük Britaniya	17 152	3.5	15 615	1.0
Birləşmiş Ərəb Əmirliyi	12 644	2.6	14 238	0.9
Gürcüstan	9 610	2.0	13 467	0.8
Özbəkistan	4 772	1.0	7 518	0.5
Səudiyyə Ərəbistanı	5 428	1.1	7 267	0.5
İsrail	5 256	1.1	6 710	0.4
İsveçrə	4 820	1.0	6 337	0.4
Ukrayna	12 015	2.4	5 769	0.4
Kipr	2 350	0.5	4 182	0.3
Qatar	2 576	0.5	4 000	0.2
İrlandiya	1 807	0.4	3 777	0.2
Belarus	1 978	0.4	3 423	0.2
Qırğızıstan	1 514	0.3	3 102	0.2
Litva	1 376	0.3	2 651	0.2
Kanada	3 541	0.7	2 597	0.2
Sinqapur	1 067	0.2	2 576	0.2
Tacikistan	796	0.2	2 403	0.1
Avstriya	1 807	0.4	2 339	0.1
Fransa	1 991	0.4	2 247	0.1
Niderland	1 353	0.3	2 160	0.1
Polşa	930	0.2	1 862	0.1
Digər ölkələr	32 568	6.6	28 318	1.8

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

ƏLAVƏ 2.

AZƏRBAYCANDA DAXİLİ VƏ BEYNƏLXALQ PUL KÖÇÜRMƏLƏRİ XİDMƏTLƏRİ GÖSTƏRƏN PULKÖÇÜRMƏ SİSTEMLƏRİNİN SİYAHISI

	Pulköçürmə Sistemləri	Operator
<i>Daxili pul köçürmələri</i>		
1	Access Transfer	" Access Bank" QSC
2	AFB Transfer	"AFB Bank" ASC
3	Barat	"Naxçıvan Bank" ASC
4	Barat	"Rabitə Bank" ASC
5	COLVİR	"Azərpoçt" MMC
6	Express Transfer	"Express Bank" ASC
7	Manat Express	"Azərbaycan Beynəlxalq Bankı" ASC
8	Monex	"Muğan Bank" ASC
9	Uni Transfer	"Unibank KB" ASC
10	Vektor	"Bank Respublika" ASC
11	Xəzri	"Kapital Bank" ASC
<i>Beynəlxalq pul köçürmələri</i>		
12	Contact	"KİVİ Bank" SC
13	GranatPay	"Azərbaycan Beynəlxalq Bankı" ASC-nin Moskva ofisi
14	Online Paraçəkme Sistemi	T.C.Ziraat Bankası A.Ş.
15	Privat Money	"PrivatBank"KB SC
16	STEFİ/ İFC	"Azərpoçt" MMC
17	UPT	"Aktif Bank"
18	Western Union	"Western Union" Şirkəti
19	ZFG	T.C.Ziraat Bankası A.Ş.
20	Zolotaya korona	"Zolotaya korona ", QBKT

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

ƏLAVƏ 3.

ƏMƏKDAŞLIQ ETMƏYƏN ÖLKƏLƏRİN SİYAHISI

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasında, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsində, transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığı, habelə silahlı separatizmi, ekstremizmi və muhduluğu dəstəklənməsində, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsində iştirakı ehtimal olunan, maliyyə əməliyyatlarının aparılması zamanı eyniləşdirmə məlumatlarının açıqlanması tələb olunmayan dövlətlərin (ərəzilərin) siyahısı:

1. Ermənistan Respublikası
2. Qayana Kooperativ Respublikası
3. Kot-d'İvuar Respublikası
4. Laos Xalq Demokratik Respublikası
5. Beliz
6. Liberiya Respublikası
7. Əfqanıstan İslam Respublikası
8. Myanma İttifaqı Respublikası
9. Somali Federativ Respublikası
10. İraq Respublikası
11. Sudan Respublikası
12. Konqo Demokratik Respublikası
13. Tailand Krallığı
14. Koreya Xalq Demokratik Respublikası
15. Vyetnam Sosialist Respublikası

ƏLAVƏ 4.

AZƏRBAYCANDA ÖDƏYİCİLƏR VƏ VƏSAİT ALANLAR ARASINDA FƏRDİ ŞƏKİLDƏ CAVABLANDIRILAN OFLAYN SORĞU ANKETİ

1. Cinsiniz?	☐ kişi ☐ qadın
2. Yaşınız?	☐ 18-24 yaş ☐ 25-34 yaş ☐ 35-49 yaş ☐ 50-64 yaş ☐ 65 yaş və daha çox
3. Bu yaxınlarda hansı əməliyyatı həyata keçirmisiniz?	☐ Xaricə pul göndərmişəm ☐ Xaricdən pul almışam
4. Bu əməliyyat üçün hansı ödəniş sistemindən istifadə etmişiniz?	☐ Zolotaya Korona ☐ Contact ☐ Western Union ☐ UPT ☐ Digər (<i>zəhmət olmazsa, qeyd edin</i>).....
5. Hansı ölkənin vətəndaşısınız?	☐ Azərbaycan ☐ Rusiya Federasiyası ☐ Türkiyə ☐ Gürcüstan ☐ Digər (<i>zəhmət olmazsa, qeyd edin</i>).....
6. Bu yaxınlarda hansı ölkəyə pul göndərmisiniz/ hansı ölkədən pul almısınız?	☐ Rusiya Federasiyası ☐ Türkiyə ☐ Gürcüstan ☐ Digər (<i>zəhmət olmazsa, qeyd edin</i>).....
7. Hansı valyutada xaricdən pul almısınız/xaricə pul göndərmisiniz?	☐ ABŞ dolları ☐ Avro ☐ Rubl ☐ Manat
8. Siz (yuxarıda göstərilən valyutada) hansı məbləği göndərmisiniz/almısınız?	<i>Zəhmət olmazsa, məbləği qeyd edin</i>
9. Göstərilən pul məbləği ailənin ümumi gəlirinin hansı hissəsini təşkil edir?	☐ Ümumi gəlirin 80%-100%-i ☐ Ümumi gəlirin 50%-80%-i ☐ Ümumi gəlirin 50% -dən az hissəsi
10. Göndərdiyiniz / aldığınız pulun xərclənməyərək əmanət kimi saxlanılmasını planlaşdırırsınız mı?	☐ Bəli, qismən ☐ Bəli, tam məbləği ☐ Xeyr

<p>11. Göndərdiyiniz / aldığınız pul hansı məqsədlə istifadə ediləcəkdir?</p> <p><i>Bir neçə variant seçilə bilər</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Xüsusi günlərdə (ad günü, toy, dəfn və s. üçün) ☐ Ailəyə müntəzəm maddi dəstək kimi ☐ Təcili maliyyə ehtiyaclarını qarşılamaq üçün ☐ Əmanət kimi saxlamaq məqsədilə ☐ Digər (<i>zəhmət olmazsa, qeyd edin</i>).....
<p>12. Azərbaycanda bank hesabınız varmı?</p>	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Bəli (<i>zəhmət olmazsa, bankın adını qeyd edin</i>)..... ☐ Xeyr
<p>13. Azərbaycanda verilmiş bank kartınız varmı?</p>	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Bəli (<i>zəhmət olmazsa, bankın adını qeyd edin</i>)..... ☐ Xeyr
<p>14. Azərbaycanda hansı bank/ödəniş kartından istifadə edirsiniz?</p> <p><i>Bir neçə variant seçilə bilər</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Sosial kart (sosial müavinətlər, məsələn pensiya üçün) ☐ Kredit kartı ☐ Əmək haqqı kartı ☐ Heç biri ☐ Digər (<i>zəhmət olmazsa, qeyd edin</i>).....
<p>15. Son 12 ay ərzində bank kartınızdan istifadə edərək, yəni nağdsız pul köçürməsi ilə xaricdən pul almısınız mı/ xaricə pul göndərmisinizmi?</p>	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Bəli ☐ Xeyr
<p>16. Transsərhəd pul köçürmələri (bir ölkədən digər ölkəyə) üçün hansı nağdsız üsullar barədə məlumatınız var?</p> <p><i>Bir neçə variant seçilə bilər</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Bankın mobil tətbiqi vasitəsilə onlayn pul köçürməsi ☐ Pulköçürmə sistemlərinin mobil tətbiqi vasitəsilə onlayn pul köçürməsi (məsələn, Western Union, TransferWise) ☐ Bank kartından digər bank kartına ☐ Yuxarıdakılar barədə məlumatsızam ☐ Digər (<i>zəhmət olmazsa, qeyd edin</i>).....
<p>17. Nağd pul köçürmələri ilə müqayisədə nağdsız pul köçürmələrini necə təsvir edərdiniz?</p> <p><i>Birdən çox variant seçilə bilər</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Daha baha ☐ Daha ucuz ☐ Daha sürətli ☐ Daha yavaş ☐ Daha çətin ☐ Daha asan ☐ Daha təhlükəli ☐ Daha təhlükəsiz

ƏLAVƏ 5.

XARİCDƏ İŞLƏYƏN VƏ YAŞAYAN AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI VƏTƏNDAŞLARI ARASINDA ONLAYN SORĞU ANKETİ

Neçə yaşınız var?	<ol style="list-style-type: none"> 1. 14-18 2. 18-24 3. 25-34 4. 35-49 5. 50-64 6. 65 və daha çox
Cinsiniz ?	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kişi 2. Qadın
Azərbaycan vətəndaşlığınız varmı?	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bəli 2. Xeyr
1. MİQRASIYA	
1.1) Hazırda hansı ölkə yaşayırsınız?	<i>/ZƏHMƏT OLMAZSA, YALNIZ BİR VARIANT SEÇİN /</i> <ol style="list-style-type: none"> 1. Rusiya Federasiyası 2. Azərbaycan / SORĞUNUN SONU / 3. Türkiyə 4. Qazaxıstan 5. Böyük Britaniya 6. Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri 7. Digər.....
1.2) Neçə müddətdir ki, xaricdə yaşayırsınız?	<i>/ZƏHMƏT OLMAZSA, YALNIZ BİR VARIANT SEÇİN /</i> <ol style="list-style-type: none"> 1. 3 aydan az 2. 3-11 ay 3. 1-3 il 4. 3 ildən çox 5. Burada doğulmuşam
1.3) Bu ölkəyə hansı məqsədlə gəlmisiniz?	<i>/ZƏHMƏT OLMAZSA, YALNIZ BİR VARIANT SEÇİN /</i> <ol style="list-style-type: none"> 1. İşləmək 2. Oxumaq 3. Ailə üzvünün yanına köçmək 4. Repatriasiya proqramı çərçivəsində 5. Digər
2. MƏŞĞULLUQ VƏ MALİYYƏ RİFAHI	
2.1) Hazırda işləyirsinizmi?	<i>/ZƏHMƏT OLMAZSA, YALNIZ BİR VARIANT SEÇİN /</i> <ol style="list-style-type: none"> 1. Bəli 2. Xeyr. İşləmirəm, amma hazırda iş axtarıram 3. Xeyr. İşləmirəm və iş axtarmıram
2.2) Sadalardan hansı sizə aiddir?	<i>/BİRDƏN ÇOX VARIANT SEÇİLƏ BİLƏR /</i> <ol style="list-style-type: none"> 1. Muzdlu işçiyəm (işəgötürən şirkət/qurum/təşkilatda çalışıram) 2. Sahibkaram (maliyyə resurslarını özüm idarə edirəm və işçilərim var) 3. Fərdi işləyirəm (başqalarını işə götürmədən müştərilərimə xidmət göstərirəm) 4. Digər

2.3) Muzdlu işçi olmağı, fərdi işləməyi və ya biznes açmağı planlayırsınız mı?	/ZƏHMƏT OLMAZSA, YALNIZ BİR VARIANT SEÇİN / 1. Muzdlu işçi olmağı planlayıram 2. Biznes açmağı planlayıram 3. Fərdi işləməyi (başqalarını işə götürmədən müştərilərə xidmət göstərməyi) planlayıram 4. Digər
2.4) Hazırda hansı sahədə çalışırsınız?	1. Tikinti 2. Hotel və ictimai iaşə 3. Topdan və pərakəndə satış 4. Avtomobillərin və motosiklet təmiri və servisi 5. Evlərdə xidmət 6. Nəqliyyat və logistika 7. İstehsal sənayesi 8. Mənzil-koommunal təsərrüfatı, binaların və ərazilərin təmizlənməsi 9. Səhiyyə və digər sosial xidmətlər 10. Digər
2.5) Aylıq gəliriniz orta hesabla nə qədərdir?	1. \$ 150-250 2. \$ 250-350 3. \$ 350-450 4. \$ 450-550 5. \$ 550-650 6. \$ 650-750 7. \$ 750-850 8. \$ 850-950 9. \$ 950-1,000 10. \$ 1,000-dən çox 11. Digər (zəhmət olmasa, sizə uyğun olan istənilən başqa valyuta ilə qeyd edin).....
2.6) Əmək haqqınızı necə alırsınız?	/BİRDƏN ÇOX VARIANT SEÇİLƏ BİLƏR / 1. Nağd 2. Bank kartı/maaş kartı ilə 3. Cari bank hesabına 4. Digər.....
2.7) Hazırkı maliyyə durumunuzu necə xarakterizə edərdiniz?	1. Mənə lazım olan hər şeyi ala bilirəm, həm də gəlirim bir hissəsini xərcləməyərək əmanət olaraq saxlaya bilirəm 2. Mənə lazım olan hər şeyi ala bilirəm, amma gəlirim bir hissəsini xərcləməyərək əmanət olaraq saxlaya bilmirəm 3. Yalnız zəruri məhsullara (yemək, geyim və s.) kifayət edəcək qədər pulum var 4. Zəruri məhsullara (yemək, geyim və s.) belə pulum çatmır.
2.8) COVID-19 pandemiyası Sizin maliyyə vəziyyətinizə təsir etdimi?	/ZƏHMƏT OLMAZSA, YALNIZ BİR VARIANT SEÇİN / 1. Bəli, maliyyə vəziyyətim pisləşdi 2. Bəli, maliyyə vəziyyətim çox pisləşdi 3. Bəli, maliyyə vəziyyətim yaxşılaşdı 4. Xeyr, maliyyə vəziyyətim dəyişmədi.

3. PUL KÖÇÜRMƏLƏRİ VƏ MALİYYƏ İNKLÜZİVLİYİ	
3.1) Son 12 ayda Siz və ya Sizinlə birlikdə yaşayan ailə üzvləriniz Azərbaycanda yaşayan qohum və ya dostlarınıza pul göndəribmi?	1. Bəli 2.Xeyr
3.2) 2022-ci ilin mart-iyun aylarında Siz və ya Sizinlə birlikdə yaşayan ailə üzvləriniz Azərbaycanda yaşayan qohum və ya dostlarınıza pul göndəribmi?	<i>/ZƏHMƏT OLMAZSA, YALNIZ BİR VARIANT SEÇİN /</i> 1. Xeyr 2. Bəli, amma həmişəkindən daha az miqdarda 3. Bəli, amma həmişəkindən daha az halda 4. Bəli, amma həmişəkindən daha az halda və daha az miqdarda 5. Bəli, həmişəki kimi 6. Bəli, həmişəkindən daha çox miqdarda
3.3) Bu dəyişikliklər nə ilə əlaqədar idi? (zəhmət olmasa, izah edin.)	<i>Zəhmət olmasa izah edin</i>
3.4) Azərbaycanın hansı regionuna adətən pul göndərirsiniz? (İqtisadi regionu seçin)	1. Bakı (Bakı şəhəri) 2. Abşeron – Xızı (Sumqayıt şəhəri, Abşeron və Xızı rayonları) 3. Gəncə – Daşkəsən (Gəncə və Naftalan şəhərləri, Daşkəsən, Goranboy, Göygöl və Samux rayonları) 4. Şəki-Zaqatala (Balakən, Qax, Qəbələ, Oğuz, Şəki və Zaqatala rayonları) 5. Lənkəran-Astara (Astara, Cəlilabad, Lerik, Lənkəran, Masallı və Yardımlı rayonları) 6. Quba -Xaçmaz (Xaçmaz, Quba, Qusar, Siyəzən və Şabran rayonları) 7. Mərkəzi Aran (Mingəçevir şəhəri, Ağdaş, Göyçay, Kürdəmir, Ucar, Yevlax və Zərdab rayonları) 8. Qarabağ (Xankəndi şəhəri, Ağcabədi, Ağdam, Bərdə, Füzuli, Xocalı, Xocavənd, Şuşa və Tərtər rayonları) 9. Şərqi Zəngəzur (Cəbrayıl, Kəlbəcər, Qubadlı, Laçın və Zəngilan rayonları) 10. Dağlıq Şirvan (Ağsu, İsmayilli, Qobustan və Şamaxı rayonları) 11. Naxçıvan (Naxçıvan şəhəri, Babək, Culfa, Kəngərli, Ordubad, Sədərək, Şahbuz və Şərur rayonları) 12. Qazax – Tovuz (Ağstafa, Gədəbəy, Qazax, Şəmkir və Tovuz rayonları) 13. Mil-Muğan (Beyləqan, İmişli, Saatlı və Sabirabad rayonları) 14. Şirvan - Salyan (Şirvan şəhəri, Biləsuvar, Hacıqabul, Neftçala və Salyan rayonları)
3.5) İl ərzində Azərbaycana neçə dəfə pul göndərirsiniz?	1. Hər ay (ayda ən azı 1 dəfə) 2. İldə 4-6 dəfə 3. İldə 2-3 dəfə 4. İldə bir dəfə

<p>3.6) Hər köçürmədə orta hesabla nə qədər pul göndərirsiniz?</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. \$ 50-100 2. \$ 100-150 3. \$ 150-200 4. \$ 200-250 5. \$ 250-300 6. \$ 350-400 7. \$ 400-450 8. \$ 450-500 9. \$ 500-600 10. \$ 600-700 11. \$ 700-800 12. \$ 800-900 13. \$ 900-1,000 14. \$ 1,000-dən çox 15. Digər (zəhmət olmasa, sizə uyğun olan istənilən başqa valyuta ilə qeyd edin).....
<p>3.7) Adətən Azərbaycana hansı məqsədlə pul göndərirsiniz?</p>	<p><i>/ BİRDƏN ÇOX VARIANT SEÇİLƏ BİLƏR /</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Xüsusi günlərdə (ad günü, toy, yas və s.) istifadə üçün 2. Ailəyə müntəzəm maddi dəstək kimi 3. Təcili maliyyə ehtiyaclarını qarşılamaq üçün 4. Əmanət kimi saxlamaq məqsədilə 5. Digər
<p>3.8) Azərbaycana pulu adətən necə göndərirsiniz?</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zolotaya Korona, Western Union və digər pul köçürmə operatorları vasitəsilə nağd pul köçürülməsi (Məs. bankda, poçt şöbəsində, pul köçürmə operatorunun ofisində) 2. Dostlar, qohumlar və digər vasitəçilərin köməyi ilə 3. Köçürülən pulun Azərbaycanda nağd şəkildə alınması şərtlə bankın və ya pul köçürmə operatorunun mobil tətbiqi vasitəsilə 4. Öz bank kartımdan Azərbaycanda pulu alanın bank kartına 5. Digər
<p>3.9) Azərbaycana pulu necə göndərmək istərdiniz?</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zolotaya Korona, Western Union və digər pul köçürmə operatorları vasitəsilə nağd pul köçürülməsi (Məs. bankda, poçt şöbəsində, pul köçürmə operatorunun ofisində) 2. Dostlar, qohumlar və digər vasitəçilərin köməyi ilə 3. Köçürülən pulun Azərbaycanda nağd şəkildə alınması şərtlə bankın və ya pul köçürmə operatorunun mobil tətbiqi vasitəsilə 4. Öz bank kartımdan Azərbaycanda pulu alanın bank kartına 5. Digər).....
<p>3.10) Sizin bank hesabınız varmı?</p>	<p><i>/İKİ VARIANT SEÇİLƏ BİLƏR /</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Var, yaşadığım ölkədə 2. Var, Azərbaycanda 3. Var, yaşadığım ölkədə və Azərbaycanda 4. Nə yaşadığım ölkədə, nə də Azərbaycanda bank hesabım yoxdur

3.11) Azərbaycanda buraxılmış bank kartınız varmı?	1. Bəli 2. Xeyr
3.12) Bu hansı bank kartı/kartlarıdır?	/ BİR NEÇƏ VARIANT SEÇİLƏ BİLƏR / 1. Sosial kart (sosial müavinətlər, məs. pensiya üçün) 2. Kredit kartı 3. Əmək haqqı kartı 4. Heç biri 5. Digər
3.13) Hazırda yaşadığınız ölkədə buraxılmış bank kartınız varmı?	1. Var 2. Yoxdur
3.14) Nəyə görə bank kartınız yoxdur?	1. Məncə, ona ehtiyacım yoxdur 2. Kartı əldə edilməsi və onun xidmət haqqı çoxdur 3. Kartda saxlamaq üçün kifayət qədər pul yoxdur 4. Bank tərəfindən tələb olunan sənədlərim yoxdur 5. Mən banklara etibar etmirəm 6. Digər
3.15) Son 12 ayda Azərbaycandakı qohumlarınıza və ya tanışlarınıza internet üzərindən və ya mobil tətbiq vasitəsilə pul köçürmək üçün bank kartınızdan istifadə etmişinizmi?	1. Bəli, istifadə etmişəm. 2. Xeyr, çünki bunu etməyi bacarmıram 3. Xeyr, çünki nağd pul göndərməyə üstünlük verirəm. 4. Xeyr, digər səbəblərə görə
4. SOSIAL-DEMOQRAFİK VƏZİYYƏT	
4. 4.1) Ailə vəziyyətinizi necə təsvir edərdiniz?	1. Evli və ya vətəndaş nikahında 2. Nişanlı 3 Boşanmış 4. Subay 5. Dul
4.2) Yaşadığınız ölkədə ailə üzvlərinizdən Sizinlə birgə qalan kimsə varmı?	1. Var 2. Yoxdur
4.3) Yaşadığınız ölkədə ailə üzvlərinizdən Sizinlə birgə kimlər qalır?	/ BİRDƏN ÇOX VARIANT SEÇİLƏ BİLƏR / 1. Ər/Arvad 2. Valideynlər 3. 16 yaşa qədər uşaqlar 4. Yaşı 16-dan çox olan, lakin işləməyən uşaqlar 5. Qardaşlar/bacılar 6. Digər qohumlar
4.4) Yaşadığınız ölkədə uşaq və həddi-buluğ yaşına çatmış şəxslər də daxil olmaqla Sizinlə birgə ümumilikdə neçə nəfər qalır?	/RƏQƏMİ DAXİL EDİN/
4.5) Ailənizdə əsas pul qazanan kimdir?	1. Mən 2. Digər ailə üzvü 3. Mən və mənimlə birgə yaşayan digər ailə üzvü 4. Mən və Azərbaycanda yaşayan digər ailə üzvü 5. Digər

4.6) Ailənizdə maliyyə məsələləri ilə bağlı qərarları kim verir?	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mən, özüm 2. Yaşadığım ölkədə mənimlə qalan digər ailə üzvü 3. Mən və Azərbaycanda yaşayan digər ailə üzvlərim ilə birlikdə 4. Azərbaycanda yaşayan ailə üzvləri 5. Digər
2.1) Təhsiliniz	<p><i>/ZƏHMƏT OLMAZSA, YALNIZ BİR VARIANT SEÇİN /</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ali təhsil (universitet məzunu) 2. Natamam ali təhsil (universitetə qəbul olmuşam, amma bitirməmişəm) 3. Peşə təhsili (texnikum, kollec məzunu) 4. Orta təhsil (məktəbi bitirmişəm) 5. Natamam orta təhsil (məktəbi bitirməmişəm))
2.2) Azərbaycanın hansı regionunda doğulmusunuz? (İqtisadi regionu seçin)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bakı (Bakı şəhəri) 2. Abşeron – Xızı (Sumqayıt şəhəri, Abşeron və Xızı rayonları) 3. Gəncə – Daşkəsən (Gəncə və Naftalan şəhərləri, Daşkəsən, Goranboy, Göygöl və Samux rayonları) 4. Şəki-Zaqatala (Balakən, Qax, Qəbələ, Oğuz, Şəki və Zaqatala rayonları) 5. Lənkəran-Astara (Astara, Cəlilabad, Lerik, Lənkəran, Masallı və Yardımlı rayonları) 6. Quba -Xaçmaz (Xaçmaz, Quba, Qusar, Siyəzən və Şabran rayonları) 7. Mərkəzi Aran (Mingəçevir şəhəri, Ağdaş, Göyçay, Kürdəmir, Ucar, Yevlax və Zərdab rayonları) 8. Qarabağ (Xankəndi şəhəri, Ağcabədi, Ağdam, Bərdə, Füzuli, Xocalı, Xocavənd, Şuşa və Tərtər rayonları) 9. Şərqi Zəngəzur (Cəbrayıl, Kəlbəcər, Qubadlı, Laçın və Zəngilan rayonları) 10. Dağlıq Şirvan (Ağsu, İsmayıllı, Qobustan və Şamaxı rayonları) 11. Naxçıvan (Naxçıvan şəhəri, Babək, Culfa, Kəngərli, Ordubad, Sədərək, Şahbuz və Şərur rayonları) 12. Qazax – Tovuz (Ağstafa, Gədəbəy, Qazax, Şəmkir və Tovuz rayonları) 13. Mil-Muğan (Beyləqan, İmişli, Saatlı və Sabirabad rayonları) 14. Şirvan - Salyan (Şirvan şəhəri, Biləsuvar, Hacıqabul, Neftçala və Salyan rayonları)

ƏLAVƏ 6.

AZƏRBAYCANDA VƏSAİT ALANLARLA FOKUS QRUP MÜZAKİRƏLƏRİ ÜÇÜN SUALLAR

1. PUL KÖÇÜRMƏSİ ALANLARIN SOSIAL-DEMOQRAFİK PROFİLİ (15 DƏQİQƏ)

Zəhmət olmazsa, özünüzü qısa şəkildə təqdim edin:

- Adınız, yaşınız, təhsiliniz
- Ailənizdə xaricdə işləyən ailə üzvü(ləri) kimdir? (Nə qədər vaxtdır xaricdədir? Nəyə görə xaricə getmişdir? Hansı ölkəyə getmişdir? Həmin şəxsin peşəsi nədir?) Azərbaycana neçə müddətdən bir gəlir?

2. XARİCDƏKİ AİLƏ ÜZVLƏRİ İLƏ ƏLAQƏ (15 DƏQİQƏ)

Zəhmət olmazsa, onunla necə əlaqə saxladığınız barədə bir az məlumat verin:

- Sizə neçə müddətdən bir zənglər gəlir – mobil, video zənglər (Whatsapp və s.), sosial media?
- Siz necə əlaqə saxlamağa üstünlük verirsiniz (yuxarıdakı əlaqə kanallarına baxın)? Niyə bu yolla?
- İş/xərclər/maliyyə strategiyası ilə bağlı hər hansı maliyyə məsələlərini/qərarlarını müzakirə etməyə hazırsınız mı? Bir misal göstərə bilərsiniz mi?

3. PUL KÖÇÜRMƏ TƏCRÜBƏSİ (40 DƏQİQƏ)

Zəhmət olmazsa, ailənizdə maliyyəni necə idarə etdiyiniz barədə bir az məlumat verin:

- Xərcləri əvvəlcədən planlaşdırırsınız mı? Növbəti ayda nə qədər pul xərcləməli olduğunuzu bilirsiniz mi?
- Xərclərinizi gəlir əldə etdiyiniz tarixlər ilə əlaqələndirirsiniz mi (məsələn, xaricdən pul köçürülən tarix)?
- Xaricdən vəsait aldıqdan sonra müntəzəm ödənişlər edirsiniz mi? Vəsait aldıqdan sonra pulu əmanət kimi saxlayırsınız mı?
- Bu dəstək olmasaydı, maliyyə cəhətdən xərclərinizi qarşılıya bilərdiniz mi? Əgər belədirsə, nə qədər müddətə?
- Ailənin büdcəsini idarə etməyə sizə nə kömək edir?

Zəhmət olmazsa, vəsait almağınızın həmişəki üsulu haqqında bəzə məlumat verin:

- Siz xaricdən neçə müddətdən bir maliyyə dəstəyi alırsınız? Bu, həmişə belə olur? Son 4 ayda xaricdən vəsait alma intervalınız və ya məbləğ dəyişmişdir mi? Pulköçürmə sistemini dəyişmişsiniz mi? Yaxud vəsait aldığınız məntəqəni dəyişmişsiniz mi?
- Siz nağd pul alırsınız? Həmişə nağd pul alırsınız? Əgər belədirsə, hansı valyutada? Harada? Vəsaiti alacağınız məntəqəyə çatmaq üçün sizə nə qədər vaxt lazım olur? Bu sizin üçün rahatdır mı? Nəyə görə? Fərqli şəkildə təşkil etmək istərdiniz mi? Əgər belədirsə, necə?

Zəhmət olmazsa, bank xidmətlərindən istifadə təcrübəniz barədə bəzə məlumat verin:

- Bank hesabınız/bank kartınız varmı? Neçə müddətdir? Hansı bank(lar)?
- Hazırda hansı maliyyə məhsullarından istifadə edirsiniz və ya keçmişdə istifadə etmişiniz (əmanət hesabı, kredit)? Sizcə, bu necədir – Rahatdır? Başlamaq üçün asandır? Etibarlıdır? Bundan istifadə etmək qərarınıza nə təsir etdi?
- Banka xidmət üçün müraciət etmək və imtina cavabı almaq təcrübəniz oldumu? Hansı səbəbdən? Əgər belədirsə, yenidən müraciət etmişsiniz mi?

Zəhmət olmasa, rəqəmsal maliyyə xidmətləri ilə bağlı fikirlərinizi və təcrübənizi bizə bildirin:

- Bankın təqdim etdiyi mobil tətbiqlərdən istifadə edirsinizmi? Pulköçürmə sistemi (məsələn, Zolotaya Korona)? Sizcə, bu necədir? Faydalıdırmi? Əgər faydalı deyilsə, nəyə görə?
- Ödənişləri onlayn edirsinizmi? Hansı ödənişləri? Neçə müddətdən bir? Sizcə, bu necədir? Hər hansı bir çətinlik yaşadınızmi?
- Heç bank kartınıza pul köçürmələri almısınızmi?
- Əgər belədirsə, siz bunu nağd pul köçürmələrinə daha əlverişli hesab edirsinizmi? Nəyə görə? Nağd pul köçürmələrinə keçmək/üstünlük vermək istərdinizmi?
- Əgər belə deyilsə, niyə kartınıza heç vaxt pul köçürmələri almamısınız? Siz cəhd etmək istərdinizmi? Xaricdəki ailə üzvünüz rəqəmsal pulköçürmə haqqında nə düşünür? Pul köçürmələrini almağın sizin üçün ən uyğun olan üsulunu müzakirə edirsinizmi?

4. MÜZAKİRƏ (15 DƏQİQƏ)

Zəhmət olmasa, bizimlə aşağıdakılar haqqında fikrinizi bölüşün:

- Rəqəmsal maliyyə xidmətləri, o cümlədən rəqəmsal pul köçürmələri çox vaxt daha təhlükəsiz, sürətli, asan və rahat hesab olunur. Bununla razısınızmi? Nəyə görə razısınız? Nəyə görə razı deyilsiniz?
- COVID-19 pandemiyası bir çox insanı maliyyə davranışlarında daha strateji olmağa və pula necə qənaət etməyi öyrənməyə məcbur etdi. Bu fikirlə razısınızmi? Bu sizə aiddirdirmi?

ƏLAVƏ 7.

MÜSAHİBƏ APARILAN QURUMLARIN SİYAHISI

1. Dövlət Miqrasiya Xidməti	Tarix: 14/06/2022	Vaxt: 11:15 - 12:45
2. Mərkəzi Bank	Tarix: 14/06/2022	Vaxt: 14:15 - 15:45
3. Azərpoçt	Tarix: 14/06/2022	Vaxt: 16:00 - 17:30
4. Azərbaycan Beynəlxalq Bankı (ABB)	Tarix: 16/06/2022	Vaxt: 10:50 - 12:20
5. Kapital Bank	Tarix: 16/06/2022	Vaxt: 14:15 - 15:45
6. Bank Respublika	Tarix: 16/06/2022	Vaxt: 16:00 - 17:30
7. Rabitə bank	Tarix: 17/06/2022	Vaxt: 09:05 - 10:35
8. Maliyyə Monitorinqi Xidməti	Tarix: 17/06/2022	Vaxt: 10:50 - 12:20
9. Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi	Tarix: 17/06/2022	Vaxt: 15:00 - 16:30
10. Lənkəran şəhər İcra Hakimiyyəti	Tarix: 18/06/2022	Vaxt: 11:20 - 12:20
11. Azərbaycan Banklar Assosiasiyası (<i>onlayn</i>)	Tarix: 25/06/2022	Vaxt: 15:00 - 16:30

İbrahimpaşa Dadaşov küç. 31, AZ1069 Bakı, Azərbaycan

Tel.: +994 12 563 44 27 * Faks: +994 12 563 44 25

E-poçt: iomazerbaijan@iom.int

Web-sayt: www.iom.int

www.azerbaijan.iom.int